

Львівський державний університет
внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Матеріали наукового семінару

23 червня 2017 р.

Львів
2017

УДК 342.4(477)
С 91

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 31 травня 2017 р. № 11)

Упорядник – **М. В. Ковалів**,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 6
Львівського державного університету внутрішніх справ

Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики:
С 91 матеріали наукового семінару (23 червня 2017 р.) / упор.
М. В. Ковалів. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 317 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення теорії та практики сучасного конституціоналізму, реалізації положень Конституції України в законодавстві та діяльності органів влади в умовах суперечливого розвитку суспільства, стабілізації й упорядкування відносин у різних сферах суспільного життя.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 342.4(477)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2017

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Вітаю учасників наукового семінару, присвяченого важливій проблемі великого теоретичного та прикладного значення – проблемам теорії та практики сучасного конституціоналізму. Вона особливо актуальна для України, яка знаходиться у перехідному стані, коли кардинально змінюють суспільні й політичні координати державно-правового розвитку.

Розвиток сучасного українського конституціоналізму переживає трансформаційний і надзвичайно драматичний період своєї історії, зумовлений військовими, соціально-економічними та політичними подіями. Його основною ідеєю є укріплення суверенітету Українського народу, забезпечення принципу верховенства права, формування та розвиток громадянського суспільства і ключових демократичних цінностей, забезпечення ефективності гарантій захисту основоположних прав і свобод людини та громадянина, а також забезпечення дієвого механізму функціонування Конституції, як Основного Закону в Україні.

Під час проведення конституційної реформи відбувається своєрідне відродження держави та права. Ідея народження нової державності спочатку постає в доктринальних поглядах учених, точках зору політиків, дослідників. Цей період може тривати десятиліттями й стосуватися не одного покоління людей. Характерними для нього є боротьба окремих думок і навіть ідеологій. Але він об'єктивно необхідний, бо складається з таких обов'язкових етапів:

– підготовки громадської думки до сприйняття нової державності. Впливаючи на громадську свідомість, конституційна реформа трансформує ідею в маси й тим самим поступово розширює соціальну базу майбутньої державності;

– теоретичного оформлення створення нової державності: саме в умовах конституційної реформи формується науково-теоретична платформа перетворювальних процесів, що поступово пояснює модель майбутньої державності.

На даний час, в Україні надзвичайно складна ситуація і нова політична реальність в державі вимагає від українського недержавного сектору впровадження нових підходів і практик з метою підтримки необхідного рівня прозорості і суспільної комунікації з актуальних питань порядку денного.

За останній час відбулися кардинальні зміни в офіційній політиці держави, оскільки Революція гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього. Громадяни України довели і продовжують, у найтяжких умовах, щоденно доводити, що саме гідність є базовою складовою характеру Українського народу.

Звичайно, конституційна реформа має визначальне значення для проведення усіх інших галузевих реформ. Одним з її основних завдань є встановлення механізму державної влади, який би унеможливив узурпацію влади будь-ким з вищих посадових осіб держави, і при цьому б забезпечував єдність державної політики.

З-поміж усього іншого, теорія конституційно-правової науки покликана, зокрема, забезпечити логічне пояснення понять і категорій, що задаються конституційною практикою. У цьому зв'язку слід дослідити поняття «конституційна реформа». Перш за все, слід зазначити, що слово «реформа» походить від франц. *réforme*, лат. *reformare*, що означає – перетворення, нововведення, а синонімами цього слова є «удосконалення», «модернізація». Тому дослівно конституційна реформа – це спосіб зміни конституції – її перетворення, удосконалення.

У науковій літературі до основних ознак конституційної реформи відносять: поетапність проведення; системність конституційних перетворень, що здійснюються у процесі реформування; повне або часткове перетворення Конституції та конституційного законодавства; динаміка конституційних правовідносин; формування конституційної правосвідомості, передусім спрямованої на сприйняття (масове та індивідуальне) здійснюваних конституційних перетворень як об'єктивно-корисної необхідності; ство-

рення функціонального механізму забезпечення і захисту конституційного правопорядку та конституційної законності; інтеграція конституційного законодавства і конституційних реалій у систему сучасного конституціоналізму.

Притаманними конституційним реформам ознаками слід вважати також: здійснення реформ у певних часових межах (історичних рамках); поширення конституційних перетворень на певну територію; кризові явища в найважливіших сферах держави та суспільного життя; пов'язаність з певним станом держави і права, що має назву перехідного періоду.

Можемо стверджувати, що конституційна реформа, як правило, спрямована на зміну нормативно вираженого порядку організації і здійснення державного владарювання і, таким чином, залежно від обсягу, на функціонування політичної системи суспільства, державного ладу, порядок формування, організації і діяльності ключових ланок державного механізму, принципи територіальної організації держави, правовий статус особи.

Конституційна реформа має задавати основні напрями розвитку та об'єднувати всі інші реформи в державі, оскільки конституція є основою системи законодавства і системи права – Основним Законом держави і суспільства. Відтак, судова, адміністративно-територіальна реформи та реформа місцевого самоврядування – це визначені на сьогодні напрями конституційної реформи в Україні, що мають отримати відповідний розвиток у національному законодавстві.

Загалом конституційну реформу можна розглядати як об'єктивний процес, що пов'язаний з потребами розвитку суспільства, прагненнями досягти певних ідеалів, як-то: справедливості, рівності, свободи, гуманізму та досягнення ідеальної мети. Конституція окреслює відповідну програму розвитку суспільства й держави та визначає засоби її досягнення. Невідповідність або неефективність таких засобів зумовлює потребу їх удосконалення. Конституційна реформа і стає засобом досягнення цілей розвитку суспільства і держави.

Конституційна реформа повинна бути спрямована на розвиток суспільства. Вона виступає як прояв притаманній суспільному життю загальної тенденції до поступу. Прагнення до свободи, рівності, справедливості, звільнення від застарілих

обставин суспільного життя буде вічним. Конституційний прогрес слід оцінювати з точки зору свободи можливості подальшого справедливого розвитку держави, а конституційна реформа має сприяти розвитку суспільства і держави, шляхом до чого є утвердження конституціоналізму.

Конституційна реформа як процес і результат, як сукупність дій і актів суб'єктів, учасників її запровадження і реалізації повинна мати поступовий, поетапний, еволюційний характер. Вона несе конструктивний заряд, оскільки не знищує позитивних цінностей існуючої соціальної системи, але перетворює і удосконалює як її структуру в цілому, так і її окремі інститути.

Таким чином, конституційну реформу необхідно розглядати як обумовлене потребами розвитку суспільства об'єктивне, соціальне, правове, політичне явище, пов'язане зі змінами Основного Закону і законодавства, що проводяться на основі принципових, ціннісних засад конституційного ладу в межах конституційного процесу, і спрямовані на удосконалення основних інститутів держави й суспільства та підпорядковані меті розвитку конституціоналізму та сталого розвитку суспільства і держави.

Бажаю Вам плідної роботи, успіху в утвердженні ідеалів та принципів українського конституціоналізму!

Р. І. Благута,
кандидат юридичних наук, доцент,
ректор Львівського державного університету
внутрішніх справ

О. М. Балинська,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор Львівського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ

Одним із основних складових елементів системи конституційного права України, що головним чином визначає галузеву специфіку конституційного права, є інститути конституційного права, які наразі слід відрізнити від інститутів Української держави, а також політичних, соціальних та інших суспільних інститутів, позаяк інститути держави, на відміну від інститутів конституційного права, є не системою норм, а виключно елементом державності, основною одиницею для її аналізу в тій чи іншій країні. В сучасній юридичній науці під інститутом конституційного права прийнято розуміти сукупність норм права, які регулюють певне коло однорідних, однопорядкових суспільних відносин і утворюють однорідну групу; відповідну систему норм конституційного права, які регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, що складають відносно самостійну групу; визначену сукупність юридичних норм, які регулюють якісно однорідні і взаємопов'язані відносини, що утворюють досить відокремлену і сталу групу; сукупність відносно обумовлених норм конституційного права України, що регулюють однорідні суспільні відносини всередині галузі права; об'єднання норм конституційного права за характером і змістом тощо [1, с. 23].

Формування інститутів конституційного права обумовлюється насамперед інституціоналізацією певних груп суспільних відносин, що є предметом цієї галузі права. Таким чином, Конституційно-правові інститути – це відповідна система норм конституційного права, що регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, які утворюють відносно самостійну групу.

Інституту конституційного права властиві такі загальні юридичні ознаки, як: єдність нормативного матеріалу; цільність і завершеність регулювання чітко визначеного виду сус-

пільних відносин, що є предметом конституційного права; однорідність суспільних відносин (тобто певного сегменту цих відносин), які є об'єктом впливу норм об'єднаних у конкретний інститут конституційного права; єдність загальних положень, принципів, понять і конструкцій інституту; автономність існування нормативного матеріалу в межах інституту; функціональна спеціалізація (спрямованість) норм у межах інституту; зовнішнє уособлене закріплення інститутів права у вигляді окремих розділів Конституції України, самостійних законів, самостійних розділів законів, чи підзаконних нормативно-правових актів тощо.

Разом із тим, до спеціальних кваліфікуючих ознак інституту конституційного права слід віднести: об'єктивне існування відносно самостійних груп політичних, економічних, соціальних, культурних та інших суспільних відносин, які в силу свого значення для суспільства і держави потребують конституційно-правового регулювання, тобто становлять предмет конституційного права; ототожнення вказаних груп суспільних відносин з основними напрямками і видами впливу конституційного права на суспільні відносини; наявність достатньої кількості матеріальних і процесуальних, установчих і регулятивних та інших видів конституційно-правових та інших норм права, необхідних для регулювання суспільних відносин, що є предметом конституційного права; наявність креативних, структурних і функціональних комплексних зв'язків між нормами, які регулюють суспільні відносини, що є складовою предмета конституційного права; об'єктивізацію системи норм конституційного та інших галузей права, що існують у межах інституту конституційного права в системі конституційного законодавства України.

Визначення належності конституційно-правової норми при її застосуванні до того чи іншого правового інституту є необхідним, оскільки не в кожній правовій нормі виявляються властивості, притаманні конституційно-правовому інституту в цілому, а ці властивості інституту слід урахувувати, щоб правильно зрозуміти механізм реалізації окремої норми.

У зв'язку з тим, що галузь права – це не просто сукупність норм, і між ними існують складні системні зв'язки, а жодна конституційно-правова норма не діє ізольовано від інших, важ-

ливо відзначити особливості конституційно-правових інститутів. Виявити зв'язки між конституційно-правовими нормами – означає зрозуміти механізм конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Конституційно-правові інститути об'єднують норми як Конституції України, так і поточного конституційного законодавства. Норми цих інститутів відрізняються за територією дії, ступенем визначеності і чіткості правових приписів, призначенням у механізмі правового регулювання та за іншими ознаками [2, с. 67].

Можна виділити такі види інститутів конституційного права України:

а) за предметом правового регулювання: інститут загальних засад конституційного ладу України; інститут основ конституційного статусу особи і громадянина в Україні; інститут конституційних основ безпосередньої демократії; інститут законодавчої влади; інститут конституційно-правового статусу глави держави; інститут конституційних засад організації та діяльності органів виконавчої влади; інститут загальних засад судоустрою та судочинства; інститут загальних засад організації та діяльності прокуратури; інститут місцевого самоврядування, інститут основ адміністративно-територіального устрою України; інститут правового захисту Конституції України та інститут конституційного процесу;

б) за функціями: установчі, регулятивні та охоронні інститути конституційного права України;

в) за структурою: генеральні інститути (підгалузі), основні інститути та субінститути конституційного права;

г) за галузевою приналежністю: галузеві та комплексні інститути конституційного права України; г) за призначенням у системі конституційного права України: функціональні інститути загальної частини конституційного права України та предметні інститути особливої частини конституційного права України; д) за формами та видами об'єктивізації в чинному законодавстві: конституційні та законодавчі інститути конституційного права України.

Відокремлення конституційно-правових інститутів відбиває спеціалізацію, своєрідний «поділ праці» між окремими нор-

мами. Юридичним критерієм виокремлення тієї чи іншої сукупності норм у конкретний правовий інститут є три ознаки. По-перше, для конституційних інститутів характерна юридична єдність правових норм. По-друге, юридичним критерієм виділення тієї чи іншої сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є повнота регулювання відповідної сукупності державно-правових відносин. По-третє, юридичним критерієм виділення тієї чи іншої сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є відокремленість норм, що створюють конституційний інститут, в розділах Конституції України, законах, інших нормативно-правових актах.

Виходячи з цього, інститути можуть бути розподілені на генеральні, основні і субінститути. Як правило, генеральні інститути конституційного права регулюють найбільш об'ємні та важливі суспільні відносини, що є предметом конституційного права України, включають до свого складу інші інститути конституційного права, що вміщують матеріальні й процесуальні норми конституційного та інших галузей права. Ці інститути формуються в зв'язку зі специфікою окремих, найбільш широких різновидів суспільних відносин у предметі конституційного регулювання. Ці інститути адекватно відображають загальносистемні зв'язки. У них представлені всі види конституційних норм. До генеральних інститутів слід віднести: основи конституційного ладу; основи правового статусу особи; основи організації і функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

У ієрархії конституційних норм основні інститути відповідають другому рівню стосовно генеральних інститутів. Причому за обсягом і чіткістю юридичних параметрів вони найбільшою мірою відповідають класичній моделі правового інституту за своїм предметом, методом і нормативним змістом. Порівняно з генеральними інститутами вони вирізняються: а) більш вузькою предметною і функціональною спеціалізацією; б) ряд з них не включає всіх видів конституційних норм, не використовує усього розмаїття засобів і способів впливу на суспільні відносини; в) водночас вони забезпечують досить детальний і цілеспрямований регулюючий вплив. Ці інститути відіграють значну роль у механізмі конституційного регулювання. Так, у межах генерального конституційного інституту основ організації і функціону-

вання органів державної влади і місцевого самоврядування можна виділити такі основні інститути, як інститути парламентаризму, президента, конституційної юстиції, виконавчої влади, місцевого самоврядування тощо [2, с. 69].

1. Ковалів М. В. Конституційне право України: навч. посібник / М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, М. М. Бліхар. – Львів, 2014. – 402 с.

2. Конституційне право України: підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. доктора юридичних наук, професора Ю. М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В. С. Журавського. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.

І. В. Басиста,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
кримінального права та процесу
Львівського торговельно-економічного
університету*

ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН НА ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ ГАЛУЗЕВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Минув рік глобальних конституційних змін, які передбачали серед іншого і реформування низки галузей законодавства. Законом № 1401-VIII від 02.06.2016 року із Конституції України виключено розділ VII «Прокуратура», натомість з'явилася нова стаття 131¹, яка передбачає, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [1].

Очевидним для будь-якого студента-правника є той факт, що галузеве законодавство складається з відповідних

положень Конституції України, при цьому, апріорі, воно не може суперечити положенням Конституції України, більше того – вступати із ними у «конфлікт».

Однак, аналізуючи галузеве законодавство можна відстежити, у ряді випадків, зовсім протилежний стан речей. Так, для прикладу, декларація про те, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та інших законів України, унормована у частині 2 статті 1 КПК.

У читача виникне запитання про те, чому мова йде не про аксіому, а лише про декларацію, тому спробую аргументувати свою позицію.

По-перше, звернімося до положень статті 131¹ Конституції України, статті 3 КПК та статті 2 Закону України «Про прокуратуру». У згаданій нормі Конституції України визначено, що прокуратура здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді. У пункті 3 частини 1 статті 3 КПК унормовано термін «державне обвинувачення», яке є процесуальною діяльністю прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [2]. Пункт 1 частини 1 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» серед інших її функцій визначає підтримання державного обвинувачення в суді [3]. Доводиться констатувати, що термінологія Конституції України та галузевого законодавства між собою відрізняються.

По-друге, стаття 131¹ Конституції України передбачає здійснення прокуратурою організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Частиною 2 статті 36 КПК унормовано повноваження прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Пункт 3 частини 1 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» передбачає функцію нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання,

досудове слідство. Знову ж таки, можемо спостерігати різні підходи законодавця до розуміння функцій нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема у КПК процесуальне керівництво досудовим розслідуванням дослівно виступає формою нагляду. У аналізованій нормі Конституції України процесуальне керівництво і нагляд розмежовані, а останній, що як на мене не зовсім узгоджується із положеннями КПК (або ж навпаки), реалізується лише «за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку». Не дивлячись на нищівну критику в адрес дефініції «слідчі (розшукові) дії» із сторони низки процесуалістів, яка як на мене має у своєму фундаменті переконливі аргументи, у КПК вживається саме ця термінологія. У статті 131¹ Конституції України, як ми бачимо, слідчі і розшукові дії розмежовані між собою, а термін «процесуальні дії», який міг би бути у даному випадку частково доречним, взагалі не вживається.

Щодо узагальнюючого терміну статті 131¹ Конституції України «органи правопорядку», то він мав би якимось чином узгоджуватися із положеннями статей 38 та 41 КПК (або ж навпаки), де мова йде про органи досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання і досудове слідство) та оперативні підрозділи і наводиться їх вичерпний перелік.

Виникає логічне запитання або ж квінтесенція наведеного, як бути із вимогами частини 3 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» в тій частині, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України.

Мені видається, що такий мінімальний приклад є однією тисячною або ж десятитисячною складовою величезного айсберга, тією юридичною нивою, яка потребує негайного впорядкування, адже неприпустимими є виявлені розбіжності у підходах, розуміннях, а що найгірше – різних тлумаченнях базових категорій.

1. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page2>

3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

В. А. Бондаренко,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

Н. О. Пустова,

*здобувач вищої освіти юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Для європейської цивілізації свобода слова, право вільно висловлювати свої думки – одне з природних і невід’ємних прав людини. Свобода вираження поглядів виступає більш узагальненим поняттям щодо свободи слова. Вона надає можливість особі думати, міркувати та висловлювати свої погляди з різних питань різними способами. До останніх належить слово, друк, організація спектаклів, передач на радіо і телебаченні та інші способи (наприклад, через Інтернет).

Юридично перше закріплення названого права містилося в статті 11 французької Декларації прав людини і громадянина 1789 р.: «Вільне повідомлення іншим думок є одним з дорогоцінних прав людини; Тому кожен громадянин може вільно висловлюватися, писати, друкувати, несучи відповідальність за зловживання цією свободою у випадках, встановлених законом» [1].

У прийнятій в 1791 р. першій поправці до Конституції США було зазначено, що «Конгрес не повинен видавати жодного закону, що обмежує свободу слова чи друку, або право народу мирно збиратися і звертатися до уряду з петиціями про задоволення скарг» [2].

Унаслідок бурхливого розвитку системи масового інформування, появи нових видів засобів масової інформації, впровадження Інтернету в науковий обіг був введений термін «свобода масової інформації».

Одночасно виникла проблема співвідношення свободи слова та свободи масової інформації. Свобода слова є загальним

родовим поняттям, що включає в себе свободу масової інформації та свободу засобів масової інформації. Таке бачення проблеми засноване на широкому підході до трактування цього поняття і відповідає міжнародним уявленням про зміст цієї свободи.

Закріплена в законі свобода слова представлена правовим інститутом, сукупністю взаємопов'язаних норм, що регулюють суспільні відносини у сфері обігу інформації. Свобода слова складається з цілого переліку прав і свобод, закріплених нормативними актами різного рівня. Ці права і свободи забезпечують її реалізацію, ставлять умови і гарантії її здійснення. У структурі свободи слова можна виділити такі елементи: пошук, отримання, виробництво, передача і поширення інформації. Кожен з них гарантується законодавством і представлений відразу декількома нормами, що містяться в Конституції України та законах.

У сучасних умовах свобода слова – це не просто ознака цивілізованого суспільства, але і невід'ємний елемент розвинутої системи засобів масової інформації. З їх допомогою свобода слова знаходить особливий спосіб втілення. Висловити власну думку, зробити її загальнодоступною, бути почутим суспільством і державою людина може, тільки вдавшись до допомоги засобів масової інформації, які, в свою чергу, самі є умовою повноцінної реалізації свободи слова.

Тому функціонування засобів масової інформації має базуватися на основоположному праві на свободу слова. Засоби масової інформації зобов'язані не тільки надавати можливість отримання та передачі інформації, але і ставитися з повагою до прав і свобод інших суб'єктів інформаційних відносин.

Однак свобода слова не тільки не може існувати без правових бар'єрів, але, навпаки, повинна забезпечуватися ними. Найбільш небезпечні і негативні тенденції у використанні засобів масової інформації, що виражаються в кінцевому підсумку в скоєнні правопорушень, пов'язані саме зі зловживанням нічим не обмеженої свободи слова.

Слід також додати, що обмеження свободи слова з метою захисту охоронюваних Конституцією України цінностей (громадського порядку, моральності, здоров'я, оборони та безпеки держави) не можна віднести до проявів забороненої Конституцією України цензури [3].

З одного боку, глобальне поширення Інтернету і легкість, з якою користувачі можуть створювати і споживати текст і відео, відіграють вирішальну роль в підвищенні комунікативної здатності кожної окремої людини, груп і установ, що мають доступ до Мережі, і навичок, щоб ефективно їх використовувати. З другого боку, існує об'єктивна необхідність в обмеженні і контролі використання мережі Інтернет з політичних, моральних, культурних та інших міркувань. Йдеться про пов'язані з використанням Інтернету ризики для дітей, проблеми недоторканності приватного життя, захисту права інтелектуальної власності, національної безпеки та ін.

Це призводить до появи нормативно-правових ініціатив, спрямованих на зниження подібних ризиків і, відповідно, до підвищення або обмеження свободи вираження в Інтернеті. Проблема відсутності легальних визначень необхідних понять виключно важлива для регулювання правовідносин в Інтернеті. Існуюча до недавнього часу прогалина в законодавстві змушувала не тільки користувачів і дослідників, а й самих законодавців за потреби використовувати вже наявні в сучасному інформаційно-правовому полі визначення.

Свобода слова в Інтернеті характеризується низкою особливостей і реалізуючи її, кожен суб'єкт отримує можливість передавати (адресувати) свою інформацію або судження невизначеному колу осіб, зазвичай масовій аудиторії, тобто можливість фактично діяти за допомогою засобу масової інформації.

Таким чином, технічні можливості, зумовлені Інтернетом, розширюють діапазон використання конституційної свободи слова. У разі, коли Інтернет-ресурс, який використовується користувачем Мережі, має статус ЗМІ, реалізація ним (або з його допомогою) свободи слова також має низку особливостей порівняно з іншими формами ЗМІ.

На відміну від друкованого видання, що має певний і обмежений тираж, ЗМІ – Інтернет-ресурс (далі – Інтернет-ЗМІ) адресує свою інформацію невизначеному колу осіб, який може постійно розширюватися. На відміну від телепрограми, Інтернет-ЗМІ забезпечує постійний доступ до своєї інформації (контенту) як опублікованої раніше, так і оновленої в поточному порядку. Водночас фактично аудиторія Інтернет-ЗМІ через

низку причин економічного і психологічного характеру все ще значно менше аудиторії найбільших телеканалів.

Реалізація свободи слова за допомогою традиційних ЗМІ все ще значно ефективніше реалізації цієї свободи за допомогою Інтернет-ЗМІ. Різні види модерації на Інтернет-ресурсах – це форми обмеження свободи слова в специфічних умовах. Такі форми саморегулювання Інтернету визнаються найбільш ефективними в мережі.

В Конституції України, яка гарантує свободу масової інформації і забороняє цензуру, мова йде насамперед про політичну цензуру (або цензури в політичних цілях), коли попередній контроль за публікацією фактично виключає або зводить до мінімуму можливість вираження точки зору, відмінної від офіційно прийнятої.

Модератор приватного ресурсу не є ні посадовою особою, ні державним органом, ні навіть громадським об'єднанням. Через це модерація не є цензурою ЗМІ в сенсі Конституції України та статті 3 Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», оскільки здійснюється не з ініціативи державних органів, а з ініціативи операторів Інтернет-ресурсу, які виражають волю певних мережевих спільнот. Обмеження, зумовлені модерацією, не перешкоджають особі, яка реалізує свободу слова, висловити свою думку на іншому Інтернет-ресурсі, в тому числі створеному ним самим. Широке використання нікнеймів в процесі обміну інформацією в мережі полегшує суб'єктам – користувачам Інтернету реалізацію свободи слова, оскільки ускладнює їх ідентифікацію та зменшує можливість залучення їх до відповідальності за зловживання конституційною свободою. Це веде, з одного боку, до максимально вільних і розкутих дискусій в Інтернеті, повною мірою відображає думки сторін. В умовах, коли можливості проведення подібних дискусій в інших ЗМІ (особливо з політичної проблематики) обмежені, обмін думками в Інтернеті відіграє роль компенсаторного механізму всередині певних соціальних груп, які виступають тут як мережеві спільноти. З іншого боку, такий обмін думками суб'єктами, що використовують нікнейми, іноді супроводжується зловживаннями свободою масової інформації. Тому необхідні обмеження, що відповідають нормам Конституції України і законів, які повинні

проходити у межах модерації, тобто в процесі саморегулювання. Слід назвати ще одну перевагу, зумовлену реалізацією свободи слова в Інтернеті. Суб'єкт-користувач мережі може в обхід дій модератора, який використав своє право виключити його з дискусії, повернутися на форум під іншим нікнеймом або під кількома новими нікнеймами відразу.

1. Мироненко О. Декларація прав людини і громадянина 1789 // Політична енциклопедія. редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С. 185.

2. Поправки до Конституції США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%>

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Н. П. Бортник,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
та інформаційного права
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Громадянське суспільство не є статичним утворенням, отже, законодавство, що регулює його діяльність, має розвиватися та вдосконалюватися. Місцеве самоврядування є невіддільним елементом громадянського суспільства та держави, хоча є за своїм змістом самостійним рівнем влади. При цьому активність інститутів, елементів громадянського суспільства, може

значною мірою вплинути на процес функціонування місцевого самоврядування в Україні з огляду на те, що громадянське суспільство має реальну можливість оперативно реагувати на недоліки в роботі органів місцевого самоврядування, які в тісній співпраці з останніми можливо в найкоротші терміни усунути.

У широкому сенсі громадянське суспільство являє собою систему відносин політичного, економічного, соціального, культурного характеру, які так чи інакше протиставлені державі і здатні чинити на неї вплив в процесі її функціонування. У вузькому сенсі громадянське суспільство означає сукупність суспільних об'єднань, груп інтересів, що функціонують у межах законодавства держави. Громадянське суспільство та місцеве самоврядування тісно взаємозв'язані. Їх об'єднують можливість населення самостійно управляти, беручи безпосередню участь у вирішенні питань місцевого значення, самостійно регулювати принципи побудови механізму функціонування місцевої влади. Незважаючи на те, що місцеве самоврядування є самостійним рівнем влади, тим не менше, воно є сполучною ланкою між громадянським суспільством і державою, поєднуючи в собі державні та громадські складові.

У міжнародних правових актах вказуються лише окремі питання, що стосуються діяльності громадянського суспільства на муніципальному рівні: закріплюється обов'язковість залучення населення до прийняття рішень на місцевому рівні, необхідність розвитку діалогу між державними структурами та громадськими групами, організаціями, населенням [1; 2]. Окремих актів, що регулюють питання діяльності громадянського суспільства на муніципальному рівні, на міжнародному рівні не прийнято.

Законодавство про місцеве самоврядування держав-членів Європейського Союзу містить положення, які доцільно включити в законодавство про місцеве самоврядування України: обов'язок муніципальних рад Федеративної Республіки Німеччина розглядати підписану 5% жителів заяву і приймати відповідне рішення; досвід функціонування на місцевому рівні у Великій Британії неурядових наполовину автономних організацій; керівництво місцевими установами колегіями громадян в Данії; процедура розпуску виборного органу на вимогу третьої частини виборців відповідної адміністративно-територіальної одиниці в Італії.

До 90 років ХХ століття в Україні на місцевому рівні розвивалися елементи самоврядування, народного контролю, можливості впливу громадськості на прийняття місцевих рішень за допомогою таких форм самоорганізації громадян на місцевому рівні, як трудові колективи, будинкові комітети, накази виборців, збори і сходи громадян; можливість вжиття заходів громадського впливу, організація на добровільних засадах населення для виконання суспільно-корисних робіт, боротьба з вуличною злочинністю та допомога в підтримці громадського порядку – дані повноваження знайшли відображення в національному законодавстві.

Громадянське суспільство недоцільно розглядати як сукупність інститутів, на місцевому рівні, які не схожі за своїми ознаками з інститутами громадянського суспільства. Ознаками інституту громадянського суспільства є організаційна відособленість; представлення інтересів групи громадян або юридичних осіб; володіння законодавчо закріпленим набором повноважень щодо впливу на державну владу та місцеве самоврядування. Завдання громадянського суспільства здійснюються не тільки інститутами, які можуть бути самостійними ланками громадянського суспільства (політичні партії, громадські об'єднання тощо), а й різного роду громадськими інспекціями, радами, що створюються при органах місцевого самоврядування. Хоча ці громадські ради не є інститутами громадянського суспільства, оскільки створюються органами місцевого самоврядування, проте дані утворення є частиною громадянського суспільства, оскільки здатні відображати інтереси населення, мають можливість брати участь в обговоренні проектів рішень, що приймаються органами місцевого самоврядування, з питань місцевого значення. Ці громадські структури функціонують на громадських засадах є осередками суспільства і можуть бути виділені в особливу групу – громадські формування при органах публічної влади. Водночас, вони можуть бути віднесені до громадянського суспільства як його елементи.

Місцевий рівень передбачає специфіку правового регулювання – наближеність до населення, історичні і інші місцеві традиції. У даний період правове регулювання діяльності громадянського суспільства на місцевому рівні має особливості:

– по-перше, деталізуються положення законодавства та регіональних нормативних актів, що стосуються питань діяль-

ності громадянського суспільства у контексті асоціації України і Європейського Союзу;

- по-друге, в кожному адміністративно-територіальному утворенні правове регулювання діяльності інститутів, елементів громадянського суспільства, здійснюється по-різному і в різних напрямках, при цьому певних закономірностей не спостерігається;

- по-третє, місцеві правові акти, як правило, регулюють правовий статус інститутів, елементів громадянського суспільства, форми підтримки громадських об'єднань, механізми забезпечення доступу населення до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, форми впливу громадянського суспільства на органи місцевого самоврядування.

Функціонування інститутів громадянського суспільства на місцевому рівні здійснюється у формі громадських об'єднань, політичних партій, релігійних організацій. Однак даних форм недостатньо зважаючи на різноманіття сфер активності громадянського суспільства. Перспективними напрямками розвитку правового регулювання громадянського суспільства на місцевому рівні повинні стати місцевий громадський контроль, електронний муніципалітет і інші форми.

Закріплення муніципальними утвореннями України можливостей функціонування при органах місцевого самоврядування громадських комісій, прийняття спеціальних програм підтримки соціально орієнтованих інститутів громадянського суспільства на конкурсній основі, закріплення можливостей ініціації процедури голосування щодо відкликання депутата, виборної посадової особи місцевого самоврядування допоможе посилити участь громадян і інститутів громадянського суспільства в здійсненні місцевого самоврядування.

Законодавство про місцеве самоврядування потребує доповнення положеннями, що збільшують обсяг засобів впливу громадянського суспільства на органи місцевого самоврядування:

- перелік питань місцевого значення слід доповнити питаннями підтримки громадянського суспільства та висвітлення власної діяльності в мережі Інтернет;

- вказати на можливість залучення до заходів муніципального контролю місцеве населення і інститути громадянського суспільства.

– передбачити першочерговий розгляд правотворчої ініціативи групи, чисельність якої перевищує встановлену норму [3].

Адаптація національного законодавства до вимог Європейського Союзу дозволяє зробити висновок, що законодавство України продовжує трансформуватися, закріплюючи можливості для функціонування інститутів і елементів громадянського суспільства на рівні місцевого самоврядування. Дані рекомендації та пропозиції допоможуть більш ефективно вибудувати процеси взаємодії місцевого самоврядування, населення та громадянського суспільства, поліпшать існуючі механізми впливу населення на вирішення питань місцевого значення, сприятимуть підвищенню ступеня легітимності органів місцевого самоврядування.

1. Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>

2. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 № 452/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 38. – Ст. 249.

3. Рекомендація Res (2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи від 6 грудня 2001 р. «Про участь громадян у місцевому публічному житті» // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_739

М. В. Бурак,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії
з проблем кримінальної поліції
Національної академії внутрішніх справ*

НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПЕРЕД ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ГРОМАДОЮ

Підвищення ефективності роботи публічної влади в Україні, а особливо її складової – місцевого самоврядування,

яке стоїть найближче до людини й надає першим управлінські послуги, є сьогодні для української держави першочергове завдання, що і повинно стати стрижнем адміністративно-територіальної реформи. Управління як і будь-який вид діяльності вимагає своєї конкретної та досконалої оцінки, що обов'язково включає визначення ефективності роботи, опосередкованим показником якої можна вважати відповідальність, її рівень та обов'язковість для всіх без виключення у відносинах: держава – місцеве самоврядування, місцеве самоврядування – громадянин, відносини між різними рівнями місцевого самоврядування (далі – ОМС). Саме від їх рішень значною мірою залежать ефективність вирішення питань місцевого значення, раціональність використання бюджетних коштів, благоустрій населених пунктів, соціально-економічний і культурний розвиток адміністративно-територіальних одиниць у цілому.

Важливим елементом статусу ОМС є інститут відповідальності, який, з одного боку, має виступити засобом стримування дій цих органів, у межах правових та моральних норм, а з іншого – слугувати стимулом для ефективного функціонування відповідних органів, активізувати роботу посадових осіб та мобілізувати ресурси при розв'язанні проблем життєзабезпечення адміністративно-територіальних одиниць [1].

Статус територіальної громади як інстанції закріплено в ч. 1 ст. 74 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», де йдеться про те, органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами. Підстави, види і порядок відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначаються Конституцією України, цим та іншими законами [2].

Члени територіальних громад впливаючи на органи влади у різних формах, основними з яких є форми їх безпосереднього (прямого) волевиявлення, реалізують тим самим своє право на запит до створених ними органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, депутатів місцевих рад, внаслідок чого останні зобов'язані надати інформацію, відзвітувати, «відповісти» за свою діяльність.

Водночас реалії сьогодення свідчать про непоодинокі випадки безвідповідального ставлення ОМС до покладених на них завдань, зловживання посадовими особами та депутатами місцевих рад своїм становищем, невиконання чи неналежного виконання своїх функцій. Особливо гостро означені питання постають в контексті забезпечення відповідальності ОМС, перед тим суб'єктом, який власне їх і сформував – перед територіальною громадою відповідного села, селища, міста.

Безвідповідальне ставлення ОМС може мати різний прояв: від порушення трудової дисципліни до зловживання владою, вчинення корупційних правопорушень, заподіяння шкоди державі, територіальній громаді, фізичним чи юридичним особам.

Варто підкреслити, до дослідження відповідальності ОМС ускладнюється багатоаспектністю феномену відповідальності, розмаїттям її видів та форм. В залежності від виду відповідальності ОМС може наставати за скоєння злочину, дисциплінарного проступку, неналежне здійснення публічної влади (юридична відповідальність), заподіяння моральної шкоди (моральна відповідальність), за не втілення в життя передвиборних програм (політична відповідальність) [1].

Безвідповідальне ставлення ОМС до покладених на них завдань, зловживання посадовими особами своїми повноваженнями можуть призводити до порушення законодавства, погіршення економічного та екологічного стану в адміністративно-територіальній одиниці, ставити під загрозу життя та здоров'я мешканців, дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію, вести до втрати довіри до органів влади з боку територіальної громади.

На думку представників Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові В. В. Засадко та О. Г. Лиска, труднощі у забезпеченні відповідальності ОМС України перед територіальною громадою проявляються у таких аспектах:

1. Недосконалість механізму притягнення до відповідальності ОМС, пов'язана із неврегульованістю питань місцевих референдумів та статутів територіальних громад. Прикладами підстав для юридичної відповідальності ОМС перед територіальною громадою можуть виступати порушення Конституції

або законів України, обмеження прав і свобод громадян, незабезпечення здійснення наданих органам самоврядування повноважень, неправомірні рішення. Так, ч. 2 ст. 78 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті ради за наявності підстав, передбачених пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, та в інших випадках можуть бути припинені достроково за рішенням місцевого референдуму. Порядок проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень ради визначається законом про місцеві референдуми. Питання про дострокове припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної в місті ради за рішенням місцевого референдуму може бути порушене сільським, селищним, міським головою, а також не менш як однією десятою частиною громадян, що проживають на відповідній території і мають право голосу [1].

Відповідно до ст. 80 цього Закону загальні збори громадян, що утворили відповідний орган самоорганізації населення, можуть прийняти рішення про дострокове припинення його повноважень у разі, невиконання рішень сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, її виконавчого комітету, загальних зборів громадян або невиконання своїх повноважень чи його саморозпуску.

При цьому визначені законодавством механізми притягнення до відповідальності ОМС є доволі неефективними або навіть нездійсненними з точки зору їх практичного втілення.

2. Непослідовність норм вітчизняного законодавства щодо вимог кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів.

Слід відзначити, що підвалини відповідальності ОМС перед територіальними громадами мають закладатися ще під час формування цих органів. Тому, наприклад для виборних органів особливої ваги набувають питання застосування виборчих систем, організації та проведення виборів, забезпечення легітимності відповідних процедур.

3. Деперсоніфікація суб'єкта відповідальності, що призводить до складності у встановленні вини конкретних осіб у випадку правопорушень у сфері місцевого самоврядування.

Окремо варто розглянути питання, пов'язане з тим, що деякі ОМС свої рішення приймають колегіально. Відповідно до ч. 2 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рішення ради приймається на її пленарному засіданні після обговорення більшістю депутатів від загального складу ради, крім випадків, передбачених цим Законом. Тому одним із важливих питань є персоніфікація суб'єкта відповідальності [1].

4. Неповнота і недосконалість механізмів притягнення до відповідальності представників ОМС за бездіяльність. Згідно законодавства України ОМС несуть відповідальність не лише за діяльність, але і за бездіяльність. Бездіяльність – це пасивна форма поведінки органу місцевого самоврядування, яка виражається у не вчиненні ним тих дій, які він був зобов'язаний і міг вчинити [1].

Так, прикладами бездіяльності представників ОМС є: відсутність звітування сільського, селищного, міського голови, а також депутатів місцевих рад перед громадою; пропуск депутатами місцевих рад пленарних засідань ради або засідань постійних комісій.

Розглянуті положення наукової доповіді дозволяють визначити заходи із врегулювання питання забезпечення відповідальності ОМС перед територіальною громадою, а саме:

1. Профільним комітетам Верховної Ради у взаємодії з Міністерством юстиції України усунути правові недоліки в нормах із забезпечення відповідальності ОМС.

2. Кабінету Міністрів України на виконання Цілі з Державної Стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, яка містить цілу низку завдань з підвищення якості та ефективності роботи місцевих органів влади, зобов'язати місцеві держадміністрації розробити план заходів навчально-інформаційного характеру з питань взаємодії з громадськістю тощо [1].

В Україні, на відміну від розвинених європейських країн, становлення органів місцевого самоврядування на засадах реальної демократії тільки відбувається. При цьому мають місце як безперечні здобутки і досягнення, так і певні недоліки й прорахунки, що потребують зусиль щодо їх виправлення. У першу чергу це стосується питань формування та розвитку актів законодавства, що регулюють діяльність цих органів,

чіткого розмежування обов'язків та повноважень з органами державного управління, а також забезпечення відповідальності за свою діяльність перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами.

1. Забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2131/>.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97> (дата звернення 11.05.2017).

В. М. Висоцький,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

В епоху інформаційного суспільства в багатьох країнах світу у виборчому процесі, особливо при проведенні голосування широко, використовуються інформаційно-комунікаційні технології. Це дає підстави виокремлювати так звану електронну демократію. Електронна демократія (е-демократія) – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [2].

Одним із інструментів е-демократії є електронне голосування, яке сьогодні викликає жвавий інтерес як у самих виборців, так і в науковців. Під електронним голосуванням (англ. e-voting) розуміють як процес здійснення голосування за допо-

могою електронних засобів, так і процес автоматичного підрахунку голосів за допомогою електронних пристроїв та спеціального програмного забезпечення [1].

Електронна система голосування вже запроваджена у багатьох країнах світу, зокрема, в США, Канаді, Бразилії, Індії, Бельгії, Австралії, Естонії, Південній Кореї.

На сьогоднішній день існують такі види процедур електронного голосування:

- Віддалене голосування за допомогою Passport ID та Інтернету. Процес голосування: виборець підєднує свою ID картку в кардрідер, переходить на сайт ЦВК, логінеться за допомогою пін-коду та потрапляє до електронного бюлетеня, голосує та підтверджує піном свій вибір. Голос виборця вже опрацьовано, зараховано та оприлюднено онлайн.

- Фізичне голосування на дільницях з підрахунком за допомогою електронних урн. Цей процес голосування схожий на традиційний, але кожен бюлетень викидається не в прості пластикові урни, а в цифрову урну, яка під'єднана до інтернету та після зчитування бюлетеня система автоматично розпізнає голос та підраховує результати.

- Голосування за допомогою спеціальних цифрових терміналів. Спеціальні цифрові термінали – це комп'ютери з сенсорними екранами на зразок тих, де поповнюють мобільний рахунок. Такі термінали можуть бути багатофункціональні з можливістю авторизації через Passport ID-картку або за допомогою звичайного паспорту через надання спеціального номеру для голосування від членів комісії [3, с. 3].

Перевагами електронного голосування є:

- можливість проголосувати дистанційно, суттєво знижує ризики тиску на волевиявлення та підвищує достовірність вибору;

- забезпечення проведення голосування протягом кількох днів;

- стає технічно можливим здійснити надійний захист від несанкціонованого втручання в систему;

- уникнення таких явищ, як підробка бюлетенів, спотворення перерахованих бюлетенів з метою зробити їх фіктивними і багато іншого;

– збільшується кількість молодих виборців, які будуть готові брати участь у виборах з використанням інформаційних технологій;

– цей процес зручний для інвалідів;

– точний і швидкий підрахунок голосів;

– можливість спостерігати у реальному режимі підрахунок голосів;

– зменшення витрат на проведення виборів.

Проте, варто зауважити, що електронне голосування викликає недовіру та побоювання поміж експертів, які стверджують про можливість стороннього втручання в процедуру голосування. Застосування надійних і об'єктивних засобів голосування і захисту їх результатів були предметом неодноразового обговорення у Парламентській Асамблеї ЄС, що викладене зокрема у ряді доповідей Венеціанської комісії.

Зважаючи на це, Європейська комісія за Демократію через Право (Венеціанська Комісія) рекомендувала наступне:

– електронне голосування може використовуватися лише за умови, що система є безпечною/захищеною (тобто здатна витримати сплановану/навмисну атаку) і надійною (тобто спроможна нормально функціонувати незалежно від проблем з програмним забезпеченням, устаткуванням, живленням тощо);

– система електронного голосування повинна бути прозорою, тобто надавати можливість перевірки щодо її функціонування, зокрема вона має бути відкритою з точки зору методів та рішень, які в ній застосовуються;

– виборці повинні мати нагоду одержати підтвердження свого вибору і виправити його у разі допущення помилки. При цьому не повинен порушуватися принцип таємності голосування;

– для полегшення перерахунку голосів у разі конфліктної ситуації може передбачатися процедура роздруку голосів у спеціальні бюлетені і їх подальше зберігання в належних контейнерах.

Комісія зауважила, що при дотриманні вказаних умов, електронне голосування не суперечить положенням «Кодексу правил належної практики виборів» 2002 р. Європейської комісії за Демократію через Право (Венеціанської Комісії) та Європейській Конвенції про права людини.

У сучасних умовах суспільно-політичної нестабільності забезпечення волевиявлення громадян є важливим завданням держави. На нашу думку, електронне голосування дасть можливість збільшити активність виборців, спростити підрахунок голосів та унеможливить фальшування результатів. Впровадження електронного голосування можливе за умов забезпечення таємниці голосування кожного виборця, довіри виборців до можливості функціонування такої системи та гарантій безпечності її реалізації.

1. Електронне голосування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_голосування

2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>

3. Системи електронних виборів: процедури голосування та матеріально-технічні засоби. Міжнародний досвід: Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/systemy_elektronnyh_vyboriv.pdf

М. Т. Гаврильців,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін*

А. М. Хіміч,

*здобувач освітнього ступеня магістр
факультету № 6 Львівського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

В умовах розвитку сучасного конституціоналізму, проведення в Україні конституційної реформи, значення політичної

діяльності й політики загалом стає визначальним для подальшого економічного, соціального і культурного розвитку. Людство, що пройшло через суворі випробовування двох світових воєн, безлічі кривавих локальних конфліктів, пережило жорстокі диктатури, дійшло висновку, що не може бути миру і злагоди на Землі, не може бути організованого, цивілізованого життя без поваги до людини, її прав, свобод і потреб.

Права людини – один із найважливіших соціальних і політико-правових інститутів, який об'єктивно є одним з найбільших досягнень суспільства, показником рівня його цивілізованості. І це зрозуміло, адже саме за допомогою цього інституту особистість долучається до матеріальних і духовних благ суспільства, до механізмів влади, законних форм волевиявлення і реалізації власних інтересів. Від рівня забезпеченості прав та свобод залежить ступінь досконалості самої особистості, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки.

Права людини і основні свободи як фундаментальні цінності матимуть надзвичайно важливе значення і в XXI столітті – впевненість в цьому виразили глави всіх держав на Саміті тисячоліття у вересні 2000 року. Принцип поваги до прав людини є одним з основних принципів міжнародного права.

Права і свободи людини є однією з найзначніших і універсальних цінностей людства. Хоча, для усвідомлення їх цінності та важливості для суспільства і держави потрібні були тисячоліття. На сьогодні із понад 200 держав світу не існує жодної, яка б не визнавала основоположні права і свободи людини та не гарантували їх захист. Загальна декларація прав людини 1948 року [1], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2] та інші міжнародні договори, які закріплюють стандарти прав людини видаються нам споконвічними і непорушними.

У сучасній юриспруденції процес захисту прав людини розглядається як один з найважливіших елементів легітиматії державної влади. Закономірно, що майже всі без винятку державотворчі процеси в сучасній Україні тією чи іншою мірою пов'язані з реалізацією принципу забезпечення та захисту прав людини.

Правовий захист прав та свобод людини є тим принципом, який задекларований у Конституції України як пріоритет-

ний для державної влади. Так, згідно зі ст. 3 Основного Закону: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [3]. Закріплення цього принципу на рівні Конституції засвідчує про якісно новий підхід у ставленні держави до людини.

Визначаючи права людини як об'єкт конституційного захисту, необхідно пам'ятати, що він є органічною складовою конституційного розвитку. Інакше кажучи, цей об'єкт є необхідним і його поява зумовлюється вже на рівні теоретичного визначення змісту феномену конституції та конституціоналізму.

Основними формами реалізації функції держави у сфері забезпечення та захисту прав і свобод людини в Україні є наступні: 1) законодавча (нормотворча діяльність, спрямована на створення правової основи забезпечення прав та свобод людини і громадянина); 2) виконавча (виконання правових приписів і норм у сфері дотримання прав та свобод людини і громадянина); 3) судова (забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина у вигляді вирішення правових спорів).

На сьогоднішній день в Україні склалася доволі важка ситуація зі станом дотримання і захисту прав людини, що пов'язано з незадовільною роботою державних органів, а також окупацією частини території України. Внутрішній правозахисний потенціал Української держави вичерпано, а міжнародний механізм охорони прав людини в Україні працює не на повну силу.

Важливість державної функції охорони і захисту для людини та громадянина важко переоцінити, адже її основною метою є забезпечення стабільності конституційного ладу, створення умов для повноцінного розвитку та функціонування політичної системи суспільства, забезпечення здійснення народовладдя і становлення громадянського суспільства в Україні. Діяльність держави в політичній сфері є надзвичайно складною і, по суті, є основою для ефективної реалізації інших функцій.

Зважаючи на потребу подальшого глобального розвитку, вагомою є проблема відповідальності держави перед особою. У цьому вбачається одна з головних гарантій забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Держава встановлює меха-

нізм власної публічно-правової відповідальності, бере також на себе обов'язок забезпечення можливості її реалізації та доступності для громадян.

Необхідно ефективно використовувати існуючі та продукувати нові міжнародні механізми захисту прав людини в Україні. Адже сучасний цивілізований, демократичний світ також прагнуть винайти механізми охорони прав людини в Україні в існуючій політичній ситуації.

На сьогодні модель охорони та захисту прав людини в Україні має ґрунтуватися на наступних складових елементах:

- координація та активне сприяння зі сторони держави діяльності правозахисних організацій;

- посилення взаємодії України з ООН, Радою Європи, Європейським Союзом і міжнародними організаціями у сфері охорони прав людини, а також визначення правозахисної діяльності пріоритетом у діяльності дипломатичних установ України за кордоном;

- невідкладна імплементація міжнародних договорів і угод, які розширюють можливості України використовувати міжнародні механізми охорони прав людини;

- постійна, цілеспрямована та системна юридична фіксація та інформаційне висвітлення масових злочинів проти прав людини в Україні [4, с. 26–27].

Здійснюючи величезний вплив на формування і розвиток суспільних відносин, на становлення правової та соціальної державності в Україні, Конституція України має безпосереднє відношення й до сфери життєдіяльності кожного конкретного громадянина. В цьому сенсі йдеться не стільки про те законодавство, яке формується на підставі чинної Конституції, скільки про права людини, які в ній закріплюються та набувають конституційних гарантій свого забезпечення й захисту.

Права людини та гарантії їх захисту являють собою серцевину конституційного ладу і одним з основних принципів конституціоналізму. Більше того, осмислюючи такий феномен як конституціоналізм, ми фактично ведемо мову не тільки про певні моделі організації та функціонування державної влади, але й про специфічну систему цінностей, серед яких центральною є права і свободи людини і громадянина. Система сучасного

українського конституціоналізму ґрунтується на взаємопов'язаних між собою принципах, серед яких важливе місце належить принципу захисту прав і свобод людини та їх пріоритету перед іншими соціальними цінностями та інтересами.

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 89.

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Урядовий кур'єр від 17.11.2010 – № 215.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Федоренко В. Л. Конституціоналізм та захист прав людини в Україні: від революції гідності – до сьогодення / В. Л. Федоренко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/27901/1/008_020_028.pdf.

Л. А. Гачак-Величко,

*викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Національної академії сухопутних військ
імені Петра Сагайдачного*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Відповідно до ст. 23 Конституції України [1] встановлюють, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушують права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Тобто, людина наділяється не тільки правами і свободами, які надають їй певні можливості набуття, володіння, користування і розпорядження політичними, соціальними та іншими благами, але обов'язки, додержання яких є неодмінною умовою досягнення відповідних цілей [3, с. 67].

Людина перебуваючи в суспільстві, постійно взаємодіє з іншими людьми, а тому, вона не може не мати обов'язків стосовно суспільства, інших осіб, держави і не може відмовитися від виконання своїх конституційних обов'язків, перш за все тому, що вони виступають засобом забезпечення конституційних прав і свобод.

Наслідком невиконання конституційних обов'язків посадовими та службовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування є конфліктні глобальні кризові явища у суспільстві та державі.

Слід зазначити, що на відміну від інституту прав і свобод людини і громадянина, аналізу якого в юридичній літературі приділена значна увага, дослідження інституту обов'язків людини і громадянина хоча і привертало увагу науковців та загалом ця проблема носила доволі фрагментарний характер» [2, с. 45].

Поняття конституційних обов'язків доцільно розкривати виходячи із загальних уявлень про обов'язки та беручи до уваги їх юридичні аспекти. Аналізуючи наявні в юридичній літературі твердження та трактування можна запропонувати три підходи стосовно визначення поняття обов'язку. Так, окремі науковці притримуються думки, що поняття обов'язку слід розкривати через категорію належного [5, с. 11], інші – через категорію необхідності [6, с. 151] і існують міркування щодо визначення обов'язку через категорію «правової можливості» [3, с. 92–93]. У сфері права, поняття «належна поведінка» вказує на відповідність поведінки вимогам норм права, або, інакше кажучи, вказує на правомірність поведінки, тому мірою належного за своєю природою є і суб'єктивне право, і обов'язок. «Визначення обов'язку через категорію належного вказує лише на його зовнішні атрибути, на приналежність до системи соціально-нормативного регулювання поведінки людини, але не розкриває його сутності» [3, с. 57–58], з чим ми, безперечно, погоджуємося. «Належна поведінка» – це поведінка, що відповідає обов'язку. Мається на увазі виконання обов'язку, а не безпосередньо сам обов'язок. Тобто, «належне» характеризує сам процес реалізації. У зв'язку з цим, «належне» охарактеризовує лише односторонньо обов'язок, а саме настанову на його виконання і, та-

ким чином, не виражає внутрішнього змісту обов'язку, не дозволяє відмежувати його від норми, у якій він фіксується. На мою думку, на відміну від «належної поведінки», «правова необхідність» – це визначене нормативним актом правило поведінки. Категорія необхідності є більш вужчим, конкретизованим і формалізованим правилом поведінки. На відміну від «належної поведінки», вона в обов'язковому порядку має бути визначена нормативним актом, а саме Конституцією України, і окреслювати найбільш важливі, необхідні обов'язки. В свою чергу, «належна поведінка» хоча і є так само бажаною для нормативного закріплення, але за своєю роллю є менш важливою і необхідною для формалізації через нормативно-правовий акт. Крім того, категорія необхідності чітко окреслює коло суб'єктів, що її визначають. Зокрема, розглядаючи обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, таким суб'єктом виступає Верховна Рада України, тоді як належна поведінка може мати своїм джерелом і звичай, і локальний нормативний акт, витоки моралі, етику поведінки. Якщо стверджувати, що юридичний обов'язок – це належна поведінка, то змушені будемо визнати необхідність формалізації, тобто закріплення через нормативний акт всіх видів належної поведінки, коли в свою чергу, правова необхідність, як видається, це те, що регламентовано нормою закону. Тому, автор притримується тієї думки, що поняття конституційних обов'язків слід розкривати через категорію правової необхідності. При дослідженні категорії конституційних обов'язків слід розмежувати такі взаємопов'язані категорії, як сутність обов'язків, їх зміст та форми. Так, за своєю суттю, конституційні обов'язки є необхідністю певної поведінки людини і громадянина, що зумовлена Конституцією України. За своїм змістом конституційні обов'язки – це необхідність передбаченої Конституцією України поведінки людини і громадянина в інтересах суспільства, держави та інших осіб щодо створення і захисту суспільних і власних благ. За формою конституційні обов'язки людини і громадянина – це вид юридичних обов'язків, які являють собою необхідність поведінки людини і громадянина в межах і порядку, передбачених Конституцією України. Характеризуючи інститут конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні за суттю, змістом і формою, автор вважає, що конституційні

обов'язки людини і громадянина можна визначити як різновид юридичних обов'язків, встановлену і гарантовану, забезпечену державою необхідність поведінки людини і громадянина в інтересах суспільства, держави та інших осіб, в межах і порядку, передбачених Конституцією України щодо створення, набуття та захисту суспільних і власних благ. Щодо визначення обов'язку через категорію «правова можливість», то такий підхід справедливо, на нашу думку, не був підтриманий науковцями, оскільки, як зауважив М. Матузов, юридичний обов'язок у будь-якому випадку не можна визначити через категорію можливості, сутність обов'язку не в можливості, а в необхідності. Право, на його думку, не приписує нічого неможливого, його вимоги об'єктивно виконувані. В протилежному випадку цілі правового регулювання були б недосяжними [2, с. 162].

Підсумовуючи вищевикладене, хочу зазначити, що конституційні обов'язки людини і громадянина є важливим, необхідним та невід'ємним елементом конституційно-правового статусу особи, важливою умовою підтримки стійкості та стабільності в суспільстві, забезпечення прав, свобод і поєднання громадських та особистих інтересів. Конституційні обов'язки визначають характер усіх інших юридичних обов'язків людини та громадянина, які закріплюються галузевим законодавством та об'єктивно відображають найістотніші відносини між суспільством, державою та індивідом, забезпечують поєднання громадських та особистих інтересів, можливість користуватися найбільш вагомими благами життя.

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141

2. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: питання теорії і практики / Л. І. Летнянчин. – Х., 2006. – 210 с.

3. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2008. – 252 с.

4. Білоскурська О. Щодо поняття конституційних обов'язків / О. Білоскурська // Право України. – 2004. – № 10. – С. 85–88.

5. Білоскурська О. В. Актуальні питання механізму забезпечення виконання конституційного обов'язку додержуватися Конституції України та законів України / О. В. Білоскурська // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С. 78–82.

6. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М.: Юрид. лит., 1950. – 367 с.

7. Конституція незалежної України: навч. посібник / за ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемчушенка, В. О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ПАН України, Спілка юристів України, 2000. – 428 с.

М. П. Гетьманчук,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРАВО І МОРАЛЬ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Історія засвідчила, що основними соціальними регуляторами міжнародних відносин стали норми і правила, які з моменту свого виникнення мали правовий характер. У сфері міжнародних відносин норми і правила мають свої суттєві як особливості, так і відмінності. З одного боку, дослідники справедливо відзначають загальне зростання рівня правової свідомості у світі, підвищення ролі моральних факторів у процесі формування, функціонування і розвитку міжнародного права, але з іншого вказують на те, що як міжнародна мораль, так і міжнародне право просунулися порівняно недалеко у своїх впливах на характер взаємодії суб'єктів міжнародних відносин [1, с. 187–194; 2, с. 193–204]. Подібна неоднозначність в оцінках регулятивної ролі права та моралі в міжнародних відносинах зовсім не означає, що суб'єкти міжнародної політики не враховують їх у своїй діяльності. Навпаки, така неоднозначність лише

показує всю суперечливість природи та історичного характеру правового і морального аспектів міжнародних відносин, їх недосконалість.

Загалом взаємодія міжнародного права і моралі, їх діалектична єдність не вичерпується спільністю основних принципів міжнародних суб'єктів. В основі цієї єдності лежать: 1) їх генетична спільність (тобто спільність соціальних основ походження, обумовленість особливим родом суспільних відносин); 2) їх функціональна спільність (регулятивне призначення) – це спільність їхньої нормативно-ціннісної природи (як право, так і мораль є обов'язковими правилами поведінки, що отримують роль юридичного правила і морального обов'язку та відповідальності за його порушення) [3].

Необхідно врахувати й те, що моральна і правова єдність не означає тотожності міжнародного права і міжнародної моралі. В одних принципах переважають юридичні елементи (принцип суверенної рівності держав, принцип непорушності кордонів і територіальної цілісності), а в інших навпаки – моральні елементи (у принципі співробітництва, принципі дотримання прав людини, принципі рівності) [4, с. 46–47]. В рамках обумовленої єдності мораль і право характеризуються суттєвими відмінностями, які суб'єктам міжнародних відносин необхідно враховувати при аналізі тієї ролі, яку вони відіграють у регулюванні міжнародних відносин.

Слід констатувати, що правові норми мають фіксований і інституційний характер. Вони описані у відповідних статутах, угодах, міжнародних договорах та інших документах. Міжнародне право тісно пов'язане з державними інститутами і міжнародними організаціями (ООН, Рада Європи, регіональні організації тощо). Залежно від контексту термін «міжнародне право» може вживатися стосовно будь-якого з чотирьох дещо відмінних понять або певної їх комбінації: позитивне міжнародне право – сукупність особливого роду домовленостей (договорів, конвенцій, декларацій, протоколів), що їх уклали держави; звичаєве міжнародне право – становить неписаний звіт правил поведінки, яких дотримуються за неформальною згодою; принципи міжнародного права, що лежать в основі позитивного і звичаєвого міжнародного права; теорія міжнародного права

[5, с. 171–172, 249–251]. Таким чином, система міжнародного права охоплює такі елементи, як правова свідомість, правові відносини, правові інститути.

У механізмах морального регулювання міжнародних відносин інститути є відсутніми. Специфіка міжнародної моралі полягає в тому, що мораль також безпосередньо пов'язана з державою, створюється і реалізується у процесі міжнародних відносин. Однак ця «інституційність» достатньо умовна і відносна. Тому що в кінцевому результаті інститути, які формують міжнародні моральні норми (держави, міжурядові і неурядові організації, транснаціональні організації), не є спеціалізованими органами з вироблення і поширення загальних моральних норм міжнародної та зовнішньополітичної поведінки. Потрібно наголосити, що основним регулятором їх дотримання є світова громадська думка. Одночасно потрібно враховувати, що моральність полягає у непохитному дотриманні ідеалів, норм і цінностей. Власне політиці, а міжнародній, зокрема, властива така константа як «інтерес», а не «ідеал». Саме цим обумовлюється необхідність постійних змін політичного курсу держави, здійснення якого, зорієнтовано на реалізацію інтересу, але не ідеалу. Звідси простий та інструментальний критерій оцінки ступеня моральності (чи неморальності) зовнішньої політики: курс, який відповідає інтересам країни є моральним [6, с. 61–85].

Міжнародна мораль і міжнародне право відрізняються також сферами своєї дії: моральні норми мають всеохоплюючий характер, у той час як право має в кожному певному моменті обмежену сферу дії. Загалом за своїм змістом моральні норми є ширшими і гнучкішими ніж правові норми:

– по-перше, моральні і правові норми тісно пов'язані з тією системою цінностей, яка вироблена у певній соціальній спільноті. Ця спільнота сама визначає вибір засобів для задоволення її потреб та інтересів. Але для того, щоб ці засоби були адекватними і гарантували досягнення досягнутої мети, вони повинні узгоджуватися з обов'язковими в системі міжнародних відносин зразками поведінки, які визначені як моральні або допустимі в конкретній ситуації;

– по-друге, від ступеня узгодженості з ними поведінки суб'єкта залежить його успіх у системі міжнародних відносин і

визначається не тільки передбачуваність його дій, але й динамічна рівновага самої міжнародної системи;

– по-третє, не всі універсальні зразки поведінки можуть бути формалізовані у міжнародно-правових нормах. Значно більша їх частина закріплюється в нормах міжнародної моралі;

– по-четверте, кожна етнічна, територіальна або функціональна спільнота має свої специфічні зразки поведінки і власні системи цінностей, які не потрапляють під вплив міжнародного права і моралі;

– по-п'яте, якщо моральні норми допускають і навіть передбачають трансформацію таких правил і норм (як вже існуючих, так і тих що постійно виникають) з урахуванням власних зразків поведінки і цінностей, то правовим нормам це протипоказано, їх межі чітко визначені і направлені на досягнення стандартів такої поведінки [7, с. 106–116].

Міжнародне право і міжнародна мораль відрізняються з точки зору форм, методів, засобів і можливостей регулювання системи міжнародних відносин. Правове регулювання передбачає використання засобів примусу (міжнародний суд, військові, політичні і економічні санкції, виключення із членів міжурядових організацій тощо), аморальне – використання світової громадської думки (деколи її вплив на суб'єкта міжнародних відносин може виявитися більш результативним, ніж дія міжнародного права). Специфіка міжнародного права полягає ще й в тому, що на відміну від внутрішньодержавного законодавства, його норми мають, як правило рекомендаційний характер.

Найбільш важливими нормами, що виражають головний зміст і характерні риси міжнародного права, є його основні принципи, які володіють вищою, імперативною силою, а також закріплені системою документів міжнародних організацій і форумів. Існує десять основних принципів міжнародного права, якими суб'єкти міжнародних відносин керуються у взаємовідносинах між собою: 1) суверенна рівність, повага прав, властивих суверенітету; 2) незастосування сили або загрози сили; 3) непорушність кордонів; 4) територіальна цілісність держав; 5) мирне врегулювання суперечок; 6) невтручання у внутрішні справи; 7) повага до прав людини і основних свобод; 8) рівно-

правність і право народів розпоряджатися своєю долею; 9) співробітництво між державами; 10) сумлінне виконання зобов'язань міжнародного права [5, с. 250–251]. В ієрархії міжнародно-правових норм основні принципи і норми посідають найвищий ступінь, як конституційні норми у внутрішньому праві кожної держави.

Названі принципи у багатьох аспектах визначають ступінь моральності тієї чи іншої дії міжнародного суб'єкта. У процесі міжнародного життя існує певна межа моральності, яка вимагає від кожного міжнародного суб'єкта керуватися необхідністю збереження інших суб'єктів. Йдеться, перш за все, про збереження миру, адже у війні найбільше порушуються загальнолюдські норми і права. Перед кожним суб'єктом міжнародних відносин у його діяльності стоїть жорстка дилема, з чого виходити у вирішенні проблем у сфері співробітництва чи конфлікту: із загальновизнаних принципів міжнародної моралі і права, чи з точки зору власних національних інтересів. Якщо виходити з принципів міжнародної моралі, то це може призвести до звуження національного інтересу, а якщо виходити виключно із національних інтересів, то через їх суб'єктивність може статися порушення принципів міжнародної моралі і права. У будь-якому випадку абсолютизація як принципів міжнародної моралі, так і національного інтересу може призвести до негативних наслідків у процесі взаємодії суб'єктів міжнародних відносин. Етика міжнародних відносин сьогодні вимагає від них: зваженості у визначенні цілей та інтересів; відмови від категоричності у виборі цілей; постійного співвідношення своїх дій із загальнолюдськими моральними вимогами; дотримання загальновизнаних норм міжнародного права; опори на інтереси членів міжнародного співтовариства.

1. Дорош Л. О. Основи теорії міжнародних відносин: навч. посібник / Л. О. Дорош та ін. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 244 с.

2. Mingst K. Podstawy stosunkow miendzynarodowych / K. Mingst. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2006. – 357 s.

3. Цимбалістий В. Взаємодія права і моралі у міжнародних відносинах / В. Цимбалістий // Вісник Технологічного університету Поділля. – Хмельницький, 2001. – № 3. – Ч. 2. – С. 27–38.

4. Кучеренко І. М. Політична етика в міжнародних відносинах // Традиція та інновація в теорії міжнародних відносин / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. – С. 46–48.

5. Основи теорії міжнародних відносин. Словник / М. П. Гетьманчук та ін. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 340 с.

6. Międzynarodowe stosunki polityczne / Praca zbiorowa pod red. W. Malendowskiego. – Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1997. – 378 s.

7. Основи теорії міжнародних відносин: навч. посібник / М. П. Гетьманчук та ін. – Львів: Академія сухопутних військ, 2010. – 240 с.

А. І. Годяк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

І. Галас,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

Розділ II Конституції України, який має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [1] закріплює перелік прав та конституційних обов'язків, які є в кожного з нас. Розробники Конституції, зважаючи на те, що її норми мають бути нормами прямої дії, внесли в даний розділ максимально можливу кількість статей з правами людини і громадянина – від права на життя (стаття 27), на вільний розвиток своєї

особистості (стаття 23) тощо до права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (стаття 63), зазначивши також, що права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними (стаття 22). Принагідно зауважимо, що розділ II є найбільшим розділом за кількістю статей в Конституції України.

Одним із конституційних прав людини і громадянина є право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Відповідно до статті 50 Конституції України, кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Вказана норма Конституції України відображає положення першого принципу Стокгольмської декларації ООН з охорони навколишнього природного середовища (1972 рік), відповідно до якого люди мають фундаментальне право на вільні, якісні та адекватні умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дає змогу вести гідне та благополучне життя. Це право мають забезпечувати держави [2]. Скликаючи Конференцію ООН з проблем навколишнього середовища у Стокгольмі, Генеральна Асамблея ООН на своїй XXIII сесії (1968 рік) прийняла резолюцію, в якій визначила завдання і мету такої Конференції: розглянути шляхи і засоби створення механізму всебічного вирішення в рамках ООН проблем навколишнього середовища з тим, щоб звернути увагу урядів і громадської думки на важливість і невідкладність цього питання; сформулювати ті аспекти, які можна якомога краще вирішити через міжнародне співробітництво в цій галузі [3, с. 13].

Важливу роль в забезпеченні конституційних прав та свобод людини і громадянина відіграють гарантії їх реалізації – умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, захист і охорону зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [4, с. 79]. Особливо актуально це в контексті підписання Угоди про асоціацію

з Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, яка надала поштовх для подальшого розвитку законодавчої бази, що регулює в Україні право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Зумовлено це зобов'язаннями, які взяла на себе наша держава, підписавши Угоду про асоціацію. Саме умови Угоди про асоціацію та обов'язок їх дотримання визначають, на сьогоднішній день, напрямок законодавчого регулювання, у тому числі, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Як на сьогоднішній день в Україні забезпечується реалізація права, передбаченого статтею 50 Конституції України? Ми хочемо звернути увагу на нещодавно створений центральний орган виконавчої влади – Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів. Вказана Служба створена на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 року № 442 [5], шляхом реорганізації Державної ветеринарної та фітосанітарної служби та приєднання до неї Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби. Відповідно до пункту 1 даної Постанови, на новостворену службу були покладені функції з реалізації державної політики, які виконували органи, що припинилися (крім функцій з реалізації державної політики у сфері плеєнної справи у тваринництві, у сфері охорони прав на сорти рослин, у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження), у сфері гігієни праці та функцій із здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників), а також функції із здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів.

Ми свідомо наголосили на цьому органі виконавчої влади, оскільки він наділений надзвичайно широкими повноваженнями, яких не було у жодного органу за часів незалежності України. Зокрема, відповідно до покладених на Держпродспоживслужбу завдань, можна виділити наступні вісім груп функцій, які здійснює ця Служба, реалізуючи свої повноваження, а

саме: функції у галузі ветеринарної медицини та безпечності харчових продуктів; функції у сфері державного нагляду за дотриманням санітарного законодавства; функції у сфері карантину та захисту рослин; функції у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про захист прав споживачів (у тому числі споживачів виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння); функції у сфері здійснення державного ринкового нагляду; функції у сфері здійснення метрологічного нагляду; функції у сфері дотримання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; функції у сфері насінництва та розсадництва.

Окрім цього, Держпродспоживслужба здійснює контроль за дотриманням законодавства про рекламу в частині захисту прав споживачів реклами, приймає рішення про визнання реклами недобросовісною, прихованою, про визнання порівняння в рекламі неправомірним з одночасним зупиненням її розповсюдження; застосовує фінансові санкції до суб'єктів господарювання за порушення законодавства про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення; здійснює у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог законодавства з питань туристичної діяльності; здійснює інші повноваження, визначені законами України.

На сьогоднішній день, на нашу думку, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів є тим органом виконавчої влади, який найбільш широко забезпечує право на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Безумовно, українське законодавство буде і надалі змінюватися та вдосконалюватися. Залишається сподіватися, що новостворений орган буде справжньою гарантією реалізації кожною людиною і громадянином свого конституційного права, передбаченого статтею 50 Конституції України.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища від 16 червня 1972 р. [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_454.

3. Шемшученко Ю. С. Міжнародні аспекти охорони природи / Ю. С. Шемшученко. – К.: Вища школа, 1985. – 55 с.

4. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: навч. посібник / авт.-уклад. М. І. Хавронюк. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: А.С.К., 2003. – 384 с.

5. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 74. – Ст. 2105.

В. К. Гришук,

доктор юридичних наук, професор,

академік АНВО України,

член-кореспондент Національної АПрН України,

декан факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В сучасній європейській правовій традиції прийнято, що конституція є Основним законом держави, який, будучи юридичною формою виразу досягнень загальної та правової культури, визначає найбільш вагомі засади функціонування держави і суспільства. Аксиоматичність цього постулату не викликає жодного сумніву. Прояв його є всеосяжним і в Україні на шляху розбудови соборної, суверенної, демократичної, правової і соціальної держави, громадянського суспільства.

Механізм реалізації Конституції України є складним, багаторівневим і системним. В основі його змістовно-суб'єктивного детермінанта є людина – як в іпостасі громадянина так і в іпостасі працівника відповідного державного органу. Втілення положень Конституції у всі форми суспільного

буття людини найбільш наглядно знаходить свій прояв через поведінку людини.

Коло суб'єктів суспільних відносин, які забезпечують, кожен у міру своєї компетенції, своїх потенційних можливостей і прикладених вольових зусиль, конституційність кримінально-правового регулювання і охорони досить широке. Серед них: сім'я, навчальні заклади, колективи за місцем праці, громадські організації та партії, державні органи. Всі названі суб'єкти причетні до формування у людини поваги до Конституції України, прийнятих на її основі правових актів і в тому числі кримінально-правових. Саме вони, у першу чергу, найбільш істотно впливають на забезпечення позитивної (перспективної) відповідальності людини.

В контексті правового регулювання, в діяльності державних органів щодо матеріалізації конституційних принципів, умовно можна виділити два напрями: а) правотворчий і б) правозастосувальний. Кожен з означених виявів діяльності здійснюється через систему відповідних органів держави, наділених законом певними повноваженнями.

Конституція України, виконуючи установчу, регулятивну та правоохоронну функції, слугує фундаментом, правовою основою, найважливішим джерелом кримінального права, як і всіх інших галузей українського права. Верховенство Конституції України обумовлене рядом юридичних обставин. **По-перше**, в ч. 2 ст. 8 Конституції України визначено, що вона **має найвищу юридичну силу** і закони та інші нормативні акти приймаються тільки на її основі й повинні відповідати їй. **По-друге**, відповідно до ст. 8 Конституції України **її норми є нормами прямої дії**. Суди при вирішенні кримінальних справ мають право посилаючись на норми Конституції України. **По-третє**, про це прямо зазначено в ч. 1 ст. 3 КК України: «Законодавство України про кримінальну відповідальність становить **Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України...**».

Інструментальна цінність Конституції України як фундаменту, правової основи, основного джерела українського кримінального права зумовлена не лише закріпленням такого її становища в самій Конституції України та чинному КК України. Головним чином така якісна властивість зумовлена тим, що

вона: а) є опосередкованим через народних депутатів волевиявленням українського народу; б) в ній закріплені досягнуті і домінуючі перспективні ціннісні пріоритети й принципи організації та функціонування механізму держави і політичної організації суспільства, права і свободи людини, принципи правого регулювання загалом і кримінально-правового регулювання зокрема; в) вона є реально діючою моделлю гармонійного поєднання, правового балансу публічних, приватних та корпоративних інтересів; г) ряд її норм є нормами-цілями, які визначають, програмують перспективу розвитку української державності, права та суспільства.

Конституція України, виконуючи роль правової основи, найважливішого джерела кримінального права, породжує послідовну діалектичну залежність: Конституція України – кримінальне право – судові рішення (ухвали та вирокі) – виконання судових ухвал, постанов та вироків. Судові рішення, породжують певні права та обов'язки суб'єктів суспільних відносин. Отже, джерелом кримінального права виступає Конституція України, а джерелом судових рішень – і Конституція України, і кримінальне право.

Важливе значення для забезпечення конституційності кримінально-правового регулювання має чинна постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», в якій, зокрема, звертається увага на наступні положення:

– Наголошуючи, що відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Пленум Верховного Суду України вказав на безпосередню дію конституційних прав і свобод людини і громадянина. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя.

– У зв'язку з тим, що Конституція України **має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії**, суди при розгляді конкретних справ повинні оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його

відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватися на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

– У разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню у конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів.

– Суд безпосередньо застосовує Конституцію України у разі:

1) коли зі змісту норм Конституції не впливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;

2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;

3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою Міністрів Автономної республіки Крим, суперечить Конституції України;

4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних справ, суперечать Конституції України.

– Якщо зі змісту конституційної норми впливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд при розгляді справи повинен застосовувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції України і не суперечить їй.

– Суд може на підставі ст. 144 Конституції визнати такими, що не відповідають Конституції чи законам України, рішення органів місцевого самоврядування, а на підставі ст. 124 Конституції – акти органів державної виконавчої влади: міністерств, відомств, місцевих державних адміністрацій тощо.

– Нормативно-правові акти будь-якого державного чи іншого органу підлягають оцінці на відповідність їх як Конституції, так і закону.

Таким чином, Конституція України, з одного боку, закріплює досягнутий новий якісний стан політико-правової організації суспільства, баланс (консенсус) політичних сил, засновану на загальнолюдських цінностях гуманізму, добра і справедливості політичну і правову ідеологію, правову культуру, відображає об'єктивну спрямованість суспільного розвитку, слугує правою основою наукової, законодавчої та правозастосовної діяльності, а з іншого – створює передумови для дальшого розвитку суспільства, є основним джерелом українського права, фундаментом правових засобів регулювання суспільних відносин, виконує консолідуючу, стабілізуючу, мобілізуючу, виховну роль у суспільстві, сприяючи усвідомленню його суб'єктами свого правового статусу і конституційних завдань суспільного розвитку.

Саме цим зумовлена **особлива суспільна цінність** Конституції України.

Яскравим свідченням того, що джерелом чинного КК України є Конституція України, слугує, зокрема, пряме закріплення, трансформація в ньому ряду конституційних положень. Наприклад, положення ст. 58 Конституції України про зворотню дію нормативно-правових актів у часі знайшли своє відображення в ст. 5 КК України, а закріплена у ст. 62 Конституції України презумпція невинуватості – в ч. 2 ст. 2 КК України. Конституційний принцип про неможливість притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61 Конституції України) закріплений в ч. 3 ст. 2 КК України, а закріплене право особи не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60 Конституції України) – в ч. 3 ст. 41 КК України. Принцип про невидання іноземній державі громадянина України (ч. 2 ст. 25 Конституції України) відтворений в ч. 1 ст. 10 КК України, а право на необхідну оборону (ч. 2 ст. 27, ч. 5 ст. 55 Конституції України) – в ст. 36 КК України.

У ряді випадків конституційні положення зумовлюють необхідність криміналізації певних суспільно небезпечних діянь. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Це, зокрема, зумовило

криміналізацію діянь, передбачених ст.ст.115–126, 128–156 КК України. Частина перша ст. 28 Конституції України заборонила катування, що послужило підставою для криміналізації катування в ст. 127 КК України.

Конституційний принцип про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, що право приватної власності є непорушним, послужив підставою для криміналізації посягань проти власності, передбачених ст.ст.185–198 КК України. Виконання обов'язку громадянина не заподіювати шкоду природі (ст.66 Конституції України) забезпечується, зокрема, ст.ст.236–254 КК України, а обов'язок сплачувати податки (ст.67 Конституції України) – ст.212 КК України.

Ніхто, відповідно до ч.2 ст.29 Конституції України, не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених у законі, що послужило підставою для криміналізації в ст.ст.371, 372, 373, 374, 375 КК України, діянь, які суперечать названому принципіві.

Особливе місце в системі органів української держави посідає Конституційний Суд України. **По-перше**, відповідно до ст.147 Конституції України він є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. **По-друге**, згідно ст.150 Конституції України, до виключних повноважень Конституційного Суду України належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим¹;

2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

По-третє, рішення Конституційного Суду з наведених вище питань є обов'язковими на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені (ч.2 ст.150 Конституції України). **По-четверте**, закони та інші правові акти або їх окремі

¹ Оскільки територія Автономної Республіки Крим окупована Російською Федерацією, то юрисдикція Конституційного Суду України, де-факто, на неї не поширюється.

положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність. **По-н'яте**, невиконання рішення Конституційного Суду України тягне за собою юридичну відповідальність і в тому числі відповідальність кримінальну.

Конституційний Суд України, таким чином, виконує важливу функцію забезпечення конституційності правового регулювання загалом та кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин зокрема.

Рішення Конституційного Суду України є джерелом українського кримінального права в тій частині, де йдеться про вирішення окремих спеціальних питань кримінально-правового регулювання суспільних відносин. Серед рішень Конституційного Суду України, які є актами тлумачення кримінального закону, можна, зокрема, назвати:

1) рішення Конституційного Суду України від 7 липня 1998 року № 11-рп/98 (справа № 1-19/98 щодо порядку головування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) та від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99 (справа № 1-7/99 про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів), а також від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 (справа № 1-3/2000 про зворотну дію кримінального закону в часі). Дані акти тлумачення насамперед мають значення для застосування статей 4 та 5 КК України;

2) рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа № 1-33/99 про смертну кару), яким положення ст. 24 та санкцій статей чинного тоді КК України, які передбачали смертну кару як вид покарання, визнано таким, що не відповідають Конституції України (неконституційними). Зрозуміло, що назване рішення Конституційного Суду України має визначальне, керівне значення для українського законодавця – Верховної Ради України;

3) рішення Конституційного Суду України від 3 червня 1999 року № 5-рп/99 (справа № 1-8/99), в якому роз'яснено, що членами сім'ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони можуть бути визнані й інші особи, за умови постійного проживання разом і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі

родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають з військовослужбовцем, працівником міліції, особового складу державної пожежної охорони у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші). Це рішення Конституційного Суду України має, зокрема, значення для кваліфікації злочинів, передбачених статтями 115 (п. 8 ч. 2), 122 (ч. 2), 126 (ч. 2), 189, 345, 346, 347, 348, 349, 377, 378, 379, 380, 398, 399, 400 КК України.

В демократичних умовах панування плюралізму думок в доктрині права України, є можливість звернути увагу на дискусійність окремих рішень Конституційного Суду України. Доцільним видається зупинитися на трьох з них.

Перше стосується визначення права, яке, зрозуміло, стосується права і кримінального права. У рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 року № 15-рп/2004, зокрема, вказано, що «Верховенство права – панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності, тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що **право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї, принципи права тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства**. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеї справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» (Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання).

Як видно з наведеного Конституційний Суд України об'єднав в одному понятті законодавство та інші соціальні норми, які, як прийнято в доктрині права є самостійними, самодостатніми регуляторами суспільних відносин.

Думається, що таке «розмите» розуміння права загалом, як і кримінального права зокрема, не може забезпечити належну якість і ефективність правового і кримінально-правового

регулювання і охорони суспільних відносин на ґрунті принципу правомірності.

Значний вплив на розуміння українськими вченими-криміналістами початку кримінально-правової відповідальності справило рішення Конституційного Суду України № 9рп/99 від 27 жовтня 1999 року (справа про депутатську недоторканність), згідно якого кримінальна відповідальність людини настає з **моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду**. Більшість вчених-криміналістів просто приєдналася до цієї позиції Конституційного Суду, незважаючи на власне розуміння поняття кримінальної відповідальності людини, або у зв'язку з тим, що воно відповідає їх розумінню цього поняття.

Як випливає з названого рішення Конституційного Суду України, його автори, на тлі чинного тоді КК України, висунули оригінальну синтезовану концепцію розуміння поняття негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини: **«кримінально-правова відповідальність – осуд і звільнення від покарання або осуд і покарання»**. Разом з тим, вони обійшли питання самого поняття кримінальної відповідальності людини, ствердивши лише, що вона є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин, що є підстави розглядати її як особливий правовий інститут. Таким чином, порушено логічний ряд мислення: з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду виникає те, що не знайшло свого змістовно-логічного визначення як категорія, як поняття. Нічого не сказано в рішенні Конституційного Суду України і про припинення кримінально-правової відповідальності.

Аналізуючи згадане рішення Конституційного Суду, П. С. Матишевський вірно зауважив, що вирішення питання про момент настання кримінальної відповідальності людини можливе лише після визначення самого поняття «кримінальна відповідальність». Тому, дещо некоректним є визначення моменту настання кримінальної відповідальності людини без поєднання з самим її поняттям. При цьому безперечним положенням є те, – писав він, – що кримінальна відповідальність людини пов'язана з подією, яка має назву «злочин». Посилання в рі-

шенні Суду на положення ч. 1ст. 62 Конституції України, відповідно до якого: «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду», не є достатнім аргументом. Це положення Конституції України зовсім не означає, що до моменту вчинення обвинувального вироку суду, подія злочину не може вважатися юридичним фактом, що породжує охоронні кримінально-правові відносини, а людина, яка вчинила злочин, не повинна відповідати за вчинене. Якщо з цим не рахуватися, то тоді кримінальне переслідування та притягнення її до кримінальної відповідальності до винесення обвинувального вироку позбавляється свого матеріального (кримінально-правового) обґрунтування і фактично стає незаконним. Між тим, – наголосив далі він, – кримінальне переслідування особи пов'язане з кримінально-правовими нормами, оскільки поняття злочину і караність небезпечного діяння визначені кримінальним законом. З цієї точки зору саме з моменту вчинення злочинного діяння виникає (починається) кримінальна відповідальність людини, тобто виникають суб'єкти кримінально-правових відносин, а також їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки².

До наведених суджень П. С. Матишевського можна додати ще одне – в частині 1 ст. 62 Конституції України не вживається словосполучення «**кримінальна відповідальність**», а йдеться лише **про покарання** як одну з форм реалізації кримінальної відповідальності. Тільки в контексті **покарання** положення про **вину і обвинувальний вирок суду** мають суто правовий сенс.

В. І. Осадчий більш прямо пише, що «початковий момент виникнення негативної кримінальної відповідальності не пов'язаний з вступом у силу обвинувального вироку суду ... негативна кримінальна відповідальність не виникає внаслідок констатації її у вирокі суду або в іншому процесуальному документі. Вона є результатом неправомірності поведінки особи, яка вчинила передбачене чинним КК діяння, що містить склад

² Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина / П. С. Матишевський. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 56–57.

злочину». Тому, – вважає він, – згадане вище Рішення Конституційного Суду України стосується не стільки моменту виникнення кримінальної відповідальності, скільки її офіційної констатації в обвинувальному вирокі суду і початку її реалізації³.

Таким чином, необхідно розрізнити, як думається, два поняття: **«виникнення кримінально-правової відповідальності»** та **«реалізація кримінально-правової відповідальності»**, що не враховано в названому рішенні Конституційного Суду України. Як би ми не розглядали негативну (ретроспективну) кримінально-правову відповідальність людини – чи то через призму обов'язку, чи правовідносин, чи покарання, санкції, примусового впливу, обмеження прав і свобод тощо, **початок її виникнення**, генезис необхідно пов'язувати з юридичним фактом – **вчинення злочину**. Саме з цього моменту виникають **обов'язок** особи, яка вчинила злочин, дати звіт за вчинене і **право перетерпіти відповідно до закону** покарання, або інші заходи кримінально-правового впливу, а також **право і обов'язок** держави в особі компетентних органів виявити вчинений людиною злочин і застосувати до неї кримінальну відповідальність, чинне кримінальне законодавство в широкому його розумінні.

Реалізація негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини – є, насамперед, кримінально-процесуальним поняттям, а пізніше, з часу звернення обвинувального вироку до виконання, – також і кримінально-виконавчим поняття. До початку кримінально-процесуальних, а пізніше виконавчо-процесуальних дій кримінально-правова відповідальність перебуває в статусі «потенційної», теоретично можливої.

Певні застереження викликало роз'яснення терміну «законодавство України» Конституційним Судом України в постанові «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») за № 12-рп/98 від 9 липня 1998 року. Згідно п. 1 цієї постанови поняття «законо-

³ Уголовное право Украины. Общая часть / под ред. В. А. Клименко, Н. И. Мельника. – К.: Атика, 2002. – С. 76.

давство України» включає: а) Закони України; б) постанови Верховної Ради України; в) укази Президента України; г) постанови (декрети) Кабінету Міністрів України; д) міжнародні договори, згоду на які дала Верховна Рада України. Дискусійність цього роз'яснення полягає в наступному. По-перше, в п. 1 згаданого рішення Конституційного Суду України термін «законодавство» роз'яснено лише стосовно до ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України (щодо визначення сфери застосування контракту). По-друге, в мотиваційній частині даного рішення (п. 3) вказано, що «У законах, залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони, в інших, передусім кодифікованих, в поняття «законодавство» включаються як закони так і інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – і нормативні акти центральних органів виконавчої влади». Саме останнє розуміння цього поняття, як думається, стосується і кримінального законодавства. В цьому випадку запропоноване Конституційним Судом розуміння поняття «законодавство України» є «розмитим», позбавленим чіткості і однозначності, а отже і універсальності. В доктрині права прийнято, як відомо, два значення цього терміну – вузьке і широке. У вузькому значенні під поняттям «законодавство» розуміють виключно сукупність законів України, а в широкому – сукупність законів України і підзаконних актів.

Загалом, рішення Конституційного Суду України, як акти тлумачення кримінального закону, забезпечують конституційність кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин, є джерелом українського кримінального права. Разом з цим, як думається, вони не повинні слугувати засобом вирішення дискусійних питань в доктрині кримінального права. Як і інші джерела науки кримінального права, вони підлягають неупередженому, критичному осмисленню.

Забезпечення конституційності кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин є складним і відповідальним завданням. Його вирішення потребує виваженого, системного підходу і здійснення виключно на наукових засадах. Адже відомо, що кожний вид суспільної діяльності може

розраховувати на максимальну ефективність лише за умови належного його наукового забезпечення. Лише такий підхід є запорукою конституційності як правотворчої так і правозастосувальної діяльності в царині кримінально-правового регулювання і охорони суспільних відносин в державі соціально-демократичної орієнтації.

А. Б. Грищук,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету №6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальним надбанням людства, важливим елементом у процесі становлення й соціалізації кожного індивіда, адже дозволяють йому задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Ступінь їх гарантування визначає ступінь демократичного розвитку будь-якого суспільства. Особливе місце у системі прав і свобод людини і громадянина посідають конституційні права і свободи, які разом із відповідними обов'язками встановлено в основному законі кожної держави.

Розуміння змісту гарантій прав і свобод людини і громадянина науковцями є доволі не однозначним. Наприклад, М. С. Малєїн, під гарантіями прав і свобод людини та громадянина розуміє – умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав і свобод людини та громадянина. Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод їх повного та належного

здійснення [1, с. 42]. Проте на думку М. І. Матузова, «гарантії» є соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризує три моменти: 1) пізнавальний, який дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічний, використовуваний політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей в середині країни та за її межами; 3) практичний в якості інструментарія юриспруденції, передумови задоволення соціальних благ особи. Слід підкреслити, що зазначені науковці визначають гарантії, як соціальну соціально-економічних умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів, які базуються на основних вироблених людством принципах: гуманізму, справедливості, законності, рівноправності, які власне і є змістом цих гарантії. Можна зробити висновок, що за своєю сутністю гарантії являють собою систему умов, які забезпечують задоволення інтересів людини, проте їх основною функцією є виконання зобов'язань державою та іншими суб'єктами в сфері реалізації прав особистості. Основним змістом гарантії виступають загальнолюдські відносини, пов'язані з охороною і захистом прав людини, задоволенням майнових і не майнових інтересів громадян [2, с. 275–277].

В європейському праві під гарантіями прав і свобод людини (у вузькому, юридичному сенсі) розуміють засоби захисту прав від порушень, процедури поновлення порушених прав і порядок відшкодування завданої шкоди. Гарантії прийнято поділяти на загальні (поширюються на будь-які права і свободи) і спеціальні (стосуються окремих прав і свобод). Система загальних гарантії включає: а) інституційні гарантії, пов'язані з функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на охорону і захист порушених прав; б) процесуальні гарантії, які реалізуються при здійсненні правосуддя, передусім у межах кримінального процесу; в) матеріальні гарантії у вигляді права особи на компенсацію збитків, спричинених порушенням її прав [3, с. 460–469].

Загалом класифікація видів гарантії є доволі велика проте, на нашу думку найбільш доцільним є їх поділ на нормативні, організаційні, проте нормативні поділяються на матеріальні і процесуальні та юридичні. Виходячи з точки зору права усі гарантії варто визначати як правові, які поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові.

В. Л. Федоренко нормативно-правові гарантії основних прав і свобод людини і громадянина представляє системою норм конституційного права, що встановлюють та закріплюють основні права і свободи, визначають принципи й шляхи їх реалізації. Нормативні гарантії знаходять своє об'єктивне відображення в системі чинного законодавства України у сфері прав і свобод людини і громадянина, а саме – в Конституції України, законах України та підзаконних нормативно-правових актах [4, с. 123–124].

Проте, Т. М. Заворотченко уточнює, що нормативно-правові гарантії як об'єктивне право включають матеріальні норми-принципи, обов'язки держави, органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб, юридичну відповідальність і процесуальні норми, передбачені Конституцією держави, законами, підзаконними актами і міжнародно-правовими договорами [5, с. 110–111].

А. Ю. Олійник, окрім вище зазначеного, до нормативно-правових гарантій також відносить юридичні обов'язки та юридичну відповідальність. Розрізняють перспективну і ретроспективну юридичну відповідальність. Ретроспективна юридична відповідальність є основою гарантування, забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина та передбачає за їх порушення вид і міру стягнення чи покарання у формі конституційної, кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Також науковець зазначає, що підставами притягнення до юридичної відповідальності є факт здійснення соціально-небезпечного вчинку (правопорушення), наявність норм права, що закріплюють склад правопорушення та встановлюють відповідну санкцію і індивідуально-правового акту застосування норми в якому деталізуються права і обов'язки конкретних суб'єктів правовідносин щодо юридичної відповідальності за конкретний вид правопорушення [6, с. 282–283].

Пріоритетним видом юридичних гарантій є норми-принципи, зокрема ті, які забезпечують права і свободи людини та громадянина (ст. 21–64 Конституції України), насамперед щодо невідчужуваності, непорушності, невичерпності, рівності, необмежуваності конституційних прав і свобод людини і громадянина, рівності громадян, презумпції невинуватості особи, принципу неприпустимості зворотної дії закону або іншого

нормативно-правового акта в часі, крім випадів коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи тощо. До нормативно-правових гарантій відносять також юридичну відповідальність та юридичні обов'язки, передбачені Основним Законом держави.[7, с. 554].

Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина закріплені в Конституції та в інших законодавчих актах України. До конституційних гарантій прав людини відносять: право на судовий захист, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб (ст. 55), право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої їх незаконними рішеннями, діяльністю чи бездіяльністю (ст. 56), право знати свої права і обов'язки (ст. 57), неможливість зворотної дії закону, що встановлює або посилює юридичну відповідальність за правопорушення (ст. 58), право на юридичну допомогу, у тому числі і безкоштовну (ст. 59), неможливість бути двічі притягненим до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення (ст. 61), презумпція не винуватості (ст. 62) тощо [8].

А. І. Хальота вважає, що вище зазначені норми-гарантії слід розглядати як особисті права гарантії. На думку науковця група особистих прав-гарантій має якості спільності та цілісності. Призначення кожного окремого особистого права аналізованої підсистеми полягає в можливості людини та громадянина самостійно вибирати варіант своєї поведінки і використовувати чи не використовувати його для створення певних умов, засобів і способів реалізації інших груп чи окремого конституційного права, в різних аспектах забезпечити собі блага особистої свободи. Всі вони лежать в основі системи особистих прав-гарантій, а кожне окремо взяте право безпосередньо пов'язане з іншим [9, с.12-14].

Систему організаційних гарантій становлять: Український народ; Українська держава; органи державної влади – Верховна Рада України (ст. 85, 92); Президент України (ст. 102, 106); Кабінет Міністрів України та інші центральні органи виконавчої влади (ст. 116); Конституційний суд України (ст. 147); органи правосуддя (ст. 124, 129); Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 101); органи прокуратури

(ст. 131(1)); місцеві державні адміністрації (ст. 118, 119), а також органи місцевого самоврядування (ст. 143, 144); Збройні сили та інші військові формування та правоохоронні органи держави (ст. 17); органи міжнародних організацій, членом яких є Україна (ст. 55); адвокатура (ст. 131(2)); політичні партії та громадські організації (ст. 36, 37) [8].

Щодо юридичного гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, поряд з національними нормативними і організаційними правовими гарантіями, науковці виділяють також й міжнародні гарантії конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. До нормативних міжнародних гарантій відносять: міжнародні договори, угоди, а також рамкові конвенції у сфері основних прав і свобод людини і громадянина. До основних міжнародних актів у цій сфері відносять Загальну декларацію прав людини 1948 р. Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод людини. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 року, Конвенцію про охорону культурної і природної спадщини 1972 року тощо. Інституційні міжнародні гарантії представлені системою міжнародних установ і організацій, уповноважених здійснювати судовий і позасудовий захист основних прав і свобод людини й громадянина [10].

Отже, поняття гарантії охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення, тобто гарантіями прав і свобод людини і громадянина є основні умови, способи та засоби за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати та захистити свої права, що передбачені нормами Основного Закону держави, а також міжнародними актами.

1. Малеин Н. С. Повышение роли в охране имущественных прав граждан / Н. С. Малеин // Сов. гос. и право. – 1974. №6. – С. 41–48.

2. Теория государства и права / под. ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М.: Юрист, 1997. – С. 426.

3. Право Европейского Союза: учеб. для вузов / под ред. С. Ю. Кашкина. – М.: Юрайт: Высшее образование, 2010. – С. 1054.

4. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. – 4-те вид., перероб. і доопр. – К.: Видавництво Ліра-К, 2012. – С. 274.

5. Заворотченко Т. М. Система конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні / Т. М. Заворотченко // Право України. – 2002. – № 5. – С. 110–116.

6. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник. / за заг. ред. проф. А. Ю. Олійника. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 554.

7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр енцикл. – Т. 1: А-Г., 2001. – 669 с.

8. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0D1%80>

9. Хальота А. І. Конституційні особисті права і свободи людини та громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. «Конституційне право» / А. І. Хальота. – К., 2004. – 18 с.

10. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10560412/pravo/garantiyi_prav_svobod_lyudini_gromadyanina_ukrayini

А. Б. Грищук,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

А. І. Дзюбак,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК САМОСТІЙНИЙ ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Проблема конституційної відповідальності є однією з найскладніших сучасній науці конституційного права. Це пов'язано з тим, що вітчизняна юридична наука робить лише перші кроки у вивченні проблеми конституційної відповідальності. Більшість положень сучасних досліджень пов'язують конституційну відповідальність з правовою охороною Конституції.

У юридичній літературі існує твердження про потребу у розмежуванні понять правової та юридичної відповідальності. При цьому під юридичною відповідальністю розуміється відповідальність на основі права та законів держави, а під правовою відповідальністю – відповідальність, що лежить в основі юридичної відповідальності, визначає її цілі, функції та принципи і найбільш тісно пов'язана зі справедливістю. Як правило, правова відповідальність знаходить адекватний вираз насамперед у нормах Конституції, а вони, в свою чергу, отримують конкретизацію та розвиток у поточному (галузевому) законодавстві [1, с. 21]. Але на думку О. В. Домбровської такий поділ відповідальності є штучним та створює складність як при дослідженні проблеми так і при здійсненні юрисдикційної діяльності відповідних органів [2, с. 80].

Як зазначає А. Ю. Олійник конституційно-правова відповідальність є новим інститутом конституційного права України, що наступає за конституційне правопорушення. Зміст її полягає у відповідальності суб'єктів конституційного правопорушення за порушення прав та свобод людини і громадянина в Україні [3, с. 194].

При розгляді конституційно-правової відповідальності науковці виділяють певні притаманні їй особливості. Наприклад, Т. Д. Зражевська вважає, що суть конституційно-правової відповідальності полягає у встановленні системи реальних гарантій проти концентрації влади в одній з її гілок чи в руках однієї вищої посадової особи шляхом встановлення заходів покарання [4, с. 26].

Конституційна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності і розуміється як захід державного примусу, що виражається у встановленні для особи певних негативних наслідків у формі обмежень особистого чи майнового порядку. Проте на нашу думку, юридичній відповідальності характерними є три основні ознаки 1) примус (певні обмеження майнового чи вольового характеру, що можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади); 2) вина; 3) санкції (чітко передбачений нормою права засіб впливу на правопорушника, наприклад покарання у формі штрафу тощо).

Проте в літературі зазначається, що вину не можна розглядати лише через категорії її психологічних форм (умисел чи необережність). Передбачається на перше місце ставити такі

соціально-політичні критерії, як політичні переконання, інтереси справи тощо [5, с. 66].

Як слушно зазначає О. В. Домбровська у праві використовуються різні способи примусу, що об'єктивно обумовлено підставами та цілями його застосування. Використовуючи примус держава не лише впливає на правопорушників, але й здійснює заходи, спрямовані на попередження правопорушень. А тому було б невірним ототожнювати юридичну відповідальність та державний примус. Також науковець підкреслює, що хоча й юридична відповідальність та державний примус тісно пов'язані, але примус реалізується лише через юридичну відповідальність. Він слугує лише способом її реалізації і не вичерпує її зміст [2, с. 80].

Варто зазначити й той факт, що в конституційному праві є можливість застосування заходів примусу, а також заходів впливу на правопорушення для прикладу слід навести положення п. 16 ст. 106 Конституції України «...акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим можуть бути скасовані Президентом України» [7]. Скасування акта є примусовим впливом з боку Президента України, який припиняє правовідносини, та попереджає настання негативних наслідків видання неправомірного акта. Разом із тим це скасування є конституційно-правовою санкцією, що виражає у правовій формі наслідки недотримання норм конституційного права. Ці наслідки носять несприятливий для правопорушника характер [2, с. 80].

Слід підкреслити, що цей вид юридичної відповідальності пов'язаний не лише з порушеннями конституційно-правових норм. Підставами для притягнення до конституційної відповідальності можуть бути й порушення норм інших галузей права, зокрема кримінального. Особливістю конституційної відповідальності є те, що вона може застосовуватись за умов, коли норми права взагалі не порушуються. У цих випадках відповідальність пов'язується з тими діями, що розцінюються як негативні у політичному плані: наприклад передбачена ст. 87 Конституції України колективна відповідальність Кабінету Міністрів України перед Верховною Радою України. На відміну від відповідальності Президента України у порядку імпичменту (ст. 111 Конституції України), коли її підстави прямо визначені в Основному Законі, політична від-

повідальність уряду перед парламентом значною мірою є суб'єктивною [7, с. 433].

Колосова Н.М., яка зазначає, що однією з характерних рис, що відрізняє конституційно-правову відповідальність від інших видів юридичної відповідальності є те, що її основне призначення є захист конституції, тоді як інші види юридичної відповідальності покликані виконувати більш широкі функції, а підставою настання конституційної відповідальності є порушення норм Конституції, які відповідно контролюються в конституційному законодавстві [8, с. 91]. На нашу думку варто погодитись з думкою О.В. Домбровської, яка зазначає, що «...захист конституції є основним призначенням всіх видів юридичної відповідальності, які разом з тим виконують й інші завдання, що виходять за межі захисту конституції, а підставою настання конституційної відповідальності є порушення норм, що містяться не лише в конституції, але й в усіх інших джерелах конституційного права [2, с. 83].

Отже, слід зробити висновок, що конституційна відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, коли настання несприятливих наслідків для суб'єктів конституційної відповідальності, спрямоване перш за все на захист Конституції України і законів України, які регулюють конституційно-правові відносини. Є причини, які заважають виділенню конституційної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності. Від цієї відповідальності слід відрізнити відповідальність за порушення конституційно-правових норм, яку несуть громадяни і службові особи по інших галузях права (адміністративного, кримінального, цивільного). Основне призначення конституційної відповідальності на нашу думку є – захист Конституції України, забезпечення її верховенства, тоді як інші види юридичної відповідальності покликані виконувати більш широкі функції. Проте погоджуємось з думою багатьох вчених про необхідність розробки та прийняття закону, який би встановлював поняття, підстави та коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності.

1. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих: материалы «круглого стола» // Государство и право. – 2000. – №3. – С. 247.

2. Домбровська О. В. Поняття та особливості конституційно-правової відповідальності / О. В. Домбровська // Університетські наукові записки. – 2008. – №4 (28). – С. 79–83.

3. Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. проф. А. Ю. Олійника. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 554.

4. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих: материалы «круглого стола» // Государство и право. – 2000. – №3. – С. 26–29.

5. Боброва Н. А. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. / науч. ред.: В. С. Основин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – С. 154.

6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр енцикл. – Т. 1: А-Г., 2001. – 669 с.

8. Колосова Н. М. Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности / Н. М. Колосова // Государство и право. – 1997. – №2. – С. 86–91.

І. Л. Гула,

*в.о. викладача кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРИМУСОВЕ ВИДВОРЕННЯ З УКРАЇНИ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЯК ЗАХІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

Сучасні міграційні процеси набули постійних і багатоманітних форм, які потребують чіткого регулювання з боку держави, що викликані потребами підвищення ефективності протидії явищам, що становлять загрозу національній безпеці України, одним з яких є нелегальна міграція.

Запровадження сучасної системи примусових заходів, які мають чітко визначену процесуально-процедурну регламентацію, є запорукою забезпечення законності та правопорядку в державі, захисту прав та свобод людини, державних і суспільних інтересів. Примусове видворення є одним із видів примусових заходів, що застосовується до іноземців та осіб без громадянства. Зміст та порядок застосування даного заходу визначений Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України та Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Незважаючи на існування правових норм, якими врегульовано підстави та порядок застосування примусового видворення іноземців і осіб без громадянства, сучасна правова база має ряд суттєвих недоліків та проблем, які, в кінцевому рахунку, позначаються на загальному рівні реалізації даного заходу, а також захищеності прав іноземців та осіб без громадянства.

Стан дослідження. Правові аспекти міграції неодноразово були предметом дослідження багатьох відомих вчених: С. Бритченка, І. Вайнагія, О. Войцехівського, О. Джузи, В. Колпакова, О. Кузьменко, А. Мацко, С. Мосьондза, Т. Назарова, В. Олефіра, С. Ратушного, В. Палька, П. Чалого, С. Чеховича та інших науковців. Водночас, питання саме примусового видворення з України іноземців та осіб без громадянства як заходу адміністративного примусу є маловивченим та потребує додаткового дослідження.

Державний примус безпосередньо пов'язаний із системою права, тобто примус застосовується з метою охорони встановленого правопорядку, служить засобом, що забезпечує дотримання правових вимог. Зміст і порядок застосування кожного примусового заходу регламентується нормами права, що встановлюють строго визначені форми примусового впливу, підстави його застосування, коло органів, що застосовують дані заходи, а також гарантії, що забезпечують їхнє правильне застосування. Така регламентація, однозначно, є винятковою компетенцією держави.

Одним із видів державного примусу є адміністративний примус, який застосовується органами публічного управління і

полягає в застосуванні примусових заходів, що встановлені нормами адміністративного права.

Досліджуючи примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства як захід адміністративного примусу, перш за все, слід наголосити, що законодавець прямо не відніс адміністративне видворення до видів адміністративних стягнень, які можуть бути застосовані в Україні за вчинення адміністративного правопорушення. Але, разом з тим, у статті 24 «Види адміністративних стягнень» Кодексу України про адміністративні правопорушення [1] (надалі – КУпАП) зазначив, що законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Таким чином, відповідно до цієї статті для застосування до іноземців і осіб без громадянства примусового видворення необхідним є:

а) наявність законів, які передбачають саме адміністративне видворення;

б) вчинення адміністративного проступку, який грубо порушує правопорядок.

Законом, який передбачає адміністративне видворення з України, є Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2], у статті 30 якого зазначено, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органи охорони державного кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, які затримані ними у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України) або органи Служби безпеки України можуть лише на підставі винесеної за їх позовом постанови адміністративного суду примусово видворити з України іноземця та особу без громадянства.

Підставами примусового видворення є: а) невиконання в установленний строк без поважних причин рішення про примусове повернення; б) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилятимуться від виконання такого рішення, крім випадків затримання іноземця або

особи без громадянства за незаконне перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України та їх передачі прикордонним органам суміжної держави.

Тобто, встановлений зазначеним Законом вид відповідальності застосовується:

по-перше, за невиконання іншого виду відповідальності;

по-друге, якщо відповідні особи будуть ухилятися від виїзду. Отже, підставою примусового (адміністративного) видворення є інформація про майбутню протиправну поведінку. Зауважимо, що йдеться не про можливу в майбутньому, а саме про відому майбутню протиправну поведінку. Таким чином, отримана інформація повинна об'єктивно і точно засвідчити наявність у іноземців замислу ухилитися від виїзду. Навіть важко уявити, у яких формах може бути об'єктивована така інформація, а також гарантії того, що особа ухилитиметься від виїзду, а не змінить в останній момент своїх намірів. Зазначена термінологія запозичена у нормативних актів, якими регламентована оперативно-розшукова діяльність [3]. Саме вони вказують, що підставами проведення оперативно-розшукової діяльності є отримання інформації щодо протиправної поведінки – як минулої, так і майбутньої. Але така інформація ні у якому разі не тягне застосування примусових заходів. Вона лише є підставою для проведення перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів для пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб. Після виявлення і фіксації таких даних здійснюється їх правова оцінка і приймається відповідне рішення. Нічого подібного Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» не передбачає. Фактично він встановлює покарання не за діяння (дію або бездіяльність), а за продукт мислення – світогляд, думки, міркування, переконання, помисли. У той же час, Конституція України гарантує кожному право на свободу світогляду, думок, переконань і, відповідно, забороняє розцінювати припущення як докази вини. Таким чином, застосування до іноземців і осіб без громадянства примусового видворення за Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» не є притягненням до адміністративної відпові-

дальності і не може розцінюватись як санкція відповідно до статті 24 КУпАП;

по-третє, наведені підстави жодним чином не перекликаються з ознакою «грубого порушення правопорядку». У статті 24 КУпАП зроблено наголос на тому, що адміністративне видворення за межі України застосовується до іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок. Проте, з формально-юридичної точки зору, іноземець не може порушити правопорядок. В КУпАП є стаття, яка прямо вказує на «правопорядок» як на ознаку забороненого діяння – це стаття 212-2 «Порушення законодавства про державну таємницю», яка передбачає відповідальність за засекречування інформації про стан правопорядку. Серед діянь, за вчинення яких до іноземців і осіб без громадянства застосовуються особливі заходи примусу, Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» називає і такі, що утворюють склади адміністративних правопорушень за статтями 202, 203, 204-1 КУпАП. За юридичною логікою, саме за них, у даному випадку, необхідно було передбачити видворення за межі України і застосовувати його як адміністративне стягнення відповідно до статті 24 КУпАП. Але законодавець обирає інший шлях. Більше того, у статті 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» встановлено примусове видворення, а в статті 26 – «примусове повернення», тобто розділено примусове видворення та примусове повернення в залежності від підстав, передбачених Законом;

по-четверте, «видворення» є видом відповідальності, яка є специфічною формою правового реагування з боку держави в особі її компетентних органів, що розповсюджується на певну категорію протиправних проявів і є наслідком винного суспільно небезпечного (антигромадського) діяння. В адміністративній відповідальності знаходять вияв обидва аспекти правової відповідальності: позитивний та ретроспективний. Позитивний виступає як обов'язок (правовий, соціальний) виконувати норми права, їх приписи, нести відповідальність за порушення таких. Ретроспективний аспект вказує на те, що є відповідальністю за конкретно скоєний проступок, тобто скоєне діяння.

Отже, слід зазначити, що «видворення» як вид відповідальності, яка є специфічною формою правового реагування з боку держави в особі її компетентних органів, що розповсюджується на певну категорію протиправних проявів і є наслідком винного суспільно небезпечного (антигромадського) діяння.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 83.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

І. Л. Гула,

*в.о. викладача кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

М. А. Денисюк,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРИНЦИПИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ІНОЗЕМЦІВ, ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ПРИ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ВИДВОРЕННІ З УКРАЇНИ

Дотримання прав та свобод іноземних громадян та осіб без громадянства під час застосування до них адміністративно-го стягнення у вигляді видворення іноземців та осіб без громадянства з України можна досягти шляхом запровадження історично усталених, вироблених світовою й національною практикою принципів. Їх порушення або неврахування перешкоджатиме законному застосуванню видворення іноземців та осіб без громадянства з України.

Принципи є результатом осмислення закономірностей розвитку суспільства в цілому, втілення його демократичної та гуманістичної традицій, є стрижнем будь-яких суспільних відносин, який відображає найбільш істотні їх ознаки [1, с. 220–221].

Вивчення питання про принципи щодо застосування видворення іноземців та осіб без громадянства з України потребує знання загальних теоретичних положень про поняття «принцип».

Правові принципи у стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси комплексу правових норм у конкретній сфері суспільних відносин, здійснюють узагальнене закріплення засад суспільного ладу; забезпечують однотипне формулювання норм права. Разом із тим, слід зауважити, що якщо законодавство змінюється, то принципи залишаються статичними або ж розвиваються статично.

Більш того, принципи довговічніші, вони визначають сутність і зміст не лише діючих, але й майбутніх правових норм, тенденції розвитку законодавства. Відповідно до принципів здійснюється тлумачення норм, особливо в тих випадках, коли в них наявні протиріччя й проблеми. Принципи проявляють себе в нормах права, а норми права не можуть не відповідати правовим принципам.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо наступне визначення принципів щодо видворення іноземців та осіб без громадянства з України – це основоположні правила організаційно-правової діяльності компетентних органів та їх посадових (службових) осіб, що полягає у встановленні формально обов'язкових правил поведінки індивідуального характеру з метою забезпечення необхідних умов реалізації специфічного примусового засобу, який накладається на іноземних громадян та осіб без громадянства

За результатами аналізу законодавства України, яким урегульовано порядок видворення іноземців та осіб без громадянства з України пропонуємо наступну класифікацію його принципів:

загальні (належать до системи застосування до осіб заходів адміністративного примусу в цілому, фіксують вихідні начала будь-якого явища);

спеціальні (відображають особливості щодо застосування видворення іноземців та осіб без громадянства з України).

До числа загальних принципів застосування адміністративного видворення іноземців та осіб без громадянства з України пропонуємо віднести наступні: верховенства права; законності; рівності; недискримінації; публічності; об'єктивності істини.

До спеціальних принципів застосування адміністративного видворення іноземців та осіб без громадянства з України можна віднести наступні:

– заборони видворення громадян України. Видворення застосовується тільки відносно іноземних громадян та осіб без громадянства. Протокол № 4 Конвенції про захист прав і основних свобод «Про забезпечення деяких інших прав і свобод, окрім, тих які вже включені в конвенцію і перший протокол до неї», у статті 3 зазначається: «Ніхто не може бути висланий з території держави шляхом індивідуальних або колективних заходів, громадянином якої він є. Ніхто не може бути позбавлений права на в'їзд в державу, громадянином якої він є»[2]. Ст. 26 Конституції України встановлено, що громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами. Зародилася така норма, звичайно, з урахуванням сумного досвіду сімдесятих років, коли особи, що були критично налаштовані до режиму, – так названі «дисиденти» – за рішенням «компетентних органів» видворялися з країни, найчастіше з одночасним позбавленням їх громадянства СССР [3].

Даний принцип розповсюджується на біженців та осіб, які потребують захисту. Так, ст.3 Закону України «Про біженців та осіб які потребують додаткового або тимчасового захисту» встановлено, що біженець чи особа, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист, не може бути вислана або примусово повернута до країни, де їх життя або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження.

В міжнародному праві питання видворення біженців знайшло своє закріплення в Конвенції про статус біженців від

28 липня 1951 р. У статті 32 цієї Конвенції встановлена заборона на вислання законно проживаючих на території держави біженців, за винятком випадків, коли це необхідно з міркувань державної безпеки або громадського порядку. Вислання таких біженців повинне проводитись тільки на виконання рішення, винесеного в судовому порядку. Крім випадків, коли цьому перешкоджають поважні міркування державної безпеки, біженцям повинне надаватися право надання для свого виправдання докази і оскарження у відповідних інстанціях чи посадовій особі.

– застосування видворення тільки при наявності передбачених законом підстав. Видворення іноземних громадян та осіб без громадянства – це не самовільний акт держави або його компетентних органів. Воно може здійснюватися тільки за наявності підстав. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» встановлено, що в'їзд в Україну іноземцю або особі без громадянства не дозволяється:

в інтересах забезпечення національної безпеки України або охорони громадського порядку;

якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні;

якщо при клопотанні про в'їзд в Україну така особа подала про себе завідомо неправдиві відомості або підроблені документи;

якщо паспортний документ такої особи, віза підроблені, зіпсовані чи не відповідають установленому зразку або належать іншій особі;

якщо така особа порушила у пункті пропуску через державний кордон України правила перетинання державного кордону України, митні правила, санітарні норми чи правила або не виконала законних вимог посадових та службових осіб органів охорони державного кордону, митних та інших органів, що здійснюють контроль на державному кордоні;

якщо під час попереднього перебування на території України іноземець або особа без громадянства не виконали рішення суду або органів державної влади, уповноважених накладати адміністративні стягнення, або мають інші не виконані

майнові зобов'язання перед державою, фізичними або юридичними особами, включаючи пов'язані з попереднім видворенням, у тому числі після закінчення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну.

Відомості про іноземця або особу без громадянства вносяться до бази даних осіб, яким згідно із законодавством України не дозволяється в'їзд в Україну або тимчасово обмежено право виїзду з України. Рішення про заборону в'їзду в Україну приймається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, Службою безпеки України або органом охорони державного кордону.

– заборони видворення на підставі расової приналежності, кольору шкіри, релігії, культури, родового, національного чи етнічного походження. Принцип рівності перед законом і рівноправності людини і громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, а також інших обставин, що забороняють будь-які форми обмеження прав громадян за ознаками соціальної, расової, національної, мовної чи релігійної приналежності (ст. 24 Конституції України), знайшов свою конкретизацію в ході реалізації адміністративного видворення.

– заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. «Катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне спричиняється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона запідозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання спричиняються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають в офіційній якості, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди.

– заборони масової висилки іноземних громадян та осіб без громадянства. Зауважимо, що принцип заборони масової висилки застосовується до іноземних громадян і осіб без громадянства, які перебувають на території держави як на незаконній, так і на законній підставі.

– поваги права на сімейне життя. Не підлягають видворенню громадяни, які мають тісні родинні зв'язки в державі перебування.

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун // пер. з рос. – Харків: Консул, 2006. – 656 с.

2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль – М.: Рус. яз., 1978–1980. – Т. 3. – 1980. – 893 с.

3. Скурко Е. В. Правовые принципы в правовой системе, системе права и системе законодательства: Теория и практика / Е. В. Скурко // Правоведение. – 2006. – № 2. – С. 55–61.

М. П. Гурковський,

*кандидат юридичних наук, доцент,
проректор Львівського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ

В теорії сучасного конституційного права поруч з поняттям «конституція» широкого наукового вжитку отримало й інше поняття – «конституціоналізм». Конституціоналізм (від лат. *constitutio*, від франц. *constitutionnalisme* – устрій, установлення, порядок) – це теорія і практика конституційного впорядкування.

Конституціоналізм як політико-правова категорія з'являється після виникнення і утвердження конституції. Воно ґрунтується на Конституції. Хоч не завжди факт наявності Конституції означає становлення тої чи іншої моделі конституціоналізму.

«Конституціоналізм» – доволі поширений термін у конституційному праві, це:

1) правління, обмежене конституцією, політична система, що спирається на конституцію і конституційні методи правління;

2) політико-правова теорія, що обґрунтовує необхідність встановлення конституційного ладу [1, с. 53].

Конституціоналізм визначають також як теорію і практику конституційного будівництва. Теорія, доктрина, згідно з

якою здійснюється конституційне будівництво, формуються найважливіші суспільні й державні інститути, є важливою складовою конституціоналізму. Такі положення останнього, як теорія розподілу влад, парламентаризм, проголошення прав і свобод громадян є надбанням цивілізації.

У юридичній літературі не зустрічається якогось єдиного уніфікованого одноманітного підходу до визначення поняття «конституціоналізм». Одне з найбільш поширених нині понять конституціоналізму тлумачиться як система ідей, доктрин та уявлень про політико-правові цінності сучасного державно-організованого суспільства в органічній єдності з теорією і практикою здійснення керівництва державою на основі і у відповідності з Конституцією.

Іншими словами, конституціоналізм – це така система ідей, поглядів і уявлень, при якій визнається цінність Конституції, її роль у становленні демократичного суспільства та держави, а також у забезпеченні функціонування їхніх основних інститутів: інституту прав людини, інституту розподілу влади, інституту місцевого самоврядування, інституту демократичних виборів тощо.

Більшість вчених-правознавців описують конституціоналізм як політико-правове явище, якому характерний: сам факт наявності Конституції; факт активного впливу Конституції на політичне життя країни; конкретна визначена роль Конституції в системі нормативно-правових актів країни (як правило, визнання за Конституцією закону з вищою юридичною силою); регламентація Конституцією державного ладу і політичного режиму країни; конституційне визнання прав і свобод людини; реальне встановлення в державі за допомогою Конституції правового характеру відносин між державою і особою.

Без появи (наявності) самої конституції (в широкому розумінні цього поняття), говорити про конституціоналізм не доводиться.

За своєю суттю конституціоналізм опосередковує місце і роль конституції у правовій системі держави, тобто її верховенство та статус як Основного Закону держави.

За змістом конституціоналізм – це конституційне будівництво, реалізація конституції та її охорона, гарантування.

За формою конституціоналізм опосередковує конституційний лад, тобто державний і суспільний лад, форми безпосереднього народовладдя, держави тощо.

Розрізняють такі загальні принципи українського конституціоналізму: 1) верховенства конституції у правовій системі; 2) верховенства права у суспільстві та державі; 3) поділу та обмеження державної влади; 4) суверенітету Українського народу; 5) взаємної відповідальності держави і особи; 6) реальності прав і свобод, їх охорони, непорушності, гарантованості; 7) відкритого громадянського суспільства; 8) наступності конституційних ідей.

Елементами конституціоналізму є фактична і юридична конституція, конституційна теорія і практика, конституційні відносини. Конституціоналізм не можна ототожнювати з конституційним законодавством або процесом його реалізації, оскільки це складові конституціоналізму.

Відтак, систему українського конституціоналізму утворюють:

- 1) чинна Конституція України як нормативно-правовий акт;
- 2) теорія, історія, ідеологія Конституції України;
- 3) існуючий конституційний лад.

У своїй сукупності ці елементи формують нормативно-правові, наукові, історичні, ідеологічні та організаційні засади конституціоналізму.

Нормативно-правові основи конституціоналізму перш за все визначаються конституцією як нормативним актом найвищої юридичної сили, Основним Законом держави, що регулює найважливіші суспільні відносини і має власну структуру, особливий порядок прийняття та внесення змін.

Наукові основи формує теорія конституціоналізму, що охоплює: досягнення зарубіжної наукової думки, вчення вітчизняних мислителів минулого, сучасні ідеї і концепції українського конституціоналізму.

Історичні основи конституціоналізму утворені такими складовими, як: передумови, витоки, основні етапи, тенденції, напрями і форми, результати й досягнення становлення і розвитку українського конституціоналізму.

Ідеологічні основи конституціоналізму визначає система правових ідей, поглядів, понять, теорій, заснованих на певних

наукових і політичних знаннях та уявленнях, яка має за мету вплив на формування і розвиток правової, політичної і моральної культури.

Організаційні основи опосередковує конституційний лад (як система суспільних відносин, установлених відповідно до конституції), основними складовими якого є державний і суспільний лад.

Конституціоналізм є барометром прогресу, розвитку суспільства. Криза суспільства – це насамперед криза його конституціоналізму. Основними проявами такої кризи є істотні розбіжності між конституцією фактичною та юридичною, конституційною правосвідомістю і офіційною політико-правовою доктриною.

Сучасний конституціоналізм визначають як публічно-правову систему конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та свободи людини, змістом якої (цієї системи) є Конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування якої спрямоване на обмеження публічної влади на користь громадського суспільства, прав і свобод людини. Усі моделі конституціоналізму гарантують політичну та економічну свободу, ринок, право на духовну й фізичну недоторканність (цілісність) індивіда.

1. Ковалів М. В. Конституційне право України: навч. посібник / М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, М. М. Бліхар. – Львів, 2014. – 402 с.

А. М. Данкович,

*курсант 3 курсу факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРАВО НА АБОРТ: ПРАВОВИЙ ТА МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

У наші дні активно обговорюється питання щодо морального та правового статусу абортів, який регулює законодав-

ство кожної країни світу по-різному, від легального здійснення до категоричної заборони. Всі держави щодо допустимості аборту можна розділити на чотири групи:

1. Повна заборона. У цій групі держав аборт розглядається як злочин проти внутрішньоутробного життя і прирівнюється до вбивства. Аборти в них повністю заборонені, як правило, крім випадків порятунку життя жінки в Афганістані, Анголі, Бангладеші, Венесуелі, Гватемалі, Гондурасі, Єгипті, Індонезії, Іраку, Ірані, Ірландії, Ємені, Колумбії, Ліван і, Лівії, Мавританії, Малі, Непалі, Нікарагуа, ОАЕ, Омані, Парагваї, Папуа-Новій Гвінеї, Сальвадорі, Сирії, Чилі, на Філіппінах.

2. Аборт за медичними показаннями і в інших виняткових випадках. В Алжирі, Аргентині, Болівії, Бразилії, Гані, Ізраїлі, Кенії, Коста-Ріці, Марокко, Мексиці, Нігерії, Пакистані, Перу, Польщі, Уругваї дозволені аборти лише за загрози життю і здоров'ю жінки, тобто тільки за медичними показаннями.

3. Аборт з медичних та соціально-економічним показань. В Англії, Індії, Ісландії, Люксембургу, Фінляндії, Японії аборти дозволені тільки з медичних та соціально-економічним показаннями, а також у випадках зґвалтування.

4. Свобода аборту. У найбільш ліберальній групі країн законодавець виходить з визнання права жінки самостійно вирішувати питання про вагітність. Аборти «за бажанням» на різних стадіях вагітності дозволені на території СНД і Балтії, у колишніх югославських республіках, Австралії, Австрії, Албанії, Бельгії, Болгарії, Угорщини, В'єтнамі, Німеччини, Греції, Данії, Італії, Камбоджі, Канаді, КНР, на Кубі, в Монголії, Нідерландах, Норвегії, Румунії, Сінгапурі, Словаччині, США, Тунісі, Туреччині, Франції, Чехії, Швеції, ПАР [1].

Право на припинення життя власної дитини не може викликати однозначного ставлення. Згідно Декларації щодо медичного аборту, прийнятої в Осло (прийнята 24-ю Всесвітньою медичною асамблеєю, Осло, Норвегія, серпень 1970 р., внесені поправки 35-ю Всесвітньою медичною асамблеєю, Венеція, Італія, жовтень 1983 р.), перший етичний принцип, що висувається лікареві, вимагає поважати людське життя з самого його початку [2].

Практика Європейського суду з прав людини свідчить про його обережність в оцінці законодавчих актів про аборти.

Згідно зі ст. 2 Європейської конвенції про права людини право на життя поширюється на ненароджених дітей. На жаль, при цьому не вирішується фундаментальне питання: з якого моменту слід визнавати право на життя – з моменту народження чи з моменту зачаття. Провідним у законодавстві є не право на життя, а право на повагу до приватного життя (ст. 8), що залишає певну свободу вибору матері.

Україна входить до переліку держав, де аборт є легальним. Правова легалізація абортів регулюється Основами законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р., Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок штучного переривання вагітності від 12 до 28 тижнів» від 12 листопада 1993 р., Інструкцією про порядок проведення операції штучного переривання вагітності ранніх термінів методом вакуум-аспірації, затвердженій наказом Міністра охорони здоров'я від 28 червня 1994 р. Стаття 50 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» дозволяє аборти, а стаття 57 надає право жінці самій вирішувати проблему материнства, тобто, робити чи не робити аборт.

Високий рівень абортів – величезна медико-соціальна проблема нашої країни. В Україні офіційно в рік роблять 250 тисяч абортів. Країна вже увійшла в п'ятірку держав, що лідирують за кількістю переривань вагітності. Фахівці відзначають масовість цього явища. Попри деяке поступове зниження, з року в рік в Україні все одно фіксують 200–250 тисяч випадків штучного переривання вагітності – за офіційною статистикою [3]. Експерти заявляють про те, що Україна знаходиться на межі демографічної катастрофи.

Нещодавно в парламенті знову заговорили про заборону абортів. У Верховній Раді зареєстровано проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів) № 6239 від 27.03.2017, який забороняє переривання вагітності за бажанням жінки. У законопроекті пропонується внести зміни в чинний закон про охорону здоров'я. Зокрема, щоб аборти були дозволені, якщо терміни вагітності не перевищують 22 тижні і лише у трьох випадках. По-перше, якщо вагітність несе пряму загрозу життю вагітної жінки.

По-друге, якщо є медичні показання щодо патології плоду, несумісної з життям дитини після народження. І по-третє, якщо зачаття дитини відбулося в результаті згвалтування.

За два дні свого існування він спричинив хвилю обговорення у суспільстві та засудження від правозахисників. Останні вважають, що даний законопроект є неконституційним, оскільки порушує статтю 22 Конституції України, яка наголошує, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Окрім цього даний законопроект суперечить ст. 8 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої кожен має право на повагу до приватного і сімейного життя.

На нашу думку, будь-яка заборона породжує великі негативні наслідки. Ми знаємо часи, коли аборти були заборонені. Ці операції пішли у тінь, їх робили всі, кому не лінь, було багато ускладнень. Часи, коли штучне переривання вагітності було малодоступним були дуже травматичними не тільки для фізичного, а й для психічного здоров'я жінок.

Для зниження кількості абортів потрібно не забороняти їх, а займатися просвітницькою роботою, підвищенням рівня контрацептивної і загальної сексуальної культури. У разі заборони абортів на Україні, жінки будуть вдаватися до абортів у сусідніх країнах, так званий «абортний туризм», або ще гірше – у хід підуть варварські дози препаратів, в'язальні спиці, ванни з окропом і гірчицею. Подібні заходи призводять лише до неминучих жертв – як до загрози життю і здоров'ю жінок, які шукають можливість перервати небажану вагітність і знаходять її, так і до зламанних професійних кар'єр медиків, які порушують заборону. Тому моральний обов'язок кожного чоловіка та жінки, кожного лікаря – запобігання абортів та використання інших, більш гуманних в моральному відношенні методів запобігання вагітності та регулювання народжуваності.

Очевидно, необхідно юридично та фактично зробити контрацепцію значно доступнішою, ніж аборти. Цього можна досягти зміною співвідношення вартості контрацепції та операції штучного переривання вагітності, просвітницькою роботою, загальнодержавними акціями проти абортів, упровадженням

питань статевого виховання у систему шкільної освіти, залучати до знайомства з заходами щодо планування сім'ї. Окрім цього, необхідно юридично відрегулювати право дитини на життя (точніше, на народження), а також право батька на народження його дітей та розробити механізми захисту цих прав з урахуванням права жінки на недоторканість (але необхідно бути дуже обережним у вирішенні цих питань, щоб введення таких норм не призвело до дискримінації, порушення гендерної політики та застосування примусу щодо жінки).

1. Аборт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Аборт>

2. Декларація, прийнята в Осло, стосовно медичного аборту: Декларація, Міжнародний документ від 01.08.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_009

3. Правові аспекти та відповідальність за штучне переривання вагітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obolon.kievcity.gov.ua/content/pravovi-aspekty-ta-vidpovidalnist-za-shtuchne-pereryvannya-vagitnosti.html?PrintVersion>

Н. І. Дідик,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративного права і процесу*

А. П. Завербний,

*курсант факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

Адміністративне стягнення – це захід адміністративної відповідальності, що застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, у дусі додер-

жання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами [1].

Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення на осіб які вчинили адміністративні правопорушення накладаються такі види стягнень:

- попередження;
- штраф;
- штрафні бали;
- оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві;
- громадські роботи;
- виправні роботи;
- адміністративний арешт;
- арешт з утриманням на гауптвахті.

Зупинимо свою увагу на найновіших видах стягнень, які були додані до статті 24 КУпАП [2], це: штрафні бали та арешт з утриманням на гауптвахті.

Отже, штрафні бали є стягненням, що накладається на громадян за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, установлені КУпАП. Необхідно звернути увагу, що цей вид стягнення застосовується виключно у випадках фіксації в автоматичному режимі правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Накладення стягнення у вигляді штрафних балів, введено законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 14.07.2015 року [3].

Так, відповідно до статті 27-1 КУпАП кожному громадянину, який має право керування транспортним засобом, щороку з початку року (з дня отримання права керування транспортним засобом) і до кінця року нараховується 150 балів.

У разі фіксації правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі від загальної кількості балів громадянина, який вчинив правопорушення, вираховується кількість штрафних балів, передбачених відповідною статтею Особливої частини КУпАП.

У разі якщо розмір стягнення у вигляді штрафних балів перевищує залишок балів громадянина, штрафні бали накладаються відповідно до залишку незалежно від розміру штрафних балів, зазначених у відповідній статті Особливої частини КУпАП.

Частиною третьою статті 271 КУпАП регулюється списання штрафних балів з особи, що вчинила правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі. Механізм наступний: від загальної кількості балів громадянина, який вчинив правопорушення, вираховується кількість штрафних балів, передбачених відповідною статтею Особливої частини КУпАП [2].

Отже, проаналізувавши деякі аспекти такого виду адміністративного стягнення, як штрафні бали, можна зробити висновок, що запровадження фіксації порушень правил дорожнього руху в автоматичному режимі підвищує рівень виявлених правопорушень, такі нововведення сприятимуть зменшенню кількості порушень.

Наступним нововведеним видом адміністративного стягнення є арешт з утриманням на гауптвахті. Він встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень на строк до десяти діб. Арешт з утриманням на гауптвахті призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею).

У статті 32-1КУпАП сказано про те, що арешт з утриманням на гауптвахті не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок [2].

Відповідно до Наказу Міністерства оборони України № 216 від 18.05.2015 року «Про затвердження Інструкції про порядок і умови утримання військовослужбовців, заарештованих в адміністративному порядку»[4] гауптвахта Служби правопорядку це – спеціальне приміщення, яке обладнано в органах управління Служби правопорядку з метою виконання покарання для військовослужбовців, засуджених до арешту, військовослужбовців,

заарештованих в адміністративному порядку, а також тримання взятих під варту і затриманих військовослужбовців.

Вищезгаданий наказ дає визначення хто такий заарештований військовослужбовець, це – військовослужбовець строкової військової служби, військової служби за контрактом, особа офіцерського складу, яка проходить кадрову військову службу, особа офіцерського складу, яка проходить військову службу за призовом, військовослужбовець, призваний на військову службу під час мобілізації, на особливий період, який в адміністративному порядку відповідно до постанови суду про накладення адміністративного стягнення засуджений за вчинення військового адміністративного правопорушення до арешту з утриманням на гауптвахті Служби правопорядку строком до десяти діб [4].

Стаття 327-1 КУпАП передбачає порядок відбування арешту з утриманням на гауптвахті. Відповідно до цієї статті військовослужбовців, а також військовозобов'язаних чи резервістів під час проходження зборів, підданих арешту, утримують на гауптвахтах Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

У разі відсутності гауптвахти в органі управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, в зоні діяльності якого дислокується військова частина (установа), військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, піддані арешту на термін до трьох діб, в особливий період можуть за рішенням суду утримуватися в кімнатах тимчасово затриманих Військової служби правопорядку у Збройних Силах України з обов'язковим зазначенням про це у рішенні про застосування арешту з утриманням на гауптвахті.

Під час виконання постанови про застосування арешту з утриманням на гауптвахті арештовані піддаються особистому огляду.

Порядок та умови утримання військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, заарештованих в адміністративному порядку, визначаються Міністерством оборони України [2].

Отже, як підкреслює Т. В. Адерейко, усі існуючі види адміністративних стягнень тісно пов'язані між собою, їх насамперед об'єднує загальна мета: захист правопорядку, виховання осіб, що учинили адміністративні проступки, у дусі дотримання

законів; попередження вчинення нових проступків як самими правопорушниками, так і іншими особами. Є очевидним, що система заходів адміністративних стягнень включає в себе різноманітні за характером, важливістю і юридичними наслідками санкції, що дає можливість органам державного управління і посадовим особам при визначенні виду покарання враховувати особу порушника і конкретні обставини справи [5, с. 150].

1. Поняття адміністративного стягнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 14.07.2015 року // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 39. – Ст. 1946.

4. Про затвердження Інструкції про порядок і умови утримання військовослужбовців, заарештованих в адміністративному порядку: Наказ Міністерства оборони України від 18.05.2015 № 216 // Офіційний вісник України. – № 53. – Ст. 209

5. Адерейко Т. В. Особливості адміністративних стягнень в Україні, сучасний стан і перспективи / Т. В. Адерейко // Молодий вчений. – 2014. – № 11 (14). – С. 146–151.

А. Б. Дмитрик,

викладач кафедри

адміністративно-правових дисциплін

Г. В. Романчак,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИСДИКЦІЇ (ПІДСУДНОСТІ) СПРАВ АДМІНІСТРАТИВНИМ СУДАМ

Якісні зміни системи правосуддя є однією з найважливіших реформ, з якими пов'язаний подальший розвиток дер-

жавних інституцій та громадянського суспільства в Україні. Забезпечити такі реформи покликані і прийняті 2 червня 2016 року Верховною Радою України Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», і Закон України «Про судоустрій та статус суддів» і Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. В останньому документі відзначено, що на сьогодні система правосуддя не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні. Одним з основних чинників такої ситуації названо абсолютизацію принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини. У цьому контексті важливими є питання чіткого визначення повноважень суду під час розгляду конкретної категорії справ.

Поняття «справа адміністративної юрисдикції (адміністративна справа)» закріплено в п. 1 ст. 3 КАС України [1]. Так, адміністративну справу визначено як переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому бодай однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень. Таке визначення адміністративної справи науковці неодноразово піддавали критиці, відзначаючи, що з лінгвістичного погляду воно є невдалим, бо законодавець пропонує розглядати терміни «справа» і «спір» як синоніми, хоча цілком очевидно, що вони мають різне значення, тобто така дефініція має ознаки справ адміністративної юрисдикції, які вбачаються достатніми для з'ясування властивостей останніх і відмежування їх від інших суміжних явищ [2, с. 28]. Окрім того, науковці пропонували внести зміни до КАС України, відповідно до яких поняття адміністративної справи має охоплювати як передану на розгляд адміністративного суду сукупність фактичних обставин (юридичних фактів), що характеризують публічно-правовий спір, який належить вирішувати в порядку адміністративного судочинства, так і фактичні обставини, що пов'язані із застосуванням (скасуванням) адміні-

стративним судом примусових заходів у безспірному порядку [3, с. 42]. Вказують вчені і на те, що публічно-правовий спір як категорія, через яку законодавець визначає адміністративну справу, – це широкий за змістом термін, його потрібно більше конкретизувати, щоб у майбутньому уникнути неоднозначного розуміння відповідної правової категорії [4, с. 69]. Загалом використання поняття «публічно-правовий спір» як критерію віднесення конфлікту до юрисдикції адміністративного суду серед науковців було сприйнято суперечливо. Несприйняття найчастіше обґрунтовується великою змістовою невизначеністю цього поняття, його нехарактерністю для нашої правової системи, натомість вчені пропонували використовувати поняття «адміністративно-правовий спір» [1].

У наукових дослідженнях запропоновано різні визначення й ознаки публічно-правових спорів. На думку О. В. Бринцева, публічно-правовий спір – це конфлікт, одним з учасників якого є наділена владними повноваженнями у спірних відносинах публічна особа (держава в особі уповноважених органів та/або АРК, територіальні громади), котра вступає в нього на захист публічних прав та законних інтересів, вважаючи їх порушеними [5, с. 52–53].

Н. Є. Хлібороб відзначає, що для публічно-правового спору, як предмета юрисдикції адміністративного суду, характерні такі ознаки: 1) сферою виникнення є публічно-правові відносини; 2) особливим суб'єктом є суб'єкт владних повноважень; 3) чітко визначено його предмет; 4) підстави вирізняються специфікою [6, с. 13].

Якщо норми про юрисдикцію (підвідомчість) установлюють коло справ, віднесених до розгляду адміністративних судів як окремої системи юрисдикційних органів, то процесуальний інститут підсудності дозволяє розмежувати справи, віднесені до компетенції адміністративних судів, у межах системи цих судів між окремими її ланками чи елементами. На відміну від підвідомчості, яка розмежовує компетенцію між судами різних юрисдикцій щодо вирішення справ, тобто це так зване розмежування компетенції «за горизонталлю», підсудність розмежовує компетенцію у тій же сфері, але між різними судами однієї юрисдикції, тобто

це так зване розмежування компетенції «за вертикаллю» [7, с. 186–188].

У наукових працях досить активно досліджували проблему визначення підсудності в адміністративному судочинстві. Так, О. Ю. Осадчий вважає, що підсудність адміністративного суду – компетенція певного адміністративного суду щодо розгляду і вирішення адміністративних справ [8, с. 90]. В іншому випадку йдеться про підсудність справи, під якою розуміють такі якості (ознаки, особливості) справи, за якими вирішують питання про те, в якому саме суді має розглядатися справа. Зокрема, І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда під підсудністю адміністративних справ розуміють коло адміністративних справ, які може вирішувати кожен конкретний адміністративний суд [9, с. 77]. С. С. Гнатюк та І. О. Богомазова пропонують розглядати підсудність як складну правову категорію, яка дозволяє розмежовувати компетенцію різних ланок судів з огляду на властивості конкретної справи, що підлягає розгляду [10, с. 138].

На мою думку, найповніше це поняття охарактеризував Р. В. Ватаманюк, зазначивши, що підсудність справ адміністративним судам – це інститут адміністративно-процесуального права, норми якого залежно від сукупності ознак і властивостей адміністративної справи, компетенції суду та інших критеріїв визначають, в якому адміністративному суді і в якому складі цього суду її мають розглядати в першій, апеляційній чи касаційній інстанції [11, с. 11]. Тобто підсудність розмежовує компетенцію між окремими ланками системи адміністративних судів і між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

Стаття 18 КАС України повноваження щодо вирішення адміністративних справ у першій інстанції надає місцевим загальним судам, які під час розгляду адміністративних справ діють як місцеві адміністративні суди, окружним адміністративним судам та Вищому адміністративному суду України. В окремих випадках судами першої інстанції можуть виступати апеляційні адміністративні суди. Аналіз повноважень адміністративних судів, що розглядають справи в першій інстанції, дозволяє стверджувати, що основними критеріями розмежування предметної підсудності адміністратив-

них справ є предмет публічно-правового спору та суб'єктний склад такого спору.

1. Писаренко Н. Б. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення): монографія / Н. Б. Писаренко, В. А. Сьоміна. – 2-ге вид., зі змін. та допов. – Х.: Право, 2012. – 136 с.

2. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін.; за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К.: Юрінкомінтер, 2009. – 704 с.

3. Осадчий А. Ю. До уточнення поняття «адміністративна справа» в адміністративному судочинстві / А. Ю. Осадчий // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62. – С. 36–43.

4. Попельнюх Р. О. Щодо змісту поняття «адміністративна справа» в адміністративному судочинстві / Р. О. Попельнюх // Право і безпека. – 2012. – № 2. – С. 68–72.

5. Бринцев О. В. Розмежування компетенції адміністративних і господарських судів: проблеми та перспективи / О. В. Бринцев. – Х.: Право, 2007. – 64 с.

6. Хлібороб Н. Є. Публічно-правовий спір як предмет юрисдикційної діяльності адміністративного суду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н. Є. Хлібороб. – Львів, 2012. – 20 с.

7. Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / В. І. Тертишніков. – Х.: Консум, 2002. – 408 с.

8. Осадчий А. Ю. Інститут підсудності в адміністративному судочинстві / А. Ю. Осадчий // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – № 43. – С. 90–94.

9. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. – К.: Факт, 2003. – 146 с.

10. Гнатюк С. С. Теоретико-правова характеристика видів підсудності в адміністративному судочинстві / С. С. Гнатюк, І. О. Богомазова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична. – 2015. – Вип. 2. – С. 137–145.

11. Ватаманюк Р. В. Інститут підсудності в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р. В. Ватаманюк. – Львів, 2011. – 17 с.

І. В. Дроздова,

*кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри адміністративних
та цивільно-правових дисциплін
факультету № 3*

Н. Бичай,

*курсант 2 курсу факультету № 3
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПО ЗАСТОСУВАННЮ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Метою сучасного реформування правоохоронних органів є не тільки ліквідація малоефективної міліцейської системи, а й створення Національної поліції України в якості центрального органу виконавчої влади, який служитимуть суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України. Правовим механізмом забезпечення охорони прав і свобод людини в поліцейській діяльності, регламентованим Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII [1], передбачено застосування превентивного поліцейського заходу, якого ще не було в практиці міліції, – поліцейського піклування.

Сьогоднішня практика застосування патрульною поліцією, дільничними офіцерами поліції та працівниками ювенальної превенції поліцейського піклування щодо визначеної Законом категорії осіб, виявила достатньо проблем, неврегульованих вітчизняним законодавством. Адже відсутність чіткої регламентації порядку застосування поліцією України такого превентивного заходу, як поліцейське піклування, позбавляє осіб, щодо яких спеціальний поліцейський захід застосовується, правової гарантії забезпечення охорони їх прав, що засвідчує актуальність та практичне значення обраної теми.

З метою з'ясування змісту поліцейського заходу, проаналізуємо, перш за все, його нормативне визначення. Відповідно до статті 41 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейське піклування є одним із видів поліцейських заходів превентивного характеру, який застосовується до неповнолітніх

осіб віком до 16 років; осіб, які підозрюються у втечі з психіатричного чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалась на підставі судового рішення; осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку оточуючим; осіб, які перебувають у публічних місцях і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі тощо.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови «підкуватися» означає виявляти увагу, турботу про потреби кого-, чого-небудь; виявляти неспокій з приводу влаштування кого-, чого-небудь, клопотатися про когось, щось. А «підкувальник» (в нашому випадку – Національна поліція) – той, хто підкується про кого-, що-небудь, дбайливець [2, С. 972].

Таким чином, зміст терміну «підкування» вживатиметься у значенні «турбота», «допомога», «захист прав і свобод», «забезпечення конституційного права на захист прав і свобод» тощо. Змістом запровадженого поліцейського підкування є надання допомоги особам, які її потребують. Отже, під поняттям «поліцейське підкування» слід розуміти сукупність заходів правового, медичного, психологічного, соціального характеру, що застосовуються працівниками поліції відносно визначеної законом категорії осіб.

Кожна особа, відносно якої застосовується поліцейське підкування, має право отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського, негайно повідомити інших осіб про її місце перебування, про що їх повідомляє поліцейський зрозумілою для неї мовою.

Розглянемо особливості застосування поліцейського підкування стосовно окремих категорій осіб.

Застосування поліцейського підкування щодо неповнолітніх осіб віком до 16 років передбачає комплекс процедур, які уповноважена застосувати поліція для з'ясування обставин, за яких дитина (неповнолітній) віком до 16 років залишилася без догляду, а також застосувати відповідні заходи до батьків, осіб, що їх замінюють, опікунів та підкувальників, які несуть відповідальність за життя та здоров'я особи. Поліцейський зобов'язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, підкувальників, орган опіки та підкування про місце перебування неповнолітньої особи. Водночас слід наголосити, що

для неповнолітньої особи віком приблизно до 10 років такі роз'яснення будуть мало зрозумілими, тому завданням поліцейського є забезпечити дотримання прав і свобод такої особи шляхом застосування психологічних прийомів у спілкуванні з дитиною, виявленні її потреб та їх задоволенні тощо. Психологічні прийоми спрямовані на збереження психоемоційного здоров'я неповнолітнього (наприклад, заспокоїти його; створити атмосферу надійності та впевненості в обставинах, що склалися, та власних діях, спрямованих на їх подолання; у дружній бесіді з'ясувати обставини, в які потрапив неповнолітній), оскільки психіка неповнолітніх осіб є нестійкою, а обставини, в яких опинилася неповнолітня особа, можуть спонукати до виникнення психологічних травм різної тяжкості.

Таким чином, здійснюючи піклування щодо дитини, поліцейський має не тільки передати неповнолітню особу законному представнику, але й виявляти турботу про стан її здоров'я та забезпечити всі гарантовані законом права та свободи.

Стосовно осіб, які підозрюються у втечі з психіатричного чи спеціалізованого лікувального закладу, де вони утримувались на підставі судового рішення; осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку оточуючим, то слід зазначити, що на підставі статті 8 Закону України «Про психіатричну допомогу», яка регламентує забезпечення безпеки надання психіатричної допомоги та запобігання небезпечним діям з боку осіб, які страждають на психічні розлади, поліцейські зобов'язані подавати допомогу медичним працівникам, за їх зверненням, у разі надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та забезпечувати безпечні умови для доступу до особи та її психіатричного огляду. При цьому поліція зобов'язується запобігати діям з боку особи, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку, що загрожують життю і здоров'ю оточуючих та інших осіб, та вживати заходи щодо забезпечення схоронності залишеного без нагляду майна та житла особи, яка госпіталізується в примусовому порядку, а в разі необхідності – проводити розшук особи, якій психіатрична допомога повинна надаватися в примусовому порядку [3].

Наслідком застосування піклування щодо такої категорії осіб є передання їх відповідному закладу. Стаття 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» таким закладом визначає

психіатричний заклад, тобто психоневрологічний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад, центр, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги.

Найбільш проблемним для поліції залишатиметься застосування поліцейського піклування стосовно осіб, які перебувають у публічних місцях і внаслідок сп'яніння втратили здатність самостійно пересуватися чи створюють реальну небезпеку оточуючим або собі. Наслідком піклування таких осіб є передання їх у спеціальний лікувальний заклад чи до місця проживання. До спеціальних лікувальних закладів відповідно до наказу МОЗ України від 28.10.2002 № 385 [4] належить наркологічний диспансер. Однак, підставою для поміщення осіб в такі лікувальні заклади мають бути невідкладні показання для госпіталізації: гострі алкогольні або інтоксикаційні психози і препсихотичні стани, загострення хронічних алкогольних або інтоксикаційних психозів, загострення супутніх психічних захворювань, важкі запійні стани, які не вдається тамувати амбулаторно [5, с. 11]. Для інших осіб, які внаслідок сп'яніння втратили здатність самостійно пересуватися чи створюють реальну небезпеку оточуючим або собі, надання соціально-медичних послуг з витвердження особі законодавством України не передбачено.

Таким чином, проблемами, які вимагатимуть вирішення на законодавчому та урядовому рівні щодо забезпечення охорони прав і свобод осіб, які підлягатимуть поліцейському піклування, та досягнення мети застосування поліцейського заходу залишатимуться:

- виділення спеціально обладнаних екіпажів патрульної поліції за участю медичного працівника для надання медичної допомоги під час такого доставлення, що розвантажить станцію невідкладної швидкої допомоги, якою обслуговується величезний потік хірургічних, гінекологічних, травматологічних та інших, потребуючих невідкладної допомоги, хворих;

- створення спеціалізованих медичних закладів (можливо в структурі наркодиспансера) для надання допомоги з витвердження таким особам, які внаслідок сп'яніння втратили здатність самостійно пересуватися чи створюють реальну небезпеку оточуючим або собі, але в яких немає показів для поміщення на лікування в наркодиспансер;

– відновлення «зелених кімнат» для утримання неповнолітніх, щодо яких здійснюється поліцейське піклування, до моменту передачі їх законним представникам;

– видання відомчої інструкції, яка має затвердити порядок застосування поліцейського піклування, протокол поліцейського піклування, що і передбачено Законом України «Про Національну поліцію».

1. Про Національну поліцію: Закон від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Про психіатричну допомогу: Закон від 22.02.2000 № 1489-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.

4. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я від 28.10.2002 № 385 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

5. Скрипніков А. М. Наркологія: навч. метод. посібник / А. М. Скрипніков, О. К Напреєнко., Г. Т. Сонник; під заг. ред. д.мед.н. проф. А. М. Скрипнікова. – Полтава, 2005. – 424 с.

Х. І. Дубковецька,

*курсант 3 курсу факультету №1
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

Проблематика мирних зібрань завжди була і, безперечно, залишається актуальною темою. І це зрозуміло, адже мирні зібрання є не лише критерієм, який визначає рівень демократії в країні, а й надзвичайно дієвим способом громадського контролю за інститутами публічної влади. У наш час є чимало наочних

прикладів, які свідчать про те, що «майдани» – це ефективний механізм реалізації та забезпечення суверенітету Українського народу, який має право визначати політичну, економічну та соціальну долю своєї країни, використовуючи для цього мирні зібрання.

Конституція України, а саме стаття 39, гарантує кожному «право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [1].

Перелік форм у яких проявляються мирні зібрання, наведений у статті 39 Конституції, не є вичерпним. Свобода зібрань захищається в будь-яких мирних формах, зокрема, пікетів, походів, маршів, пробігів, наметових містечків тощо. Усі ці форми мають однакове правове регулювання.

Відповідно до вимог ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад та місцевих державних адміністрацій належить вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням громадського порядку при їх проведенні [2]. З метою забезпечення цього обов'язку органів влади організатори мирного зібрання подають повідомлення про його проведення.

Право на свободу мирних зібрань захищається державою, яка зобов'язана забезпечити його ефективну реалізацію. Зокрема, держава завжди має намагатися сприяти проведенню мирних зібрань у місцях, яким віддають перевагу організатори, захищати ці зібрання, а також гарантувати відсутність перешкод для поширення у суспільстві інформації про заплановані зібрання. Усі витрати, пов'язані із забезпеченням достатніх заходів безпеки мають узяти на себе органи влади. Важливим є також і питання здатності держави забезпечити безпеку

зібрання та його учасників. Забезпечення безпеки мирних зібрань держава покладає на органи національної поліції.

До обов'язків поліції належить безкоштовно забезпечувати дотримання публічного порядку, захищати учасників мирного зібрання та розмежовувати конфліктуючі сторони.

Обмеження права на мирні зібрання можливе у формах:

1. повної заборони проведення запланованого зібрання у судовому порядку;

2. обмежувальних заходів (обмежувальне рішення адміністративного суду);

3. примусового припинення (розпуску) зібрання, що триває [3].

Обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання може встановлюватися тільки судом відповідно до закону та лише в інтересах національної безпеки держави її територіальної цілісності та публічного порядку.

Слід пам'ятати, що Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, а Кримінальний кодекс України – за організацію масових безладів.

Варто зазначити, що, на жаль, профільного Закону, який би встановлював механізми реалізації права на мирні збори, в Україні на даний час не існує. Єдиним нормативно-правовим актом, де закріплено право на мирні зібрання є Конституція України.

Отже, право на свободу мирних зібрань належить до основоположних прав, тому його реалізацію необхідно забезпечити без жодного регулювання. Все те, що в явній формі не заборонено законом, необхідно вважати дозволеним, і від осіб, які бажають зібратися разом, не слід вимагати отримання дозволу на проведення зібрання. У законодавстві має бути чітко й недвозначно встановлено презумпцію на користь свободи зібрань.

На нашу думку, для органів влади мирні зібрання мають бути одним із індикаторів суспільної думки, з урахуванням якої слід проводити свою політику.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

3. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. – К., 2015. – 168 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/233491?download=true>

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Практика застосування КУпАП в частині правового регулювання юридичної відповідальності за порушення законодавства про податки і збори виявила проблеми та протиріччя які в більшості своїй знаходяться на стику галузей права, що вимагає вироблення нових методологічних підходів і формування єдиного механізму їх вирішення.

Структура відповідального ставлення включає в себе три змістовних елемента: той, хто відповідає (суб'єкт відповідальності); перед ким суб'єкт відповідає і яка міра та ступінь його відповідальності (інстанція та міра відповідальності); за що і в ім'я чого відповідає суб'єкт (об'єктивні підстави відповідальності). Дані елементи, що утворюють систему, відповідального ставлення знаходяться в органічному взаємозв'язку один з одним. Практичне вирішення проблеми відповідальності зазвичай ґрунтувалося на детальному аналізі взаємозв'язку тільки двох перших структурних елементів: суб'єкта і заходів відповідальності. Об'єктивні підстави відповідальності є визначаль-

ними в розвитку відповідальності взагалі та юридичної відповідальності зокрема. Саме визначення мети є вихідним в системі комплексного дослідження проблеми відповідальності.

Аналізуючи статті КУпАП, ПК і КК України, що містять норми про юридичну відповідальність за порушення законодавства про податки і збори, доцільно відзначити, що функціональні зв'язки в нормативному і правовому регулюванні встановлюють певний механізм, в якому дія однієї норми активує іншу норму і навпаки утворюючи певну систему. Фактор, утворюючий систему не є абстракцією, це конкретний результат діяльності, пов'язаний з ключовими напрямками державної політики.

Структуру адміністративної відповідальності доцільно розглядати як тимчасовий процес, компонентний склад якого складається з ряду етапів або стадій. Між даними етапами є кілька груп протиріч. Основним протиріччям системи адміністративної відповідальності за податкові правопорушення може виступати протиріччя між станом адміністративної відповідальності та фактичної безвідповідальності порушника податкового законодавства. При цьому при переході від однієї стадії до іншої, в ході здійснення адміністративної відповідальності, відбувається вирішення цього протиріччя – залучення особи до відповідальності за податкове правопорушення. Моментом прояви основного протиріччя, тобто моментом виникнення системи адміністративної відповідальності, є факт вчинення правопорушення, при якому виникає відповідна правова норма, розрахована на дане протиправне діяння, застосована до конкретного суб'єкта.

Суб'єктами податкового правопорушення можуть виступати платники податків, податкові агенти, посадові особи банків, індивідуальні підприємці. До адміністративної відповідальності можна притягнути фізичну особу або посадову особу юридичної особи. Абсолютно різні процедури притягнення до того чи іншого виду відповідальності, регламентовані різними законами – ПК і КУпАП [1; 2]. До відповідальності за вчинення податкового правопорушення мають право залучати тільки податкові органи після проведення відповідної перевірки, а санкції можуть бути накладені тільки судом. Більш широкий

круг органів державної влади, які мають право залучати до адміністративної відповідальності за порушення законодавства про податки і збори, в їх числі, податкові органи, суди. Розрізняються і розміри санкцій, встановлених ПК України та КУпАП. Строки притягнення до адміністративної відповідальності та відповідальності за податкові правопорушення також відрізняються: згідно КУпАП такий термін дорівнює 3 місяці, ПК передбачає півроку.

Проаналізувавши адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про податки і збори можна зробити висновок що єдність цілей цих видів відповідальності, що створює передумови виникнення інституту заміни одного виду відповідальності на інший і можливостей застосування даного інституту в залежності від виникаючих умов, враховуючи ступінь суспільної небезпеки та загрози економічній безпеці країни. Тобто, маючи в розпорядженні даний інститут, органи державної влади можуть перетворити сферу адміністративної відповідальності в державний інструмент, що розвиває бізнес, або в сферу адміністративного свавілля.

Останні поправки до податкового законодавства (2016 рік), що стосується інституту відповідальності за податкові правопорушення в більшості своїй доповнюють процесуальну складову провадження у справах про правопорушення у сфері податків і зборів, удосконалюючи інститут досудового оскарження платником податків рішень податкових органів [3].

Водночас доцільно розглянути можливість введення адміністративної відповідальності юридичної особи за податкові правопорушення. Наприклад, Кодекс Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення (п. 2 ст. 36) передбачає, що юридична особа підлягає адміністративній відповідальності за адміністративне правопорушення, якщо діяння було вчинене, санкціоновано, схвалено органом або особою, що здійснює функції управління юридичною особою. Зазначений підхід можна прийняти за основу. По-перше, вчинення протиправних дій, засноване на рішеннях, прийнятих засновниками юридичної особи або керівником. При цьому адміністративну відповідальність повинні нести істинно винні особи (засновники), які прийняли протиправне рішення. Залучення до адміністративної

відповідальності юридичної особи виправдано в тих випадках, коли адміністративне правопорушення несе за собою певні майнові, матеріальні вигоди для юридичної особи та його колективу. По-друге, вчинення протиправних дій з огляду на відсутність адекватного нагляду та контролю за діяльністю посадових осіб юридичної особи. Якщо в структурі контролюючих органів юридичної особи відсутня подібна система або вона виконує свої функції не належним чином, то притягнення до адміністративної відповідальності юридичної особи також виправдано.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні: Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 5-6. – Ст. 48.

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

Д. Котова,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

У сучасних економічних умовах фінансово-правове регулювання державного боргу є однією з актуальних проблем правової,

соціально-економічної і політичної сфер країни, що зумовлює пильну увагу до даного інституту. Держава може мати державний борг на економічно вигідних умовах, що дозволяють зберігати власний суверенітет і авторитет з боку кредиторів [1].

Державний борг як фінансово-правова категорія являє собою юридичну форму публічного фінансового зобов'язання держави перед юридичними та фізичними особами, публічно-правовими утвореннями, що є фінансово-правовим наслідком кредитних відносин, які мають специфічні ознаки і обумовлені нормами національного та міжнародного права. Державний борг як фінансово-правовий інститут – це взаємозв'язок правових норм, покликаних забезпечити регулювання фінансових відносин, в яких держава виступає боржником по відношенню до інших суб'єктів даних відносин.

Державно-кредитний кластер включає в себе Україну, фізичні і юридичні особи, іноземні держави, міжнародні та регіональні фінансові організації, зв'язані фінансовими зобов'язаннями які взаємодіють з метою формування додаткових грошових ресурсів держави і управління борговими зобов'язаннями з урахуванням інтересів усіх учасників відносин [2].

Державний внутрішній борг це врегульовані нормами права суспільні боргові зобов'язання в валюті України перед необмеженим колом кредиторів, включаючи боргові зобов'язання в іноземній валюті адміністративно-територіальних утворень тільки перед державою у межах використання цільових іноземних кредитів.

Державний зовнішній борг розуміється як врегульовані сукупністю правових норм публічні фінансові зобов'язання України, в особі уповноважених органів державної влади, виражені в іноземній валюті, за винятком зобов'язань, що відносяться до внутрішнього державного боргу. Управління державним боргом визначається як цілеспрямована діяльність від імені держави спеціально уповноваженими суб'єктами, яка полягає в нормативному закріпленні боргових зобов'язань, здійснення операцій з їх обслуговування та контролю ефективності та законності використання залучених коштів.

Використання кластерного підходу при теоретичному осмисленні державного боргу дозволяє виділити моделі дер-

жавного боргу та визначити оптимальний механізм фінансово-правового регулювання кожної моделі державного боргу. Даний підхід дозволяє виявити групи взаємопов'язаних суб'єктів, що беруть участь в боргових відносинах, які утворюють державно-кредитний кластер двох видів – національний державно-кредитний кластер і геополітичний державно-кредитний кластер.

Фінансово-правовий інститут державного боргу характеризується: правовими принципами – законністю, плановістю, добровільністю, прозорістю (відкритістю); принципами, зумовленими економічним змістом боргових зобов'язань – зворотністю, терміновістю, єдністю економічного простору, достовірністю, забезпеченістю, ефективністю використання залучених коштів, цільовою спрямованістю залучених коштів [3, с. 134].

Вищевказані принципи державного боргу, відповідно до сфери поширення закладених в них ідей, поділяються на загальні та спеціальні. До загальних принципів державного боргу віднесено: законність, єдність економічного простору, відкритість, достовірність, плановість. Спеціальними принципами державного боргу визнаються: добровільність, зворотність, терміновість, забезпеченість, ефективність використання залучених коштів, цільова спрямованість залучених коштів.

Державний борг як фінансово-правова категорія має певні ознаки:

– державно-владний характер, що виявляється не тільки в тому, що в якості обов'язкового суб'єкта боргових відносин виступає держава, а й включає в себе верховенство держави (особливо в стосунках, пов'язаних з внутрішнім боргом), незважаючи на те, що держава є боржником, а не кредитором, тому, останній не завжди може реалізувати права щодо застосування примусових заходів, які надаються йому в разі недобросовісності боржника;

– зворотність, яка характеризується тим, що джерелом погашення боргу є фінансові ресурси державного бюджету, виражені податками або грошовими коштами, отриманими від нових позик, що пояснюється фінансуванням бюджетного дефіциту залученими фінансовими ресурсами, які утворили державний борг;

– гарантованість, але без забезпеченості виконання зобов'язання в зв'язку з тим, що погашення боргу гарантується всім майном держави, що становлять державну скарбницю, але на відміну від банківського кредиту, державні боргові зобов'язаннями не забезпечені;

– імперативно-диспозитивний характер, обумовлений поєднанням публічних і приватних інтересів в сфері боргових відносин, закріплений цивільним і бюджетним законодавством;

– досудовий порядок врегулювання спорів, у випадках недобросовісної поведінки держави-боржника, оскільки судове вирішення даних спорів є неефективним в силу оцінки подібних позовів як порушення суверенітету держави.

Методи управління державним боргом доцільно класифікувати в залежності від форм розрахунків на дві групи: стандартні методи управління державним боргом, до яких віднесено: рефінансування, конверсія, консолідація, уніфікація, анулювання, списання боргових зобов'язань, викуп боргових зобов'язань; реструктуризація; до нестандартних методів відносяться: товарний, поступка прав вимоги, залік взаємних боргових вимог, списання частини боргових зобов'язань, використання державних зовнішніх фінансових активів, обмін заборгованості.

У світовій практиці системи виділені три організаційних моделі управління державним боргом: традиційна, альтернативна, комплексна. Існуюча в Україні традиційна модель управління державним боргом трансформується під впливом фінансових структур Європейського Союзу.

1. Терещенко В. Л. Проблема управління державним боргом України / В. Л. Терещенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/180.pdf>

2. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 квіт. 2016 р.). – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 236 с.

3. Фокша Л. В. Фінансово-правова сутність публічного кредиту / Л. В. Фокша // Право і суспільство. – 2016. – № 3. – Ч. 2. – С. 132–136.

О. М. Ілюшик,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

І. І. Клибус,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН ВІЛЬНО ПЕРЕТИНАТИ КОРДОН УКРАЇНИ

Останнім часом в суспільстві панує страх бути обмеженим у своїй свободі пересування, у можливості вільно покинути Україну.

Свобода пересування – є фундаментальним конституційним правом осіб, що перебувають на території України. Так, стаття 33 Конституції України гарантує кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, що їх встановлює закон [1]. Окрім норм національного законодавства право вільного пересування з власної волі, тобто право залишити будь-яку країну, в тому числі й свою власну, задекларовано статтею 2 Протоколу №4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] та статтею 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3].

Важливим завданням законодавця в даних умовах є приведення у відповідність з Конституцією та міжнародними нормами усієї нормативної бази, у тому числі й норм права, котрі регулюють відносини, що виникають у зв'язку із перетинанням кордону України, а також передбачають відповідальність за порушення митних правил, правил перетину митного кордону та контрабанду. Особливо це важливо в умовах сьогоденної Євроінтеграції та запровадження безвізового режиму.

Для уникнення ймовірних проблем громадянам України варто знати свої основні права та обов'язки при перетинанні українського кордону, а також про законодавчо визначені випадки тимчасового обмеження у праві вільно залишати територію України.

Варто пам'ятати, що те чи те діяння чи бездіяльність стає протиправним елементом складу правопорушення тільки тоді, коли воно прямо заборонено нормою права.

Спроба незаконно перетнути кордон або ж порушити митні правила тягне за собою адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Громадянин України не може бути позбавлений права будь-коли повернутись в Україну.

Порядок здійснення права громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, порядок оформлення документів для зарубіжних поїздок передбачено Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 № 3857-XII. Ним також визначаються випадки тимчасового обмеження права громадян на виїзд з України і встановлюється порядок розв'язання спорів у цій сфері [4].

Відповідно до Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» громадяни України мають конституційне право виїхати з України, крім випадків, передбачених законодавством України, та в'їхати в Україну. Зокрема, право громадянина України на виїзд з України може бути тимчасово обмежено у випадках, коли: він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю. Виїзд з України громадянина України, який обізнаний з відомостями, що становлять державну таємницю України, може бути не дозволено у випадках, передбачених Законом України «Про державну таємницю»; стосовно громадянина України у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон, – до закінчення кримінального провадження або скасування відповідних обмежень; коли громадянина України засуджено за вчинення кримінального правопорушення – до відбуття покарання або звільнення від покарання; громадянин України ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього

судовим рішенням, – до виконання таких зобов'язань; громадянин України перебуває під адміністративним наглядом Національної поліції – до припинення нагляду. Також громадянам України, визнаним судом недієздатними, виїзд з України може бути дозволено лише на підставі нотаріально засвідченого клопотання їх законних представників або за рішенням суду.

На громадян України, котрі звернулися з клопотанням про виїзд з України, поширюються усі положення чинного законодавства, вони користуються всіма правами і несуть встановлені законом обов'язки. За громадянами України звісно ж зберігаються на її території майно, кошти, цінні папери та інші цінності, що належать їм на праві приватної власності. Будь-яке обмеження їх громадянських, політичних, соціальних, економічних та інших прав не допускається.

Однак для виїзду за кордон особа має мати необхідні документи. Документами, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну та посвідчують особу громадянина України під час перебування за її межами, є: паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, проїзний документ дитини, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу. Крім того, батькам, які планують здійснити подорож за кордон з дитиною без другої особи з подружжя, слід подбати й про отримання нотаріально засвідченої згоди на це другого з батьків. У передбачених міжнародними договорами України випадках замість зазначених документів можуть використовуватися для виїзду за кордон інші документи. У разі втрати громадянином України зазначених вище документів, документом, що дає право на в'їзд в Україну, є посвідчення особи на повернення в Україну, яке видається закордонними дипломатичними установами.

Порядок в'їзду громадянина України до іноземної держави регулюється законодавством відповідної держави, а також відповідними міжнародними договорами України у сфері взаємних поїздок громадян.

Згідно чинного законодавства громадянин України ні за яких підстав не може бути обмежений у праві на в'їзд в Україну.

Права громадян на виїзд з України та на в'їзд в Україну захищені на Конституційному та законодавчому, а також й на

міжнародному рівні, а обмеження таких прав є незаконним, тому в разі порушення таких прав вони мають бути відновлені в судовому порядку.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Протокол N 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї Рада Європи: Протокол, Міжнародний документ від 16.09.1963 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_059

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт ООН, Міжнародний документ від 16.12.1966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

4. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 № 3857-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/3857-12>

Н. В. Ільків,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРОВАНОЇ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ

В Основних засадах (Стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року [1] серед інструментів реалізації національної екологічної політики виділяється «удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища» та пов'язується розвиток цього виду діяльності із впровадженням інтегрованого дозволу щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища.

Досягнута у ході переговорів між Україною та ЄС домовленість щодо Угоди про асоціацію [2] передбачає адаптацію

законодавства України до великої частини *acquis communautaire*. У Додатку ХХХ до глави 6 Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання наблизити своє законодавство, зокрема, до вимог Директиви «Про промислові викиди (про інтегроване запобігання забрудненню та контроль)» (далі – Директива про промислові викиди) [3]. Ця Директива є правовою основою впровадження інтегрованого екологічного дозволу на основі принципу використання найкращих наявних технологій.

Визнання на конституційному рівні чинних міжнародних договорів та актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України), є, по-перше, дотриманням Україною міжнародно-правових зобов'язань, а по-друге, свідченням надання пріоритету нормам міжнародно-правових актів перед нормами національного законодавства.

Принцип пріоритетності норм міжнародно-правових актів у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки над нормами національного екологічного законодавства законодавчо визнано провідною ідеєю концепції правової охорони навколишнього природного середовища. Однак, у державно-правовій практиці виникають проблеми, для вирішення яких необхідна розробка механізму реалізації і дії міжнародних норм у національній правовій системі. Узгодження норм екологічного права України з нормами міжнародного права повинно здійснюватися як на стадії нормотворчості, так і на стадії реалізації права. Наскільки ефективним буде процес узгодження національного екологічного законодавства з загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права залежить від того, які способи національно-правової імплементації норм міжнародного права будуть обрані.

Директива ЄС про промислові викиди є рамковим документом, який встановлює цілі для держав-членів ЄС, а кожна держава має право самостійно вирішувати питання про те, які механізми слід використовувати для досягнення поставлених цілей.

У додатку ХХХ до Угоди про асоціацію визначено, що введення законодавства України у відповідність до положень Директиви про промислові викиди передбачає наступні заходи: прийняття національного законодавства та визначення

уповноваженого органу (органів); визначення обладнання, яке потребує дозволу; запровадження ННТ з урахуванням висновків довідкових документів щодо ННТ; встановлення інтегрованої дозвільної системи; встановлення механізму моніторингу відповідності; встановлення граничних значень викидів від спалювання; підготовка програм зі скорочення загального річного обсягу викидів від існуючих установок.

В Україні ще не сформувалася необхідна законодавча база для впровадження інтегрованого екологічного дозволу. Правовою основою надання відповідних екологічних дозволів слугують ряд нормативно-правових актів, зокрема, закони України «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності», «Про охорону атмосферного повітря», «Про відходи», Водний кодекс України. Однак, основні принципи Закону України «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності» не достатньо адаптовані до системи видачі інтегрованих екологічних дозволів на засадах принципу ВАТ, а в актах екологічного законодавства, хоча і визначаються основи дозвільної системи, спрямованої на охорону окремих об'єктів навколишнього природного середовища, але не передбачені механізми інтегрованого екологічного дозволу.

Сучасне екологічне законодавство України в сфері дозвільної діяльності ґрунтується на засадах пооб'єктового підходу. Недоліками такої системи є: по-перше, те що за такої системи суб'єкт господарської діяльності має отримати цілу низку екологічних дозволів від різних органів влади, діяльність яких не завжди належним чином скоординована, що зумовлює обтяжливість процедури видачі дозволу для суб'єктів господарської діяльності; по-друге, забруднюючі речовини можуть переходити з одного об'єкту навколишнього природного середовища до іншого. У преамбулі до Директиви про промислові викиди зазначається, що підхід, за якого дозвіл на здійснення впливу на окремі сфери навколишнього природного середовища видається окремо може сприяти переносу такого забруднення між різними сферами навколишнього середовища, аніж забезпечувати захист навколишнього середовища як цілого (п. 3). Виходячи з цього, дозволи, які видаються компетентними органами кожної держави-члена мають відповідати принципам інтегрованого підходу.

Положення Директиви про промислові викиди передбачають видачу дозволів відповідно до національного порядку кожної держави-члена, з урахуванням принципів Директиви, тобто органам влади країн-членів надається право самостійно визначати, у якій формі чи за допомогою яких процедур та механізмів цих цілей буде досягнуто. Україні належить провести ще велику роботу по впровадженню норм Директиви.

Для запровадження інтегрованого екологічного дозволу дієвим підґрунтям може стати прийняття Екологічного кодексу, який повинен закріпити основоположні засади екологічного управління, що інтегровано охоплюють всі об'єкти навколишнього природного середовища та діяльність відповідних суб'єктів.

1. Основні засади (Стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125.

3. Про промислові викиди (про інтегроване запобігання забрудненню та контроль): Директива 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 р. // Офіційний вісник ЄС. – 2010. – № L 334. – С. 17–119.

О. В. Ільницький,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративного та фінансового права
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

На сьогодні більшість конституцій у світі в більшому чи меншому обсязі визначають правові основи власної бюджетної

системи саме через звернення до визначення вихідних засад і принципів бюджетної діяльності, а також встановлення повноважень учасників бюджетного процесу серед вищих органів публічного управління – парламентів, президентів, урядів, міністерств фінансів та інших. Однак звертає увагу той факт, що ці конституційні акти здійснюють регулювання через призму забезпечення принципів діяльності апарату державного управління, намагаючись зацентувати свою увагу на зовнішню форму реалізації бюджетно-правової компетенції та її розподілу між вищими органами публічного управління. Таким чином, предметом регулювання у них виступає компетенція, в той час, як сутність управління фінансами за формулюванням бланкетних норм відходить до предмету регулювання спеціальних законів.

Якісно іншу модель у цьому випадку пропонує Конституція Федеративної Республіки Німеччини 23 травня 1949 р. Її розділ X «Фінансове управління», що іменується у літературі «Фінансова конституція ФРН» (статті 104а-115 Основоположного Закону), є унікальним явищем у конституційній практиці, оскільки тут знайшли своє нормативне закріплення не лише традиційні питання формування і прийняття бюджету, компетенції різних гілок та рівні органів влади у цьому процесі, але й фінансові взаємовідносини між Федерацією та Землями, фінансового вирівнювання доходів між ними, зміст забезпечення збалансованості бюджетів Федерації та окремо Земель, бюджетне планування, порядок та межі визначення основних індикативних категорій бюджетного процесу. Таким чином, Конституція ФРН, на нашу думку, становить собою приклад Основоположного Закону, що в питаннях функціонування фінансової системи не обмежується регулюванням форми управління (через регулювання компетенції суб'єктів публічного управління), але й робить істотний нахил у бік змісту, визначаючи управління власне фінансовими ресурсами, що має свої очевидні переваги.

Конституція України є видом новітньої писаної формальної конституції, що взяла за основу взірці європейського конституціоналізму кінця ХХ сторіччя. Звідси і її класична структура та основні акценти правового регулювання як акту унормування здійснення політичної влади у відносинах держави з особою. А тому, справедливим буде відзначити, що питання

організації публічної фінансової діяльності у більшості не є безпосереднім предметом правового регулювання конституційно-правових нормах, за винятком декількох прямих приписів (наприклад, ст.ст. 67, 95–99, 142 Конституції).

Надаючи визначення бюджетної системи України у п. 5 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, норма вказує на те, що під цим поняттям слід розуміти сукупність державного та місцевих бюджетів, побудовану з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіального устрою і врегульовану нормами права. Відповідь же щодо характеристики державного і адміністративно-територіального устрою можна знайти лише серед загальних норм Конституції.

Згідно з ч. 2 ст. 2 Конституції України вона є унітарною державою, територіальний устрій якої ґрунтується на засадах єдності та цілісності території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій (ст. 132 Конституції України). У складі України відсутні суверенні утворення. Водночас, в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7 та розділ XI Конституції України), що має в тому числі, власну матеріально-фінансову основу як складову гарантій (рухоме та нерухоме майно комунальної власності, доходи місцевого бюджету, природні ресурси громади тощо).

Це зумовлює класичну дворівневу структуру бюджетної системи України, до складу якої входить Державний бюджет України, а також система місцевих бюджетів. Слід відзначити, що бюджетна система України характеризується поєднанням двох суперечливих принципів – єдністю, що визначається єдиною основою функціонування системи здійснення публічної влади, та самостійністю, яка визначає таку побудову системи, що формально унеможливорює прямий вплив вищестоящих бюджетів та підлеглисть між різними її рівнями, поза визначеними межами міжбюджетних відносин (п.п. 1, 3 ч. 1 ст. 7 Бюджетного кодексу України). До речі, останні зміни у напрямку реформ у нормативному середовищі (фіскальна децентралізація 2015 року), а також зумовлені соціальними викликами виму-

шені законодавчі новели (через тимчасову окупацію частини території України), істотно ускладнили функціонування бюджетної системи у координатах двох озвучених принципів, істотно похитнувши їхні вихідні умови. А тому, на сьогодні важливим питанням правової науки є оновлення регулювання зі збереженням засад державного устрою.

Загально-конституційний принцип демократизму, згідно з яким народ України є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади (ч. 2 ст. 5 Конституції України), у сфері фінансової діяльності виявляється у можливості осіб як безпосередньо, так і через своїх представників брати участь у формуванні державної фінансової політики та управлінні публічними фінансами. І хоча сфера публічних фінансів є однією із «закритих» для прямого народного волевиявлення (серед трьох обмежень щодо предмету проведення всеукраїнського референдуму у ст. 74 Конституції України, два з них стосується саме фінансової сфери – референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків та бюджету), компенсаторно основні питання її правового регулювання віднесені до виключної компетенції єдиного органу всенародного представництва – Верховної Ради України (ст. 85 Конституції України) та, більше того, можуть вирішуватися чи встановлюватися виключно законами (ст. 92 Конституції України).

Незважаючи на це, ч. 2 ст. 96 Конституції України визначає повноваження на підготовку і надання проекту закону про Державний бюджет до 15 вересня року, що передує плановому, виключно за Кабінетом Міністрів України. Підставою цього, на нашу думку, є специфічний предмет регулювання вказаного закону, який вимагає задіяння урядових ресурсів при його підготовці. Натомість, у тлумаченні норм Конституції України, Конституційний Суд України визначив, що внесення до Верховної Ради України проектів законів про внесення змін до закону про Державний бюджет не є винятковим правом Кабінету Міністрів України та належить усім суб'єктам права законодавчої ініціативи. Вказане рішення є одним з найбільш спірних не лише у теоретичному середовищі, але й було прийнято за істотного супротиву у самому Конституційному Суді, про що свідчить наявність чотирьох окремих думок суддів.

Після прийняття відповідного закону про Державний бюджет його виконання повністю покладено на Кабінет Міністрів України. Водночас, це ж тягне за собою і конституційний обов'язок Кабінету Міністрів України подати до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України, який повинен бути оприлюднений (ст. 97 Конституції України). До речі, оприлюдненню за вимогою ч. 4 ст. 95 Конституції України підлягають і решта регулярних звітів про доходи і видатки Державного бюджету, що за задумом повинно забезпечити можливість широкого громадського контролю за публічними фондами коштів, в тому числі, в рамках спеціальних механізмів, визначених Бюджетним кодексом та Законом України «Про відкритість використання публічних коштів» від 01.02.2011 р.

Але спеціальний предмет не дозволяє говорити про ефективність механізмів контролю без існування фахових механізмів. Місце такого, стаття 98 Конституції України відводить Рахунковій палаті.

Якщо ж звернутися до характеристики регулювання змістовної частини Державного бюджету України у нормах Конституції України, то знову ж, конкретні норми є надзвичайно обмежені. Більше того, Конституція України сконцентрувала свою увагу на таких змістовних принципах закону про Державний бюджет, які мають надзвичайно складну природу та тлумачення. Так, ст. 96 Конституції України закріпила періодичний характер дії закону про Державний бюджет з 1 січня по 31 грудня, а стаття 95 – засади справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами та прагнення до збалансованості бюджету.

Що ж до конкретного значення збалансованості, як принципу бюджетної системи, то головна його мета не у забезпеченні повної математичної рівності між дохідною та видатковою частиною, а недопущення неконтрольованого дефіциту та профіциту бюджету. Водночас, прогресивне зростання вимог, які особа пред'являє до держави, на сьогодні не відповідає обсягу фінансових ресурсів, які може забезпечити система власних доходів держави. Дотримання принципу збалансованості, який є об'єктивно зумовленою математичною співмірністю між дохідною та видатковою частиною, вимагає від держави змен-

шення власних видатків, оскільки збільшення доходів в цих умовах є неможливим, як і отримання відповідної допомоги із зовнішніх джерел фінансування.

Практика діяльності Конституційного Суду України останніх років утворює правореалізаційну позицію, яка піддається жорсткій критиці з точки зору забезпечення прав людини у державі, але при цьому має логічне економічне обґрунтування – забезпечення загальносуспільних потреб за рахунок коштів публічних фондів (бюджетів, фондів соціального страхування) (фактично, здійснення видатків) залежить від фінансових можливостей держави (спроможності дохідної частини її бюджету), яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України, з огляду на що, навіть, визначив, що передбачені законом соціально-економічні права не є абсолютними.

Д. І. Йосифович,

*кандидат юридичних наук, доцент
в.о. завідувача кафедри
адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3*

А. О. Коцур,

*курсант факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Проблеми реалізації прав та свобод людини в останній чверті ХХ століття і на початку ХХІ століття набули, можна стверджувати, без перебільшення глобального значення і вишли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оціню-

вання рівня розвитку демократії у певній державі та суспільстві на земній кулі [1, с. 35].

Поняття про права людини включає два аспекти. Перший, означає що людина має невід'ємні і невідчужувані права лише тому, що вона людина. Це зокрема, моральні права, які походять із людської природи кожної особистості формуючи і підтримуючи в людині почуття власної гідності. Другий, розкриває юридичну сутність прав людини, що міститься в законодавчих документах, створених у державі та на міжнародному рівні. Їх основою є згода тих на кого вони поширюються, тобто згода суб'єктів права, тоді як першу групу прав становить природний порядок.

Права, перш за все, це можливості людини діяти так, щоб забезпечити своє повноцінне існування, свій розвиток, задоволення власних потреб. Без сумнівів, людина визнається пріоритетним суб'єктом конституційного права в Україні та майже в усіх без винятку державах світу. Тому, на думку багатьох вітчизняних дослідників, саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод людини, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави та суспільства в цілому. Нині в понад 200 державах світу складно знайти конституцію чи установчий конституційний акт, у яких би правовий статус людини і, насамперед, її права та свободи не посідали чільного місця, будучи найбільш захищеними конституційними нормами [2, с. 48].

Без державно-юридичного забезпечення прав і свобод людини –безперешкодне, безконфліктне, «спокійне» їх використання було б, у більшості випадків, справою досить складною та проблематичною, а то й узагалі неможливою. Недаремно «людино центрим» сучасних конституцій і конституційних актів залишається однією з головних особливостей розвитку вітчизняного та зарубіжного конституціоналізму в XXI ст. Відповідні тенденції відтворені також у Конституції України, ст. 3 якої встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3, с. 8].

Система конституційних прав людини і громадянина в Україні охоплює теоретично максимально всеосяжний спектр

прав і свобод у виборі способів і засобів життєдіяльності кожної людини, що проживає чи перебуває в нашій країні. І це, безумовно, позитивне надбання нашого суспільства.

Проблема реалізації прав людини і громадянина має універсальний характер, вона є предметом дослідження як галузей суспільствознавства, так і правових наук. До них в контексті верховенства права можна віднести:

1) низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства;

2) незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності;

3) низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності;

4) нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті;

5) низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових (кланових) інтересів;

6) відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади;

7) високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні;

8) відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством [4, с. 93].

Аналіз вище зазначених проблем засвідчує, що кожна з них має свої суб'єктивні та об'єктивні причини походження та існування.

По-перше, низький рівень правової культури і правової свідомості зумовлений декількома чинниками, серед яких слід назвати такі: відсутність правової традиції в суспільстві, яке довгий час не мало своєї державності і власного правового поля у європейському розумінні цього явища.

По-друге, незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та методів самовиховання, за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності можна пояснити відсутністю сучасної суспільної системи зовнішнього впливу на виховання людини спрямованого на розвиток найкращих людських якостей – честі та гідності, оскільки радянська система знищена; релігійне виховання не розвинуто і багато в чому спотворене та зведене лише до дотримання певних церковних ритуалів без розкриття сутності релігійної віри; моральні і духовні цінності замінені матеріальними; довіра між людьми і владою втрачена.

По-третє, низький рівень законності у житті суспільства і держави та відсутність безумовної відповідальності кожної без винятку особи як перед собою, так і перед оточенням за процес і результати своєї діяльності об'єктивно зумовлений, з одного боку, історично ментальними традиціями народу, а з іншого – традиційним намаганням будь-якої влади всіляко обмежувати свободу життєдіяльності та самореалізації людини шляхом встановлення таких механізмів правового регулювання суспільного та особистого життя, що не залишають їй свободи вибору і під приводом необхідного упорядкування суспільних відносин, заганняють її у «пастку» нею ж (владою) створених правил поведінки.

Отже, конституційне та законодавче регулювання прав людини і громадянина в Україні (з урахуванням позитивного європейського та міжнародного досвіду) може бути удосконалене за допомогою юридичного закріплення. Необхідно лише нормативно наблизити національні правові цінності до реалій нашого суспільного і державного життя та проявити політичну, корпоративну та індивідуальну волю і стійкість у їх запровадженні, долучивши до цієї клопіткої і довготривалої роботи весь механізм державної влади і громадського суспільства України.

1. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р Дворкін; пер. з англ. А. Фролкін. – К.: Основи, 2001. – 519 с.

2. Білозьоров Є. В. Права і свободи людини та громадянина в Україні: оптимізм і реалії / Є. В. Білозьоров // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб.

наукових праць. – Вип. 16. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 44–52.

3. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х.: Право, 2009. – 468 с.

4. Козюбра М. І. Правовий закон: проблеми критеріїв / М. І. Козюбра // Вісн. Акад. правових наук України. – 2003. – №2–3. – С. 83–96.

Р.-В. В. Кісіль,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРИРОДА І ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Близько семи століть тому Данте Аліг'єрі помістив винних у грісі віроломства і підлості у найнижчі та найтемніші сфери пекла. У даний час про корупцію як феномен можна прочитати не тільки у текстах *Inferno*, втім і на сторінках газет, у нормах законів. Вбачається, що *de-jure* «внесення подарунків бюрократії» було анонсовано війну, але чи відбувається вона насправді? Незважаючи на полеміку у цій сфері, у рейтингах міжнародної організації *Transparency International* Україна, як суверенна держава стабільно посідає «почесні» позиції серед найкорумпованіших держав світу [1].

Дефініція корупції у загальноприйнятому трактуванні цього явища вперше знайшла своє відображення в заключних актах 34-ої пленарної Сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Під цим явищем пропонується розуміти «виконання посадовими чи службовими особами будь-яких заходів у сфері здійснення їх посадових повноважень, в цілях одержати винагороду у будь-якій формі, в інтересах особи, котра надає цю винагороду, незалежно від того чи відбувається при цьому порушення посадових інструкцій та інших приписів».

У спеціалізованому законодавстві, предметом правового регулювання якого виступає запобігання корупції, містяться численні приписи, які ще в римському праві знайшли своє означення під категорією «Pro domo sua» (у власних інтересах, – норми права, прийняті у процесі лобювання містять приписи, спрямовані на сатисфакцію приватних чи корпоративних вузькогрупових інтересів). Вказані властивості спеціалізованого законодавства України проявляються у наступних методологічних та формально-юридичних огріхах:

1) недосконалість категорії «неправомірна вигода», яка, на думку законодавця повинна включати немайнові активи, що в цілях оперативно-слідчої та подальшої юрисдикційної форм проваджень є тотальним викликом для хисту правової кваліфікації та герменевтичного тлумачення приписів права;

2) встановлення допустимих меж «обдаровування» службової особи, що проявляється у закріпленні категорії «загальноприйняті уявлення про гостинність», що де-факто є формою легалізації корупційних деліктів незначного розміру;

3) відсутність вичерпного визначення переліку службових та посадових осіб, на яких відповідними приписами покладено відповідальність за вчинення корупційних діянь;

4) відсутність переліку деліктів, які, відповідаючи вимогам правової кваліфікації, слід відносити до категорії «корупційні правопорушення».

Очевидно, що корупція є проблемою не лише певних країн, а радше глобальною тенденцією. За твердженням одного з американських політиків, проблема України у сфері корупції зумовлюється не так її поширенням, втім тим фактом, що навіть у цій сфері суспільного обігу грають не за усталеними правилами: «Для нашої правової системи теж властива корупція – зазначав він. – Втім, коли ти даєш службовцю хабара, то можеш не сумніватись, що твою справу вирішать. В Україні ж можна роздавати хабарі безлічі чиновників і не вирішити найдрібнішої проблеми навіть на побутовому рівні!» [2, с. 59]. Тут показовим слід визнати приклад одного індійського службовця високого рангу, котрий, одержавши хабара, все ж не спромігся пришвидшити отримання відповідного дозволу через ряд інших бюрократів, втім, знаючи про цю обставину, охоче запро-

понував свої неправомірні послуги щодо сповільнення ліцензування ряду компаній-конкурентів.

Значна кількість фахівців намагались ідентифікувати корупцію, піддавши її певній структуризації. Зокрема, М. Джонстон у дослідженні «Політичні наслідки корупції» окреслює чотири головні її форми [3]:

- Практика підкупу у торгівлі, асоційована з функціонуванням чорного (тіньового) ринку, протизаконними фінансовими чи майновими транзакціями, ухиленням від реалізації фіскальних зобов'язань, фальсифікацією фінансових форм звітності тощо [4].

- Практика кругової поруки, що виникає, в основному, тоді, коли реалізація протиправних угод концентрується у ареалі функціонування обмеженої кількості осіб чи організацій. Простежується монополізація владних функцій задля сатисфакції власних інтересів з уникненням відповідальності за такі дії.

- Непотизм, що знаходять свій прояв у практиці нівелювання основних професійних кваліфікаційних цензів чи в потуранні низькому рівню управлінської компетенційних особи через особливі соціальні зв'язки.

- Побутова корупція – базова ланка корупційних практик, котра консолідує взаємодію приватних суб'єктів та інститутів управління у частині корупційного сприяння вирішенню побутових проблем через лоялізацію механізмів управління.

Факт процвітання усіх чотирьох описаних типів корупції в національній системі права України є вочевидь свідченням того, що вітчизняна корупція є системним явищем. На відміну від багатьох розвинених країн, де прояви корупції домінують вражають яку-небудь складову соціального обігу, практика національного політико-правового простору засвідчує інтегративність та масовість проявів даного феномену, що потребує подальшого системного дослідження його прерогатив задля оптимізації процесів моделювання дієвої антикорупційної системи нового зразка.

1. Harrison G. Corruption, Development Theory, Social Change // Contemporary Politics. – Sep. 1999. – V. 5. – № 3. – P. 210–224 // <http://www.transparency.de>.

2. Кауфман Д. Корупція в тумані двозначності / Д Кауфман. // Політика і час. – 1998. – № 1. – С. 58–65.

3. Національні системи добросовісності; під. ред. Дж.-К. Поупа, – 1998. – 263 с.

4. Невмержицький Є. Хто ж вони, суб'єкти корупції? / Є. Невмержицький // Політика і час. – 2008. – №11–12. – С. 55–61.

Р.-В. В. Кісіль,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

М. Р. Кісіль,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

МЕТОДИКА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ КОРУПЦІЙНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КРИМІНАЛЬНОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Ключовим критерієм для розмежування підсистем корупційних правопорушень виступає ступінь суспільної небезпечності зазначених діянь наряду з площиною законодавства, норми котрої передбачають протиправність, а відтак і караність останніх, тому, у контексті висвітлення змісту даної наукової парадигми континуум корупції слід поділити на кримінально-правові, (деліктні) адміністративно-правові і дисциплінарні підсистеми, в межах яких набувають юридичного значення відповідні склади правопорушень.

На нашу думку, систему корупційних правопорушень саме кримінально-правового характеру необхідно диференціювати за критерієм часу виникнення цих деліктів та їх функції у процесі формування функціонального корупційного зв'язку на дві частини, зокрема:

– *корупційно-ініціючі правопорушення* (протиправні діяння, спрямовані на формування корупційного умислу в учасників подальшого корупційного алгоритму щодо фактичної матеріальної чи юрисдикційної активності задля досягнення мети корупційної взаємодії;

– *посторганізаційні правопорушення* (протиправні діяння службової особи – корупціонера щодо реалізації попередньої корупційної домовленості).

Наведена концепція ідентифікації кримінально-правової парадигми досліджуваного явища формує підвалини для подальшої ефективної превенції факторів корупціалізації публічного апарату.

Щодо проявів корупції в межах адміністративно-правового виміру, домінантною слід визнати концепцію, висунуту А. І. Долговою, в межах якої даний феномен ідентифікується як «...відсторонення громадян від можливості безоплатного задоволення власних потреб за рахунок функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому послугам, які за законом повинні надаватись безоплатно присвоюється певна ціна, яка знаходить свій вираз у фактах хабарництва»[3, с. 256].

Істотна схожість форм прояву корупції у кримінально-правовому та адміністративно-правовому аспектах уможливорює проведення певних аналогій між алгоритмами перебігу процесів корупційної взаємодії між контрагентами корупційних зв'язків двох даних корупційних підсистем. Зокрема, зважаючи на функціональну необхідність (у контексті виділення адміністративно-правової компоненти корупційних правопорушень), автор пропонує притримуватись наступної моделі стратифікації корупційних правопорушень:

– правопорушення, які спрямовані на формування корупційного умислу у компетентної службової особи;

– адміністративні делікти, суть яких полягає у реалізації корупційної домовленості між коруптером та корупціонером.

На думку автора, єдиним ефективним способом розв'язання даної дилеми виступає синтезування кваліфікаційних властивостей, що притаманні корупційним правопорушенням, які знаходять свою оцінку у приписах адміністративного законодавства. Такими властивостями слід визначити наступні:

– оскільки адміністративне право – це система правових норм, які визначають загальні засади організації та практичного здійснення державного управління, практичне застосування положень котрих відбувається у контексті виконавчо-розпорядчої діяльності службових та посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, то приходимо до висновку, що корупція, яка аксіоматично трактується як явище, що призводить до дестабілізації сфери суспільних відносин у межах якої остання виникає, є комплексом протиправних діянь, які порушують визначений законодавством перебіг процесів управління. Аналіз консолідованих положень Кодексу України про адміністративні правопорушення [4] призводить до виокремлення лише однієї категорії адміністративних правопорушень, які посягають на встановлений порядок управління;

– мультисуб'єктна структура системи корупційної взаємодії, при якій, як уже зазначалося у попередньому розділі, необхідна участь як мінімум двох контрагентів: корупціонера (службової чи посадової особи органу державної влади чи місцевого самоврядування) та коруптера (фізичної особи, яка зазвичай ініціює корупційну взаємодію);

– корупційні правопорушення, притаманні адміністративно-правовому сегменту системи корупції базуються переважно на трансактивній моделі організації корупційної взаємодії (їх основою виступає досягнення згоди учасниками корупційного правопорушення щодо оплатності протиправного використання владним контрагентом власних повноважень чи пов'язаних з ними можливостей);

– діяння корупціонера у ході реалізації корупційної домовленості набувають партикулярного адміністративно-правового значення лише у тому випадку, якщо останній вчиняє адміністративне правопорушення, передбачене главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення, оскільки лише у такому випадку дія чи бездіяльність корупціонера детермінують спеціальну правозастосовну діяльність щодо накладення на останнього передбачених чинним законодавством адміністративних стягнень;

– корупційна діяльність, яка відповідає наведеним нами ознакам, притаманним адміністративно-правовому сегменту

феномену корупції нерозривно пов'язана з вчиненням діянь, які визнаються кримінально-караними згідно з положеннями Особливої частини Кримінального Кодексу України, оскільки чинним законодавством не передбачено альтернативної форми правової відповідальності, як і сепараційної ознаки, яка б слугувала підставою для застосування індиферентної від кримінально-правової норми права за одержання неправомірної вигоди.

1. Грищук В. К. Вибрані наукові праці / В. К. Грищук. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 824 с.

2. Проява С. М. Экономизация коррупции. Механизм противодействия / С. М. Проява. – М.: ЮНИТИ, 2008. – 159 с.

3. Долгова А. И. Определение коррупции и законодательство о борьбе с ней / А. И. Долгова. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – 320 с.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення – К.: Велес, 2012.– 176 с.

М. В. Ковалів,

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПОЛІТИЧНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Громадянське суспільство може існувати лише за умови реального політичного та ідеологічного плюралізму, що впливає з права кожної людини на свободу переконань і на вільне їх виявлення.

Закріплений ст. 14 Конституції України принцип політичної багатоманітності означає багатопартійність, себто можливість створення будь-якої політичної партії чи громадської

організації, які провадять свою діяльність відповідно до вимог закону. В демократичному суспільстві роль політичних партій надзвичайно велика [1].

У ст. 36 (ч. 2) формулюється мета діяльності партій в Україні: сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян. Основними завданнями, що їх звичайно ставлять перед собою партії, є участь у формуванні органів державної влади і органів місцевого самоврядування та участь у здійсненні влади через своїх представників, обраних до парламенту та інших представницьких органів. Вони, зокрема, розробляють і подають на розсуд виборцям програми, де пропонуються способи вирішення проблем суспільного розвитку, висувають кандидатів на виборах, ведуть передвиборну агітацію, формують партійні фракції в представницьких органах тощо.

Конституція України закріплює не лише можливість діяльності різних партій та інших об'єднань громадян, а й їхню рівність перед законом (ч. 5 ст. 36). Рівність громадських об'єднань перед законом виявляється в рівності їхніх прав у політичній та господарській діяльності, закріплених у ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. [2]. Закон, зокрема, надає об'єднанням громадян право:

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

б) здійснювати інші права, не заборонені законом.

Це конституційне положення повністю узгоджується з нормами міжнародного права і відповідає стандартам, що містяться в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та в інших міжнародно-правових документах.

Гарантії діяльності політичних партій деталізуються в Законі України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р.: «Політичні партії є рівними перед законом. Органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не передбачено законом, у провадженні їх діяльності.

Втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Законом» [3].

У ст. 37 Конституції України визначено перелік підстав, за наявності яких забороняються утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій. Подібна заборона стосується лише тих політичних партій і громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення. При цьому політична партія може бути заборонена за поданням Міністерства юстиції України чи Генерального прокурора України лише в судовому порядку.

Конституційні підстави щодо заборони діяльності політичних партій та громадських організацій в Україні також повністю узгоджуються з нормами міжнародного права. Так, ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права прямо вказує на те, що будь-яка пропаганда війни, будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті,

що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинні бути заборонені законом.

Принцип ідеологічної багатоманітності передбачає:

1. Право кожної окремої людини, соціальних груп, політичних партій і громадських організацій безперешкодно розробляти теорії, ідеї щодо економічного, політичного, правового та іншого устрою України; пропагувати свої погляди через засоби масової інформації; здійснювати діяльність із втілення своїх ідеологічних концепцій у практичну сферу; за допомогою правових засобів захищати право на ідеологічну багатоманітність.

2. Заборону надавати будь-якій ідеології загальнообов'язковий характер, визнання рівноправності всіх ідеологій.

3. Заборону цензури (ч. 3 ст. 15 Конституції України).

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI // Голос України від 18.04.2012. – № 70.

3. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 17. – Ст. 728.

М. В. Ковалів,

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

М. Б. Бубенко,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДОТРИМАННЯ, ВИКОНАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ

Нормативний блок механізму реалізації Конституції має вирішальне значення і передбачає здійснення конституційних норм у державно-правових та інших правовідносинах, тобто

дотримання, виконання, використання і застосування конституційних норм.

Дотримання конституційних норм – це така форма їх реалізації, коли громадяни, державні органи, юридичні особи утримуються від здійснення заборонених Конституцією дій.

Так, стаття 68 Конституції України встановлює, що «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України». Це пасивна форма поведінки суб'єктів правовідносин.

Вимога дотримання конституційних норм адресована всім суб'єктам права: органам державної влади, органам місцевого самоврядування, посадовим особам, громадянам та їх об'єднанням, іноземцям і особам без громадянства, які перебувають на території України, державі як суб'єкту міжнародних відносин. І при цьому така вимога стосується всіх видів державної діяльності, а також поведінки фізичних осіб. Вона пронизує зміст особистісної поведінки всіх суб'єктів права при реалізації конституційних установок. Так, на громадян України, інших осіб частиною першою статті 68 Конституції України покладається обов'язок дотримуватися Конституції і законів України. Отже, це не якийсь конкретний обов'язок, який можна «прив'язати» до тієї чи іншої соціальної практики, а узагальнюючий принцип і узагальнюючий обов'язок, який упереджує всі інші конституційні обов'язки, а також права і свободи людини й громадянина.

Виконання конституційних норм – це активна поведінка суб'єктів правовідносин, яка вимагається конституційною нормою і спрямована на досягнення поставленої в ній мети.

Конституційні норми виконуються громадянами у процесі їх життєдіяльності як суб'єктами різноманітних правовідносин, у тому числі й державно-правових. Виконання державними органами конституційних норм відбувається при реалізації ними своєї компетенції (прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів, здійснення контролю, прийняття управлінських рішень, здійснення правосуддя, а також здійснення прокуратурою представництва інтересів громадянина або держави в суді у визначених законом випадках тощо).

У Конституції України встановлено такі вимоги до її виконання:

– усі суб'єкти права повинні виконувати Конституцію України і закони України;

– Українська держава зобов'язана виконувати міжнародні договори, якщо вони ратифіковані Верховною Радою України;

– громадяни України повинні виконувати свої обов'язки.

Виконання конституційних норм на відміну від їх дотримання передбачає не пасивну, а активну поведінку, зрозуміло, що в обох цих випадках у межах конституційних приписів.

Використання конституційних норм – це форма реалізації цих норм уповноваженими суб'єктами шляхом здійснення наданих їм суб'єктивних прав у вигляді дозволів чи повноважень.

При цьому дозволи суб'єкт реалізує на власне бачення і власними діями.

Наприклад, у конституційних нормах закладена можливість громадянина брати участь чи не брати участі у виборчій кампанії, оскільки вибори в нашій країні вільні й ніхто нікого не має права примушувати брати в них участь.

Використання конституційних норм як форма реалізації Конституції України виявляється в тому, що суб'єкти державно-правових відносин на власний розсуд застосовують надані їм права.

У багатьох випадках законодавець ототожнює поняття використання прав і свобод зі здійсненням прав і свобод. Так, у частині першій статті 34 Конституції України зафіксовано: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», а в частині третій цієї статті проголошується, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1].

Ця та інші конституційні норми виходять з того, що, закріплюючи за громадянами та іншими особами відповідні права, необхідно враховувати інтереси суспільства і держави, права інших громадян. Власне Конституція України встановлює такі критерії використання громадянами проголошених нею прав і свобод:

- використання прав і свобод повинно здійснюватись у певній відповідності до їх соціального та юридичного змісту;
- Конституція вимагає дотримання цільового призначення прав і свобод громадян;
- використання прав і свобод не повинно призводити до невиконання обов'язків;
- якщо використання прав і свобод як попередньої умови передбачає виконання обов'язків, то сама ця форма правореалізаційного процесу може виникнути тільки за наявності цієї умови. Дотримання, виконання і використання конституційних норм становлять форми безпосередньої реалізації Конституції України, оскільки реалізуються шляхом безпосередніх дій суб'єктів правовідносин.

Іншу правову модель має така форма реалізації Конституції України, як правозастосування.

Застосування конституційних норм – це владна організуюча діяльність державних та інших органів, осіб, яка має на меті забезпечити адресатам цих норм реалізацію належних їм прав і обов'язків, а також гарантувати контроль за цим процесом [2, с. 80].

Застосування конституційних норм як форма реалізації Конституції України передбачається у правозастосовчій діяльності органів державної влади – державних структур і посадових осіб, але тільки в межах наданих їм повноважень.

Суб'єктами застосування конституційних норм є держава, органи державної влади і місцевого самоврядування, прокуратура, посадові особи.

Конституційні норми застосовуються також трудовими колективами, зборами громадян, виборцями, тобто громадянами, які фігурують в особливій державно-правовій якості. Суб'єктами застосування конституційно-правових норм можуть бути громадські об'єднання в особі своїх органів. При цьому зауважимо, що правозастосовча діяльність деяких з цих суб'єктів здійснюється за делегуванням держави та її органів.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Ковалів М. В. Конституційне право України: навч. посібник / М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, М. М. Бліхар. – Львів, 2014. – 402 с.

Р. І. Крамар,

*кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
Львівського університету бізнесу та права*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Основні права і свободи людини становлять основу справедливості, миру та безпеки для всього людства, і тому мають всесвітнє значення.

Ідейною основою Конституції України [1] були обрані права і свободи людини. Відповідно до її положень, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3), усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22); при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24); іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26) [1].

Конституційний принцип верховенства права гарантує реалізацію прав і свобод людини та громадянина, але на практиці порушення прав і свобод стало звичним явищем.

В умовах розвитку держави необхідно утверджувати верховенство права.

«Забезпечення прав і свобод людини – це створення умов для здійснення прав і свобод людини. Воно включає такі три елементи державної діяльності: сприяння для здійснення прав і свобод людини ...; охорона прав і свобод людини ...; захист прав і свобод людини (відновлення порушення правомірного стану, притягнення порушників до відповідальності)» [2, с. 45].

А. М. Колодій та А. Ю. Олійник вважають, що механізм реалізації суб'єктивних прав – це єдність правових засобів, за допомогою яких матеріалізуються права і свободи людей. У вузькому розумінні, він включає такі елементи, як юридично значуща діяльність суб'єктів, а також стадії реалізації суб'єктивного права [3, с.218].

Академік П. Рабінович стверджує, що забезпечення прав і свобод людини передбачає три елементи (напрямки) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини: 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу формування їх загальносоціальних гарантій); 2) охорону прав і свобод (шляхом уживання заходів, зокрема юридичних, для профілактики порушень прав і свобод); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушення правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності) [4, с. 16–23].

Права і свободи людини, громадянина мають бути не тільки обумовлені соціальними потребами і юридично закріплені, визнаватися і охоронятися державою в особі її органів та посадових осіб, а головне – відповідати можливостям їх реалізації. Звідси, ефективне забезпечення принципу пріоритету прав і свобод людини прямо залежить від економічних, політичних, соціокультурних чинників, від домінуючої в суспільстві правової культури (і субкультур), яка впливає на здатність особи розуміти її правові можливості, усвідомити свої свободи не лише як загальні цінності, а й як індивідуальні ціннісні орієнтації, навчитися вмілому їх використанню [5, с. 19].

На жаль, громадяни України не звикли до можливості судового захисту своїх прав і свобод та не використовують цей засіб в повній мірі.

Можна виділити такі проблеми щодо реалізації прав людини і громадянина: низький рівень правової культури і правової

свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної особи без винятку перед собою й оточенням за процес і результати своєї діяльності; нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих і групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадянського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні; відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством без відповідальності посадових осіб та самих громадян [6, с. 41].

Отже, реалізація прав та свобод людини і громадянина можлива в контексті реалізації основного конституційного принципу – верховенства права, який, в свою чергу, є основоположним у правовій державі та означає те, що закон має вищу юридичну силу, і саме він повинен панувати в правовій, соціальній, демократичній та незалежній державі та громадському суспільстві.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 (ред. від 30.09.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

2. Рабинович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабинович. – Харків: Вид-во «Право», 1997. – 154 с.

3. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 336 с.

4. Рабинович П. М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект) / П. М. Рабинович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 2. – С. 16–23.

5. Громадянське суспільство і права людини: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, м. Харків, 9 груд. 2010 р. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – 251 с.

6. Пильгун Н. В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні / Н. В. Пильгун, М. В. Рошук // Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту, 2014. – Вип. 26. – С. 40–43.

В. В. Крижна,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії
з проблем кримінальної поліції
Національної академії внутрішніх справ*

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Однією із найважливіших проблем політичного розвитку сучасної України є незавершеність перехідного етапу демократизації держави, що повинен привести до створення нової Конституції, навкруги положень якої мають об'єднатися провідні політичні сили. Тільки після того, коли в суспільстві вирішуються суперечки щодо Основного Закону, можна говорити про перехід до наступного рівня розвитку – консолідації шляхом реалізації основних конституційних положень, впровадження демократичних надбань у практиці повсякденного життя.

Конституційна форма правління, пов'язана із системою ліберальних політичних ідей, виникла у Західній Європі і США в якості гаранта прав громадянина на життя та власність, а також на свободу слова і віросповідання. Прагнучи забезпечити ці права, творці конституціоналізму надавали особливого значення обмеженню повноважень кожної гілки державної влади,

рівності всіх перед законом, чесному судочинству та відділенню церкви від держави. Головними представниками цієї системи поглядів виступають Джон Мільтон, Едвард Коук, Томас Джефферсон, Джеймс Медісон, Томас Гоббс, Джон Локк, Адам Сміт, Шарль Монтеск'є, Джон Стюарт Міль, Ісайя Берлін.

Конституціоналізм як принцип верховенства права означає обмеження владних повноважень керівників держави, державних органів та реалізацію цих обмежень з використанням установлених процедур. На думку Дж. Сарторі, конституція не повинна прагнути до всеохоплюючого регулювання суспільного життя. Головна мета конституціоналізму – створення раціонального державного устрою, форми, що структурує та дисциплінує процеси прийняття державних рішень. Конституції встановлюють, яким чином повинні створюватися норми, але вони не вирішують і не повинні вирішувати, що встановлюється нормами. Тобто, конституції є насамперед процедурами, розробленими для забезпечення контрольованого використання влади [1, с. 440].

Інший відомий фахівець з проблем розвитку демократичного конституціоналізму Ф. Петтіт розглядає конституцію як сукупність інструментів, що використовує республіканська держава. Акцент Ф. Петтіта на створенні інституцій, які не повинні піддаватися маніпулятивним впливам суб'єктів політичного процесу, є надзвичайно актуальним для створення конституційного порядку в державі. Він не тільки теоретично визначає важливість цього чинника, але й формулює «три загальні умови, що їх має задовольнити система, яка не піддається маніпуляціям. Перша умова полягає в тому, що система повинна конституювати «панування права, а не людей»; друга – що система має розподіляти визначені правом повноваження поміж різних сторін; третя – повинна забезпечити, щоб право було захищено від волі більшості. Умова панування права впливає на характер і зміст законів; умова розподілу повноважень – на їх функціонування в повсякденному житті, а умова контрражоритарності – на способи легітимної зміни законів» [2, с. 245].

Умова панування права, на думку названого автора, має два аспекти. Згідно з першим аспектом, закони повинні набувати певної форми, або ж, коли висловитись прямо, мають від-

повідати обмеженням, що їх описали сучасні теоретики верховенства права. Обмеження повинні бути загальними і застосованими до кожного, зокрема й самих законодавців; їх слід оприлюднювати й наперед ознайомлювати з ними тих, до кого їх застосовуватимуть; закони повинні бути зрозумілі, послідовні і не підлягати постійним змінам.

На жаль, в Україні спостерігається протилежна ситуація щодо законодавства. Закони приймаються невчасно, тексти їх громіздкі та заплутані, піддаються неоднозначним тлумаченням. До того ж, законодавчі норми є швидкоплинними і достатньо суперечливими. Тому і українські громадяни не вважають Конституцію та закони важливим чинником свого життя.

Другий аспект умови панування закону вимагає: там, де уряд має вибір – діяти на правовій основі, тобто ухвалювати закони, розглядаючи даний випадок, і діяти, вдаючись до заходів, що не мають законодавчої опори, він повинен завжди віддавати перевагу першому, принциповому підходові. Постанова, ухвалена без законодавчої основи, майже завжди визначена сваволею тих, хто її ухвалює, натомість законами, які спираються на принципи, маніпулювати не так легко. Водночас, теоретична та практична цінність конституціоналізму повинна вбачатися не в тому, що він є механізмом офіційного управління, а перш за все в його здатності протистояти тоталітарному одержавленню суспільного життя; надмірній концентрації влади в одних руках; свавіллю та беззаконню з боку державного апарату та інших політичних інститутів; в закріпленні широких можливостей для активних дій учасників соціальних відносин; у взаємозабезпеченні їх прав, обов'язків і відповідальності, в тому числі і у відносинах громадянина і держави.

Реальний вплив на суспільство створює не сама конституція, а конституційна система. Ця система складається, по – перше, зі ставлення суспільства до конституції, по – друге, зі зразків поведінки та інститутів, що створені навкруги конституції. Якщо вказані складові не відповідають конституційним положенням, то і сама конституція перетворюється на збірку порожніх декларацій. Згадаємо сталінську конституцію 1936 року, яка формально була на той час найдемократичнішою в світі, однак реально конституційна система була зовсім іншою,

«конституціоналізм» являв собою тоталітарну диктатуру. Важливим є розуміння та сприйняття суспільством цінностей конституціоналізму, а не декларацій конституції. Конституціоналізм органічно пов'язаний зі сформованою ним політичною системою, і лише цей взаємозв'язок дозволяє говорити про реальну демократію.

Конституціоналізм – це сукупність принципів, норм та інститутів, основа конституційної державності. Походження терміна «конституціоналізм» пов'язують з визначенням верховенства конституції над іншими правовими актами. Якщо Конституція є своєрідною мирною угодою, якій передувала довготривала боротьба, то конституціоналізм – втілення такої «мирної угоди» на практиці. Конституція являє собою стратегічний напрямок подальшого розвитку країни, критерій відбору конкретних методів та засобів, що можуть забезпечити такий розвиток. Вона є легітимною основою корегування помилок та відхилень від визначеного політичного курсу. Конституціоналізм слугує індикатором ступеня відповідності реального стану держави та його нормативної моделі, що закріплена в Основному Законі країни. У політичному аспекті конституціоналізм розкривається як особливий характер відносин між державою і суспільством на основі консенсусу, як ідейно – політична доктрина і рух.

В. М. Шаповал також вважає, що «... конституціоналізм – це, перш за все, політико – правова ідеологія, інтелектуальні узагальнення, властиві певному етапу історичного розвитку», вказуючи, що разом з тим конституціоналізм «нерідко сприймають як суспільно – політичний рух, спрямований на реалізацію відповідних ідей» [3, с. 28].

Таким чином, у науці конституціоналізм розглядається як певна теорія і практика управління публічними справами, що передбачає обмеження державної та іншої публічної влади на основі й відповідно до конституції з метою гарантування демократичного устрою. Тому конституціоналізм охоплює не тільки конституцію, але й практику, методи й форми її реалізації.

Реалізація концепції демократичної конституційної держави значною мірою залежить від рівня політичної та правової культури населення країни. Освіченість громадян, їхня глибока переконаність у тому, що необхідно дотримуватися правових

установлень – неодмінні складові успішного здійснення демократичного конституціоналізму.

1. Юридична енциклопедія / відп. ред. Б. Н. Топорнін. – М., 2001. – С. 440–441.

2. Медушевская А. Конституціоналізм: комора досвіду або вдосконалення демократичних перетворень / А. Медушевская // Конституційне право. Східноєвропейське огляд. – 2000. – № 1. – С. 245.

3. Шаповал В. «Соціалізація» як особливість сучасного Конституційного регулювання / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – № 3. – 2004. – С. 28.

Н. Я. Лепіш,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Р. І. Ярміхін,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Питання про гарантії прав людини закладені в Конституції України 1996 року «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані», проголошує стаття 22 Основного Закону [1]. Конституція України в своєму II розділі проголошує цілий ряд прав і свобод людини і громадянина та гарантій їх забезпечення, що є важливим кроком для побудови суверенної, незалежної, демократичної та соціальної держави. Але мало проголосити, необхідно створити певні механізми реалізації цих прав, оскільки гарантування, реалізація та забезпечення прав людини є однією з найважливіших ознак правової держави.

На думку академіка Ю. С. Шемшученка, проголошення названих прав і свобод є важливою, але не єдиною ознакою пра-

вопорядку у суспільстві. Необхідно також створити умови для реалізації відповідних прав, що може бути забезпечено надійною системою гарантій у цій сфері. Йдеться, зокрема, про соціально-економічні, організаційні, правові, духовні та інші гарантії [2, с. 401]. У системі цінностей демократичного суспільства на першому місці постає людина. Україна як повноправний член світового співтовариства, визнає та гарантує права і свободи людини, притаманні цивілізованому суспільству.

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина та гарантії їх забезпечення є основоположною частиною чинної Конституції. Як Основний Закон держави, який має вищу юридичну силу та пряму дію, Конституція повинна реально регулювати суспільні відносини та справляти безпосередній вплив на всю систему суспільних відносин, в тому числі і на відносини між людиною і державою. У правовій державі, якою проголосила себе Україна, важливого значення набуває проблема конституційного закріплення основ взаємовідносин особи і держави, визначення прав і свобод людини і громадянина.

В науці під правами людини розуміють права індивіда як члена суспільства і права особи, які включають сукупність її прав незалежно від того, громадянином якої держави вона є. Права людини, залишаючись морально-політичним імперативом, набувають юридичної форми та стають одним із важливих інститутів конституційного права [3, с. 186].

Права людини і права громадянина тісно взаємопов'язані, однак не є тотожними поняттями. Права людини – це соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних матеріальних та духовних потреб людини шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами [4, с. 89]. Права людини є загальна рівна для всіх людей міра свободи, належна людині від народження, яка закріплена міжнародними стандартами.

Права громадянина – це закріплені в законодавстві невід'ємні права і свободи людини і громадянина, що належать їм в силу наявності у них громадянства України та знаходяться під захистом держави.

Конституційні права та свободи людини і громадянина – це встановлені Українською державою, закріплені в її Конституції та

інших законах певні можливості, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічним і соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах [5, с. 192].

Розмежування прав людини і прав громадянина визначає юридичні можливості особистості в державі, при цьому, сукупність найважливіших прав, свобод і обов'язків особи, які потребують правового регулювання і відповідного захисту з боку держави, називають правовим статусом особи.

Більшість вітчизняних вчених поділяють думку про те, що ядром правового статусу особи є права і обов'язки, але є й інша точка зору, згідно якої права і обов'язки – це лише головний елемент правового статусу.

Дещо інше і, на наш погляд, найбільш повне визначення конституційно-правового статусу особи дає Н. Г. Шукліна, яка під цим поняттям розуміє «загальні, основоположні начала, за допомогою яких у Конституції визначаються основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також гарантії їх здійснення, тобто можливість мати, володіти, користуватися і розпоряджатися економічними, політичними, культурними та іншими соціальними цінностями, благами; користуватися свободою дій і поведінки в межах Конституції та інших законів» [3, с. 189–190].

О. В. Сурілов до структури правового статусу відносить громадянство, як політико-правову основу статусу особи, передбачену у Конституції і інших нормативних актах постійну єдність прав, свобод, обов'язків, що невід'ємні від особи і надані всім громадянам на засадах рівності і юридичні гарантії їх реалізації [5, с. 395–397].

Роблячи висновок, можна вважати, що правовий статус особи – це складний інститут конституційного права. Структура конституційно-правового статусу включає в себе: а) правові норми, які встановлюють даний статус; б) правові принципи; в) права, свободи, та обов'язки індивіда; г) гарантії прав, свобод і обов'язків; д) громадянство; е) юридичну відповідальність; є) правовідносини загального типу [6, с. 279]. Всі ці складові конституційно-правового статусу особи нерозривно пов'язані між собою, кожна з них доповнює, розкриває, уточнює поняття правового статусу особи.

Значення категорії конституційно-правового статусу особи полягає в тому, що вона дозволяє розглядати її права, свободи і обов'язки в цілісній і системній єдності і з точки зору їх взаємообумовленості. Адже реалізація особою певних прав і свобод передбачає наявність у неї відповідно ряду обов'язків. Завдяки цьому в суспільстві досягається компроміс, узгодження інтересів різних суб'єктів.

1. Конституція України від 06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Академічна юридична думка / укладачі: І. Усенко, Т. Бондарук; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Ін Юре, 1998. – С. 401.

3. Конституційне право України. / за ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 2000. – 734 с.

4. Заворотченко Т. М. Поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні / Т. М. Заворотченко // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 13. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 94–99.

5. Конституційне право України: навч. посібник / В. В. Кравченко – К.: Атіка, 2000. – С. 89–92, 98.

6. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник / О. Ф. Скакун. – К.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

Н. В. Лесько,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративного та інформаційного права

Навчально-наукового інституту

права та психології

Національного університету

«Львівська політехніка»

КОЛІЗІЇ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Поняття «насильство» утвердилось в свідомості людини ХХІ століття. Насильство щодо дітей, насильство в засобах

масової інформації, незаконне насильство в поліції, насильство на вулицях, насильство влади щодо громадян, насильницькі способи вирішення господарських спорів, рейдерство, економічне насильство, насильство як спосіб вирішення конфліктів тощо.

Про гостроту проблеми насильства в сім'ї в Україні свідчить перш за все статистика Міністерства соціальної політики України. Так, за відомчою статистикою упродовж 2016 року зареєстровано 96 тис. 143 звернення щодо насильства в сім'ї, із них від дітей – 821 звернення [1]. Про те, слід зазначити, що насильство в сім'ї є латентним правопорушенням і існуючі статистичні дані не відображають його реальних масштабів.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. передбачає систему спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї, які належать до запобіжних заходів [2]. Ці заходи виступають формою реагування з боку держави на вчинення особою актів сімейного насильства з метою індивідуальної профілактики насильницької поведінки та запобігання вчиненню сімейного насильства в особливо тяжких формах.

Вищезгаданим законом передбачено перелік спеціальних заходів із попередження насильства в сім'ї: винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік; направлення для проходження корекційної програми; винесення захисного припису; стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї.

Зазначені заходи є за своєю суттю видом адміністративного стягнення, адже за своєю правовою природою вони є близькими. Вважаємо, що їх необхідно класифікувати як спеціальні норми, які передбачають адміністративну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї [3, с. 147].

Слід зазначити, що існують певні суперечності у процесі застосування передбачених законодавством спеціальних заходів з попередження насильства щодо дітей. Так, частиною 1 статті 13 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачено, що захисний припис виноситься особі після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Таке положення викликає низку неузгодженостей: по-перше, в Законі не визначено термін, на

який виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, що ускладнює можливість винесення захисного припису.

По-друге, законодавство містить суперечність у правовому регулюванні порядку винесення захисного припису в разі вчинення насильства в сім'ї у формі злочину. Частиною першою ст. 10 Закону передбачено, що члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак злочину. Це означає, що згідно з Законом захисний припис у разі вчинення насильства в сім'ї у формі злочину може бути винесений тільки у тому випадку, якщо до цього особа, що вчинила злочин, скоїла насильство в сім'ї у формі іншого правопорушення та їй було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Такий підхід суперечить духу Закону, який передбачає винесення захисного припису в разі вчинення злочину незалежно від наявності офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї [4, с. 38].

Цей висновок підтверджується тим, що законодавець передбачив спрощений порядок винесення захисного припису в разі вчинення злочину: за загальним правилом захисний припис виноситься працівниками уповноважених підрозділів органів Національної поліції за погодженням з начальником відповідного органу Національної поліції і прокурором. Проте захисний припис не підлягає погодженню у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину.

Однак з останнім положенням пов'язана інша колізія, яка знову-таки блокує винесення захисного припису в разі наявності в діях особи, що вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину, а саме: як зазначалося, термін обмежень, передбачених захисним приписом, відраховується з «дня погодження захисного припису з прокурором» (ч. 5 ст. 13 Закону). При цьому законодавець не визначив, з якого моменту будуть встановлюватися обмеження, передбачені захисним приписом, у тому випадку, коли він не підлягає погодженню.

Близька до описаної ситуація склалася і щодо запроваджених корекційних програм: виходячи з системного аналізу

ст. 10 Закону, у разі вчинення насильства в сім'ї у формі злочину винну особу можуть зобов'язати пройти корекційні програми тільки у разі, якщо до цього вона скоїла насильство в сім'ї у формі іншого правопорушення та їй було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Такий підхід, очевидно, не відповідає цілям запровадження корекційних програм, які мають передусім сприяти зміні антисоціальних моделей поведінки осіб, які вчиняють насильство в сім'ї в соціально-небезпечно формах та становлять найбільшу загрозу для своєї родини.

Слід також наголосити на колізії між застосуванням спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї, що передбачені Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», та заходів адміністративної відповідальності, передбачених ст. 173-2 КУпАП. Проблема полягає в тому, що законодавчо не визначена почерговість вживання спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї та накладання адміністративних стягнень за ці самі діяння. На практиці це призводить до ситуації, коли у разі вчинення насильства в сім'ї уповноважені підрозділи органів Національної поліції виносять офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та складають протокол по ст. 173-2 КУпАП з подальшим направленням матеріалів до суду. У разі повторного вчинення насильства в сім'ї алгоритм дій повторюється, а винесення захисного припису взагалі ігнорується, що призводить до знецінення профілактичного потенціалу цього визнаного в усіх провідних країнах світу запобіжного заходу.

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2017 р. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

2. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.

3. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. Д. Коломоєць. – Запоріжжя, 2010. – 223 с.

4. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / В. М. Бондаровська, Я. І. Бордіян, Л. В. Булах, Т. В. Журавель та ін. / за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас – К.: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. – 282 с.

А. Р. Лещух,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

Легітимність Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу, окрім відповідності його діяльності вимогам Конституції та законам України, визначається ще й довірою та підтримкою суспільства, налагодженням діалогу, зворотних зв'язків з народом, тому першочерговим завданням держави у цьому напрямку є налагодження нормальних відносин, відновлення довіри суспільства до парламенту як представницького органу українського народу.

Нормалізація процесів взаємодовіри між державою, парламентом і суспільством передбачає чітку діяльність усіх суб'єктів щодо застосування юридичних норм. У процесі застосування норм права органи, які їх застосовують, наділені владними повноваженнями «накладати» норми права на конкретні обставини та особи, наслідком чого є відповідні рішення. У процесі цієї діяльності важливе значення має сам факт застосування примусу до правопорушника: покарання, інший невігідний наслідок, що слугує попередженням проти нових правопорушень, поновлення порушених прав, засобом виховання громадян, особливо, коли правопорушник – народний депутат України.

В Україні конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності не отримав достатнього визнання на законодавчому рівні, що негативно впливає на її реалізацію на практиці. Через відсутність достатньої нормативно-правової основи та дієвого механізму реалізації конституційно-правової відповідальності значна кількість порушень Конституції та законів України допущених безпосередньо народними депутатами залишаються без належної реакції з боку держави.

Відсутність санкцій в переважаючій більшості конституційних норм та можливості застосування до правопорушника санкцій інших галузей права в сучасних умовах (імунітет глави держави, народного депутата України, судді Конституційного Суду України, політичний характер вищих урядових посад тощо) зводять нанівець ефективність дії конституційних норм та принципів, що повинні володіти підвищеним ступенем захисту та виключають позитивний вплив на процеси у діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин. Ефективне забезпечення найвищого, конституційного гарантування демократичних цінностей можливе лише за умов зацікавлення державного апарату в законності та демократичності функціонування власних елементів.

Вважаємо, що самого бажання державного апарату замало і необхідно, щоб активна частина громадськості також брала безпосередню участь в цих процесах шляхом здійснення народного контролю влади, а влада відчувала та несла відповідальність за свою діяльність.

Без власних принципів, норм, а отже й без – інституту відповідальності, практично, жодна галузь права як система повноцінно не функціонуватиме. Проблема відповідальності в науковій літературі (філософській, юридичній, політологічній, соціологічній) піднімається, головню, як відповідальність особи (фізичної, юридичної), держави, її органів та службових осіб, органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій тощо.

Відповідальність – категорія етики і права, яка відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особи до суспільства (людства в цілому), що характеризується дотриманням норм права і норм моралі.

Юридична відповідальність загалом визначається як застосування в особливому процесуальному порядку до особи, яка вчинила правопорушення засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми.

Відповідальність у широкому значенні розглядається як обов'язок уповноваженого суб'єкта застосувати санкції до правопорушника та сприяти тому, щоб останній відчув їхні несприятливі наслідки невідворотно. З наукових позицій загальної теорії права змістом правозастосування є реалізація норми права (в даному випадку – санкції правової норми). Застосування заходів примусу передбачає певну послідовність дій (стадій), в яких відбувається не тільки прийняття рішення уповноваженим суб'єктом про застосування заходів примусу, але реалізація цього рішення – фактичне настання та відчуття (перенесення) правопорушником їхніх несприятливих наслідків.

Конституційно-правова відповідальність вважається в конституційному праві України пріоритетним видом юридичної відповідальності та розглядається не лише як інститут цієї галузі права, а й як один із найважливіших елементів системи її гарантій. Як вид юридичної відповідальності політико-правового характеру, що передбачена нормами конституційного права, конституційна відповідальність характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями й полягає у примусовому відчутті правопорушником негативних наслідків застосування засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному відношенні (стані) уповноваженого суб'єкта (позитивний аспект), виступає найважливішою гарантією реалізації і захисту Конституції України та спрямована на охорону конституційно-правових відносин. Іноді ця відповідальність лише перетинається з політичною відповідальністю, зокрема, за: суб'єктно-об'єктним складом, підставами настання, негативними наслідками тощо.

Проблеми конституційно-процесуальної відповідальності витікають із закріплення на конституційному та законодавчому рівнях відповідних процедур; об'єктивного зародження та існування в українському правовому просторі та в державі конституційного процесуального права як окремої самостійної

галузі національного права; наявності в діяннях (бездіяльності) окремих суб'єктів конституційно-процесуальних відносин (учасників конституційних процедур) ознак конституційних правопорушень тощо.

Відтак, необхідність виділення та впровадження конституційно-процесуальної відповідальності продиктована гострою необхідністю: розроблення якісно нових та вдосконалення діючих механізмів ефективної взаємодії держави і особи та посилення демократичного впливу особи на суспільно-політичне становище в державі; необхідністю підвищуватиме ефективність конституційно-правових норм; притаманною суто конституційним правовідносинам ознакою – політичним характером їхнього процесу; вдосконаленням фахової процесуальної діяльності представників влади – учасників конституційно-правових відносин; відновленні порушених відносин та покаранні винних; профілактики конституційних деліктів та усунення причин і умов, які сприяли їх вчиненню.

Діяльність народного депутата у Верховній Раді України (його участь у конституційному процесі) полягає у здійсненні наступних функцій (ст. 6 Закону України «Про статус народного депутата України»): 1) бере участь у засіданнях Верховної Ради України; 2) бере участь у роботі депутатських фракцій (груп); 3) бере участь у роботі комітетів, тимчасових спеціальних комісій, тимчасових слідчих комісій, утворених Верховною Радою України; 4) виконує доручення Верховної Ради України та її органів; 5) бере участь у роботі над законопроектами, іншими актами Верховної Ради України; 6) бере участь у парламентських слуханнях; 7) звертається із депутатським запитом або депутатським зверненням до Президента України, органів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності у порядку, передбаченому цим Законом і законом про регламент Верховної Ради України.

Серед обов'язків народного депутата (стаття 24) є: дбати про благо України і добробут Українського народу, захищати

інтереси виборців та держави; додержуватися вимог Конституції України, цього Закону, закону про регламент Верховної Ради України та інших законів України, додержуватися присяги народного депутата України; бути присутнім та особисто брати участь у засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано; особисто брати участь у голосуванні з питань, що розглядаються Верховною Радою України та її органами; виконувати доручення Верховної Ради України, відповідного комітету, депутатської фракції (групи), тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, до складу яких його обрано; додержуватись вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики та ін.

При цьому, народний депутат відповідальний за свою депутатську діяльність перед Українським народом як уповноважений ним представник у Верховній Раді України (ч. 3 ст. 7 Закону).

Тобто, діяльність народного обранця полягає, зокрема, в обговоренні та прийнятті парламентом рішень, що є його правом та обов'язком, у певному порядку, за відповідною процедурою, з урахуванням морально-етичних правил поведінки тощо.

Відповідно, неналежне виконання в парламенті покладених на народного обранця функцій – це вже порушення у сфері конституційного процесу та достатня підстава порушувати розгляд питання про його конституційно-процесуальну відповідальність за відповідною процедурою. Так, згідно з п. 19 ст. 78 Закону України «Про статус народного депутата України» Голова Верховної Ради України наділений повноваженням порушувати перед відповідними органами, посадовими особами питання про відповідальність осіб за невиконання ними вимог, встановлених Регламентом, законами України «Про статус народного депутата України», «Про комітети Верховної Ради України», про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України.

Конституційно-процесуальна відповідальність для депутата, відтак, може наступити у випадку невиконання ним своїх конституційних функцій, завдань, обов'язків, детально регламентованих профільним законом.

Науковець Н. Григорук вважає, що стосовно парламентаря слід розрізняти наступні заходи дисциплінарного впливу: заклик до порядку; заклик до порядку із занесенням у протокол із відповідними наслідками (матеріальними); вираження осудження, із певними наслідками (матеріальними); попередження про позбавлення слова; позбавлення слова за питанням, що обговорюється; видалення із зали засідань; догана із відповідними наслідками (попередження відзиву); постановка питання про відзив [1, с. 182].

Заходи будь-якого виду юридичної відповідальності спрямовані, зокрема, на відновлення (встановлення) дисципліни, однак не всі вони мають «конституційно-процесуальне походження та політичний характер», а в цьому контексті порушник якраз специфічний – учасник конституційного процесу (народний депутат України), що бере участь в роботі парламенту (законодавча функція).

Позаяк, статус народного депутата України визначений безпосередньо Конституцією України, допущене порушення – процесуального характеру (порушується Регламент), процедура притягнення – застосовується безпосередньо під час депутатської діяльності і спрямована на обмеження, позбавлення статусу (функційний аспект) народного депутата (заклик, осуд, видалення із зали, позбавлення права голосувати тощо) тому пропонуємо вважати заходи впливу подібного роду з усіма наслідками (процесуальні заходи) до санкцій конституційно-процесуальної відповідальності.

Конституційно-процесуальна відповідальність – важлива правова форма реалізації одного з найголовніших у правовій державі конституційного принципу відповідальності держави перед особою. Поряд із конституційно-процесуальною може застосовуватись безпосередньо юридична відповідальність (наприклад – позбавлення повноважень народного депутата і притягнення до кримінальної відповідальності).

Поняття конституційно-процесуальної відповідальності, підстав, суб'єктів, процедур щодо притягнення до відповідальності та накладення і виконання санкцій, здійснення профілактичних заходів тощо цілком можуть бути відображені в Конституційно-процесуальному кодексі, прийнятому парламентом після

обговорення та схвалення учасниками конституційного процесу, провідними науковими установами, судовими та правоохоронними інстанціями, суспільством.

1. Органи державної влади України: монографія / В. Ф. Погорілко, Л. Т. Кривенко, Н. Г. Григоруку та ін.; за ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. – 592 с.

Ю. Р. Лозинський,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри*

*адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

*Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ОБ'ЄДНАННЯ

Одним із головних конституційних прав громадян у демократичній державі є право на об'єднання (свобода спілок та асоціацій), тобто право вільно створювати різні об'єднання, входити до них і виходити з них. Законодавство майже всіх країн декларує свободу об'єднання в політичні партії, культурні, спортивні та інші громадські організації.

В Україні право на об'єднання закріплене в ст. 36 Конституції: громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом [1].

Закон України «Про громадські об'єднання», введений у дію 1 січня 2013 р., визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань. Принципами створення і діяльність громадянських об'єднань є наступні: 1) добровільності; 2) самоврядності; 3) вільного вибору території діяльності; 4) рівності перед законом; 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); 6) прозорості, відкритості та публічності. Гарантії права на свободу об'єднання визначені статтею 5 Закону України «Про громадські об'єднання», в ній зазначається, що ніхто не може бути примушений до вступу у будь-яке громадське об'єднання. Належність чи неналежність до громадського об'єднання не може бути підставою для обмеження прав і свобод особи або для надання їй органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування будь-яких пільг і переваг [2].

Практика останнього десятиліття показала, наскільки необхідна розвинена система громадських об'єднань. З їх допомогою люди можуть спільно вирішувати загальні проблеми, задовольняти та захищати свої потреби та інтереси в сфері політики, економіки, культури, у всіх галузях суспільного життя.

Це незалежні від держави організації, здатні впливати на державні інститути і в той же час захищати від їх необґрунтованого втручання в суспільне життя. Новий закон докорінно змінив правові та організаційні основи створення, діяльності, припинення громадських об'єднань. В основу закону покладено, зокрема, спрощення реєстраційних дій щодо громадських об'єднань, надання громадським організаціям права діяти на всій території України незалежно від їх статусу, а також надання права на свободу об'єднання юридичним особам приватного права.

Проаналізувавши чинне законодавство про громадські об'єднання, можна дійти висновку, що політичні партії і громадські організації – це складні соціальні утворення, які мають свій правовий статус, свій порядок утворення і реєстрації, межі здійснення своєї діяльності, а також окремі відповідальність, тощо. Для реалізації своїх цілей громадські об'єднання мають обсяг прав, які регламентовані Законом України «Про громадські об'єднання».

Український незалежний центр політичних досліджень зазначає, що Європейська практика визначає обсяг прав громадських об'єднань за принципом «дозволене все, що не заборонене законом», отже громадські об'єднання вправі здійснювати будь-яку діяльність, якщо вона не обмежена відповідними законами. На нашу думку Закон України «Про громадські об'єднання» відповідає європейській традиції зауважуючи, що перелік прав громадських об'єднань не є вичерпним, і для досягнення своєї мети громадське об'єднання має право здійснювати інші права, не заборонені законом [3, с. 37].

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

2. Про громадські об'єднання: Закон України від 6 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 1. – Ст. 1.

3. Український незалежний центр політичних досліджень «Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013\(1\).pdf](http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013(1).pdf)

Ю. Р. Лозинський,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

П. П. Островка,
*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Конституція України, унормовуючи право громадян на соціальний захист, не визначає ні конкретних видів соціального забезпечення, ні джерела їх покриття. Проголошуючи право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48), Основний Закон при цьому не визначає, який життєвий рівень для особи є достатнім. Тобто можна констатувати, що конституційні норми у даному випадку мають оціночний характер. Тому, стверджувати про те, що на сьогодні не забезпечується повною мірою виконання Конституції України в контексті реалізації громадянами права на соціальний захист, не видається можливим. Конституція України є нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили, яким встановлюються лише загальні правові стандарти прав людини і громадянина, залишаючи можливість для деталізації конституційних приписів на законодавчому рівні.

Принцип соціального захисту громадян втілений у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Європейській соціальній хартії (переглянутій), Загальній декларації прав людини. Зокрема, згідно з приписами статті 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування [1]. Статтею 12 Європейської соціальної хартії визначено, що держава зобов'язана підтримувати функціонування системи соціального забезпечення, її задовільний

рівень, докладати зусиль для її поступового посилення. Разом із тим, відповідно до статті 22 Загальної декларації прав людини кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави [2]. З наведеного вбачається, що Загальною декларацією передбачено, що кожна держава встановлює той рівень соціального забезпечення її громадян, котрий відповідає фінансово-економічним можливостям цієї держави.

Слід відзначити, що, досліджуючи соціальний захист, науковці неоднозначно підходять до його розуміння. Так, поширеною є позиція, що під соціальним захистом розуміється сукупність (система) відповідних заходів, дій, програм, стратегій тощо. Іноді соціальний захист розглядається як система відповідних гарантій, суспільних відносин, державна політика, соціальний інститут тощо. На нашу думку, соціальний захист слід розглядати саме з позиції, що це система відповідних заходів, дій, програм, стратегій, спрямованих на підтримку людини, яка знаходиться в складних соціально-економічних умовах.

Питання соціального захисту в Україні регулюються доволі великою кількістю законодавчих актів. Безумовно, що в механізмі конституційно-правового регулювання соціального захисту головну роль відіграють конституційно-правові норми. Саме конституційно-правові норми як регулятори суспільних відносин у сфері соціального захисту визначають міру дозволеної або необхідної поведінки суб'єктів (учасників) цих відносин. Тобто, кожен крок, наприклад, громадянина, який втратив роботу з незалежних від нього обставин, починаючи від його звернення до органів соціального захисту і закінчуючи нарахуванням йому відповідних соціальних виплат по безробіттю, усі ці правовідносини є об'єктом конституційно-правового регулювання.

Встановлюючи необхідність правового врегулювання відповідних суспільних відносин, держава, тим самим, в особі її органів приймає відповідні конституційно-правові норми, що стають офіційними правилами поведінки. Таким чином держава впорядковує суспільне життя.

Отже, соціальний захист в Україні, як система правових, економічних, соціальних, організаційних заходів, дій, програм, стратегій тощо, що здійснюються державою в особі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх 76 посадових осіб для створення конституційно визначених та деталізованих на законодавчому рівні умов належної підтримки соціально незахищених або мало захищених верств населення – пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни, багатодітних сімей та інших законодавчо визначених категорій осіб, передбачає наявність численних правових відносин, які, враховуючи наведене вище, беззаперечно є об'єктом конституційно-правового регулювання.

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Голос України від 10.12.2008. – № 236.

3. Український незалежний центр політичних досліджень «Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013\(1\).pdf](http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013(1).pdf)

Г. Ю. Лук'янова,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

В. І. Сметана,

здобувач освітнього ступеня магістр

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Сучасний конституціоналізм розвивається динамічно і його невід'ємним елементом є місцева публічна влада. З часу

набуття незалежності України механізм функціонування органів публічної влади постійно перебуває на стадії реформування. На сьогоднішній день є необхідність створення збалансованої системи державної влади, підвищення ролі місцевого самоврядування та напрацювання пропозицій щодо комплексного вдосконалення конституційного регулювання адміністративно-територіального устрою та організації місцевої публічної влади, тобто чітке закріплення статусу місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій.

На нинішньому етапі розбудови України як демократичної та правової держави з урахуванням глобальних змін, які відбулися останнім часом, розвиток місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Події двох останніх років окреслили європейський вибір України, що актуалізувало проблему реалізації ратифікованих угод з країнами ЄС, у тому числі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, а також забезпечення якісного розвитку регіонів країни як важливих складових частин економічної системи України.

Чинною Конституцією України закладені принципи, правові та інституційні основи місцевого самоврядування. Проте модель місцевого самоврядування, викладена головним чином у XI розділі Основного Закону, є спробою пристосувати інститут місцевої демократії до політико-правових реалій, що існували в державі на той час, саме тому в цю модель закладено збереження механізмів централізації влади на місцевому рівні.

Норми чинної Конституції України та законів України зумовлюють інституційні конфлікти між різними органами місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади. Практика реалізації конституційних положень доводить, що місцеві ради надмірно заполітизовані, декларативним залишається принцип забезпечення інтересів територіальних громад депутатами місцевих рад, особливо гостро стоїть проблема представлення спільних інтересів територіальних громад обласними та районними радами.

Радою Європи було проведено значну роботу з вивчення ситуації в Україні і, як наслідок, розроблені Рекомендації «Про місцеву та регіональну демократію в Україні», у яких основна ува-

га надавалася проблемам і шляхам створення та забезпечення умов для повноцінного розвитку місцевого та регіонального самоврядування як основного елементу та прояву демократії.

Основні пропозиції та рекомендації Ради Європи стосувалися: адміністративно-територіальної реформи в країні та розвитку регіонального самоврядування; розмежування сфери діяльності і повноважень між місцевими владними структурами – органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями; забезпечення органів місцевого самоврядування потрібними ресурсами для виконання їх обов'язків; удосконалення системи правового захисту місцевого самоврядування [1].

Вирішити зазначені проблеми має на меті Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [2], у якій запропоновано побудову прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності. Результатом упровадження реформи має стати створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

Відповідно до Стратегії, метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської Хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування [2].

В Україні ґрунтовна трансформація територіальної організації держави передбачена новою «Державною стратегією регіонального розвитку до 2020 року», затвердженою на засіданні Кабінету Міністрів України 06.08.2014 р. Цілі державної регіональної політики, визначені у Стратегії:

1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, що полягає у створенні оптимальних умов для розкриття регіо-

нами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки.

2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток передбачають: 1) виконання насамперед завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; 2) недопущення поглиблення регіональних диспропорцій у доступі населення насамперед до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних та інших послуг; 3) створення умов для співробітництва регіонів.

3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку передбачає створення бази для реалізації ефективної державної регіональної політики – механізму та інструменту державного управління регіональним розвитком, що сприятиме розв'язанню проблем регіонів, вимагає насамперед децентралізації державних повноважень шляхом їх передачі на місцевий рівень з одночасною передачею відповідних фінансових ресурсів, удосконалення процесів стратегічного планування та виконання поставлених завдань на всіх рівнях, запровадження ефективного механізму координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реалізації галузевих пріоритетів і завдань на різних територіальних рівнях [3].

В процесі підготовки змін до Конституції України необхідно враховувати сучасний стан українського суспільства і політичного процесу. Слід враховувати загальновизнані міжнародні стандарти та вимоги міжнародно-правових документів. Україна має достатній досвід співпраці з Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанська комісія) та Парламентською асамблеєю Ради Європи, впровадження висновків і рекомендацій яких має важливе значення для іміджу держави та визнанні її як правової і демократичної.

Зміни до Конституції України повинні мати змістовний характер і бути реалізованою шляхом прийняття комплексних змін або шляхом прийняття Основного Закону в новій редакції, але у чіткій відповідності до процедури, встановленої Конституцією України.

Найбільше спірних питань викликає підхід територіальної організації влади та організації місцевого самоврядування, а саме: 1) ліквідація чи реорганізація місцевих державних адміністрацій; 2) виборність голів місцевих державних адміністрацій; 3) напрями зміни виборчого законодавства як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях; 4) законодавче регулювання проведення місцевого референдуму; 5) удосконалення адміністративно-територіального устрою тощо.

Місцеве самоврядування, як принципово нова система організації публічної влади на місцях, є одним з тих атрибутів сучасного конституціоналізму та соціально-правової демократичної державності, що, у контексті європейського вектору розвитку української держави, вимагає становлення на принципах гуманізму, людського виміру влади та верховенства права.

Формування місцевого самоврядування виявилося одним із найбільш складних та суперечливих завдань становлення сучасної державності України. На шляху демократичних процесів постав цілий комплекс політичних, економічних, соціальних, кадрових, психологічних та інших перепон. Адже реальна, дієздатна муніципальна влада передбачає не лише конституційно-правове визнання прав територіальних громад, декларування самостійності місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення, не тільки закріплення правових, соціальних та інших гарантій цієї самостійності, встановлення функцій та компетенції місцевого самоврядування, а й створення правових, організаційних, економічних, соціальних, кадрових та інших умов для реалізації її завдань та функцій.

При проведенні реформи важливо використати досвід інших країн, що успішно здійснили реформу систем територіального управління. При удосконаленні Конституції України у частині адміністративно-територіального устрою та організації місцевої публічної влади важливо визначити: по-перше, територіальну основу місцевого самоврядування – громаду; по-друге, законодавчо закріпити поняття місцевого самоврядування, громада, адміністративно-територіальна одиниця, населений пункт, орган місцевого самоврядування; по-третє, матеріальні і фінансові засади функціонування місцевого самоврядування; по-четверте, порядок формування та строк повноважень

органів місцевого самоврядування; по-п'яте, особливості здійснення місцевої публічної влади на рівні району та області; пошосте, закріпити дієві гарантії місцевого самоврядування.

1. Про місцеву та регіональну демократію в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2014/01>

2. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: схвалено Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // Урядовий кур'єр від 15.01.2015. – № 6.

3. Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 № 385 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 70. – Ст. 1966.

Л. В. Мелех,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Право на судовий захист задекларовано у статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Судовому захисту підлягають будь-які права і свободи, в якому б нормативному акті вони не були закріплені – в конституції, галузевих законах, в інших нормативних або локальних правових актах. Таким чином, право на судовий захист має універсальний характер. У цьому сенсі стаття 55 Конституції України в повній мірі відповідає вимогам, сформульованим в статті 8 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у випадках порушення його прав, наданих їй конституцією або законом» [2].

Проблема дослідження та визначення права на судовий захист були предметом дослідження багатьох вчених-науковців, зокрема О. І. Антонюка, В. Ф. Бойка, В. П. Грибанова, П. Ф. Єлісейкіна, А. Г. Жуковського, А. М. Колодія, В. Т. Малярєнка, П. М. Рабиновича, Г. П. Тимченко, Ю. М. Тодики, М. І. Хавронюка тощо. Але, незважаючи на таку увагу правників, сутність права на судовий захист так і не було визначено однозначно.

Судовий захист відноситься до числа прав, які не підлягають обмеженню, оскільки обмеження даного права ні при яких умовах не може бути обумовлено необхідністю досягнення визнаних Конституцією цілей: захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни та безпеки держави.

Право на справедливий судовий розгляд був би ілюзорним у випадку, якщо внутрішня правова система держави дозволить остаточному рішенню суду залишитися невиконаним на шкоду однієї із сторін.

Можливість реалізації особами свого права на судовий захист їх порушених конституційних прав є невід'ємним елементом законності у державі. Можливість отримати судовий захист порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу є одним з найважливіших прав особи, що суттєво визначає її місце у суспільстві. Тому реалізація права на судовий захист має не тільки юридичне, але й важливе соціально-політичне значення.

Судовий захист надається кожному, хто має на нього право та потребує його. Будь-яка особа, що вважає своє право порушеним, має можливість звернутися за судовим захистом та доводити свою правоту. Слід зауважити, що на сьогодні немає єдиної думки щодо визначення права на судовий захист.

У науці сам судовий захист розглядають як інститут конституційного права, як суспільні відносини та державну функцію, іноді судовий захист ототожнюється з правосуддям або розглядається як гарантія доступу до нього.

У теорії права судовий захист розглядається як складова частина правоохоронної функції держави. Проте закономірним в правовій державі є посилення впливу судової влади, її відокремлення від правоохоронних органів, виділення в самостійну

гілку державної влади, що неминуче приводять до переростання судового захисту прав і свобод громадян в самостійну державну функцію.

Чинне законодавство, ведучи мову про право на судовий захист, обмежується в основному лише характеристикою ознак або/і вимог, що висуваються до суду, або ж принципів, на основі яких повинен діяти суд. Проаналізувавши думки різних науковців про правову природу права на судовий захист як самостійного суб'єктивного права, можна виокремити наступні його ознаки, завдяки яким, на нашу думку, можливо надати визначення цьому праву: – суб'єктний склад права на судовий захист не обмежується фактом громадянства. На рівні з громадянами України, цим правом користуються також і іноземці, і особи без громадянства.

Слід також зауважити, що вказане право може належати не тільки фізичним особами, але й колективним суб'єктам, зокрема, юридичним особам; – праву особи звернутися за захистом до суду кореспондує обов'язок незалежного і неупередженого суду розглянути відповідну справу; – захисту підлягають не тільки права та свободи, проголошені в українському законодавстві, але й ті, що містяться в міжнародних нормативних актах, на обов'язковість дії яких дала згоду Верховна Рада України і які, відповідно, стали частиною українського законодавства. – право на судовий захист охоплює не лише право на судовий захист порушених чи позбавлених прав, відновлення порушених прав, установлення і визнання права особи, вирішення конфліктної ситуації (спору), а також і право на оскарження самого судового рішення з підстав його незаконності та/або необґрунтованості; – вирішення судових справ повинно здійснюватись упродовж розумного строку.

Виходячи з наведених ознак права на судовий захист, ми можемо спробувати дати визначення цьому праву. Отже, право на судовий захист в суб'єктивному розумінні – це право кожного на відкритий розгляд і вирішення упродовж розумного строку компетентним, незалежним і неупередженим судом конкретної судової справи правовими засобами, наданими судом з метою захисту гарантованих Конституцією, законами України, а також нормами міжнародного законодавства прав і свобод людини і

громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави, а також законодавчо закріплена і гарантована можливість оскарження судового рішення з мотивів його незаконності та/або необґрунтованості. Захист прав і свобод людини за допомогою органів судової влади провадиться шляхом здійснення правосуддя. У юридичній літературі під ним розуміється державна діяльність, яку провадить суд шляхом розгляду й вирішення в судових засіданнях в особливій, установленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ.

1. Конституція України від 28.06.1996р. №254 к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Загальної декларації прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82%3A1&catid=47%3Aun&Itemid=74&lang=ru

Ю. С. Назар,

*кандидат юридичних наук, професор,
директор інституту
з підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції*

І. М. Проць,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Суб'єктом бюджетного правопорушення є учасник бюджетного процесу, який наділений фінансовою правосуб'єкт-

ністю (спроможністю бути носієм прав та обов'язків, здійснювати їх та відповідати за їх реалізацію у сфері публічної фінансової діяльності [1, с. 983]). Відповідно до ч. 3 статті 19 БК України учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами). За цими приписами до бюджетно-правової відповідальності можуть бути притягнені як юридичні особи (бюджетні установи, господарські організації тощо), так і посадові особи. Однак аналіз складів бюджетних правопорушень та судової практики дозволяє стверджувати, що суб'єктами бюджетних правопорушень визнаються лише юридичні особи.

У науці було давно обґрунтовано, що при формуванні типової моделі регульованого відношення саме суб'єктний склад і зміст відношення є визначальним. При закріпленні вказаної моделі правовідношення в правових нормах (особливо в публічно-правових галузях) одночасно відбувається рольова диференціація суб'єктів. Так, в адміністративному праві визначається коло суб'єктів, що здійснюють публічне управління (органи влади), і коло суб'єктів, що «адмініструються»; у кримінальному праві визначається коло суб'єктів, що представляють державу і що здійснюють функції кримінального переслідування, і коло суб'єктів, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, і так далі. Очевидно, що така рольова диференціація може бути застосовна до відносин у бюджетній сфері. Спроба виявити суб'єктів, що беруть участь в бюджетних правовідносинах, це спроба визначити суб'єктів відповідальності і правопорушників в бюджетній сфері.

На рівні законодавчих норм встановлено достатньо широкий перелік суб'єктів, що беруть участь в бюджетних правовідносинах:

- це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, включаючи органи виконавчої влади, що наділені бюджетними повноваженнями;

- з іншого боку, враховуючи комплексність бюджетних правовідносин до таких учасників можна віднести розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, представників органів влади та інших учасників бюджетного процесу; податкових

агентів; організації, що здійснюють банківську діяльність; органи і агенти валютного контролю, емітентів державних і місцевих емісійних цінних паперів і їх власників; страховиків, страхувальників і застрахованих у сфері обов'язкового державного страхування та ін.

У бюджетному законодавстві України немає спільних критеріїв для характеристики правосуб'єктності вказаних «дійових осіб». Щонайширший суб'єктний склад, відмінності в правовому положенні окремих суб'єктів, здатність одних і тих же суб'єктів виступати в різних бюджетних відносинах в абсолютно різних якостях («ролях») і так далі не дозволяють забезпечити єдність інституту галузевої бюджетної правосуб'єктності. Відзначимо, що класифікація суб'єктів правовідносин за ознакою їх правосуб'єктності (за правовим статусом) на спільних і спеціальних в спільній теорії права і галузевих правових науках декілька відрізняється. У спільній теорії права, характеризуючи правоздатність суб'єктів права, виділяють спільну, галузеву і спеціальну правоздатність (і статуси суб'єктів) [2, с. 394].

При цьому вказується, що спільна правоздатність є у всіх суб'єктів права. Галузева правосуб'єктність – це здатність бути суб'єктом права певної галузі права. Спеціальна правосуб'єктність – це здатність бути суб'єктом певних суспільних відносин в рамках конкретної галузі права. Спеціальна правоздатність означає, що її обсяг і зміст у різних суб'єктів істотно відрізняється. Така правоздатність необхідна для деяких правовідносин, суб'єкти яких повинні мати спеціальні знання, певний вік, соціальний статус тощо. Спеціальний правовий статус встановлюється спеціальними законами різних галузей права (статус пенсіонера, військовослужбовця, студента, судді, депутата і так далі).

У галузевих науках, наприклад, в адміністративному праві, при дослідженні суб'єктів відповідальності вказують на загальних, спеціальних і особливих суб'єктів [3, с.250].

Загальним є будь-який суб'єкт, який досяг встановленого віку і є осудним. Спеціальний суб'єкт правової відповідальності – суб'єкт, що має окрім загальних (вік і осудність) додаткові ознаки: здійснення професійної діяльності; наявність певного спеціального статусу (посадова особа, військовослужбовець і

ін.); реалізація спеціальних повноважень (управління транспортним засобом, здійснення контролю і ін.); або інші ознаки, вказані в нормі права. Як особливих суб'єктів відповідальності можна розглядати суб'єктів, які володіють ознаками, які не включені в структуру правоохоронної норми, але при цьому дані ознаки впливають на пом'якшення або обтяження покарання (стягнення) у справі про відповідне правопорушення [4, с. 179].

Чинне бюджетне законодавство дозволяє розділити суб'єктів бюджетного права і бюджетних правовідносин на дві групи – загальний і спеціальний.

Загальним суб'єктом слід вважати розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а спеціальним органи Державної казначейської служби України. Адже їх відповідальність ґрунтується на окремій нормі законодавства та має свою специфіку.

Правовий статус загальних суб'єктів розпорядників та одержувачів бюджетних коштів закріплений у БК України та окремих законодавчих і підзаконних нормах. Відповідно до п. 47 ч. 1 статті 2 БК України розпорядник бюджетних коштів – бюджетна установа в особі її керівника, уповноважена на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань, довгострокових зобов'язань за енергосервісом та здійснення витрат бюджету. За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів (бюджетні установи в особі їх керівників, які отримують повноваження шляхом встановлення бюджетних призначень), та розпорядників коштів нижчого рівня.

Одержувач бюджетних коштів – суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їх виконання кошти бюджету (п. 38 статті 2 БК України).

Тобто суб'єктами бюджетного правопорушення є і бюджетні установи, і юридичні особи, які не мають такого правового статусу. Однак основним суб'єктом вважаються саме бюджетні установи. Відповідно до п. 12 ч. 1 статті 2 БК України

бюджетні установи це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Слід погодитись із думкою Л. М. Чуприної, що бюджетним установам властиві такі загальні ознаки: бюджетні установи створюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування або є такими самі; метою утворення та діяльності бюджетних установ є виконання завдань держави перед суспільством, що втілюється у різних функціях бюджетної установи (освіти, культури та науки, охорони здоров'я, спорту, соціального захисту тощо); наділені правом оперативного управління щодо майна, яке надане їм власником (як правило, органом державної влади і органом місцевого самоврядування) для здійснення своїх функцій; можуть від власного імені вступати у правовідносини, як у фінансово-правові (учасниками яких бюджетні установи, як правило, визнаються ще на етапі їх створення під час присвоєння їм статусу головних розпорядників бюджетних коштів та розпорядників нижчого рівня), так й у правовідносини, що виникають на підставі різного виду правочинів [5, с. 61–62].

1. Стукаленко В. А. До питання про поняття та ознаки суб'єктів фінансового права / В. А. Стукаленко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 981–985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13cvacfp.pdf>.

2. Марченко М. Н. Общая теория государства и права: Академический курс в 2-х т. / М. Н. Марченко. – М., 1998. – Т. 1. – 456 с.

3. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: підручник; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. – 2-ге вид., переобл. та допов. – Х.: Право, 2013. – 656 с.

4. Ящук О. В. Співвідношення адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування / О. В. Ящук // Держава та регіони. Серія «Право». – 2010. – № 1. – С. 176–180.

5. Чуприна Л. М. Правовий статус бюджетної установи як суб'єкта фінансових правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. М. Чуприна. – К., 2010. – 216 с.

Л. Р. Наливайко,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
загальноправових дисциплін*

А. С. Артюшенко,
*слухач магістратури
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СИСТЕМУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Юридична освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України, у зв'язку з тим, що юрист – це «стратегічний ресурс», для зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу держави.

Якісна юридична освіта є необхідною умовою для забезпечення демократичного розвитку суспільства, гуманізації суспільно-економічних відносин та формування нових життєвих орієнтирів особистості.

У соціумі важливу роль відіграє свобода, відповідальність, рівність, справедливість, міжнародні стандарти, що гарантують людині та громадянину захист, тому стратегічним завданням розвитку вищої освіти України є інтеграція до європейської освітньої системи.

Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста – це загальні деонтологічні вимоги (норми і принципи), що ставляться до юриста – судді, адвоката й інших фахівців у галузі права, незалежно від державних кордонів їхньої професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку в кожній країні світу. Деонтологічні норми і принципи, визнані як міжнародні стандарти та гарантують належне виконання юристами їхніх функцій, що створює необхідні умови для життєдіяльності суспільства [1, с. 78].

Підписання Україною Болонської декларації, спрямованої на структурне реформування національних систем вищої освіти

й створення єдиного європейського освітньо-наукового простору, відкриває один з напрямів інтеграції України в Європу. Здобувачам надається реальна можливість отримати рівноправний статус у європейському освітньому просторі.

Участь вищої освіти України в болонських перетвореннях має бути спрямована на її перспективний розвиток і набуття нових європейських ознак.

Болонська декларація вимагає від ВНЗ України модернізації підготовки фахівців, особливо в юридичній сфері. Вона повинна базуватися на створенні внутривузівської системи управління якістю навчання; розробкою форм нової документації; створенню навчально-методичного забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців; модернізацію схеми фінансування; залучення студентів в процес управління навчально-виховним процесом у ВНЗ; розвиток академічної мобільності [2, с. 129].

Слід зазначити, що вищесказані освітні реформи не як не призведуть до втрат традицій української освіти та заперечення національної якості освіти.

Довгострокова модернізації всієї системи вищої освіти вимагає застосування якісних інноваційних заходів з урахуванням вимог і потреб інформаційного суспільства. Вона полягає в переході від педагогічного традиціоналізму до нових форм і методів навчання, орієнтованих на формування творчої особистості, яка вміє поєднувати в різних варіантах теоретичні завдання, наукові здобутки з вирішенням питань, які виникають на практиці, проведенню бріфінг-семінарів, відео тренінгів, розробку інтерактивних комплексів навчально-методичного забезпечення дисциплін [3, с. 67].

Зрозуміло, що кожна країна має свої традиції і специфіку в юриспруденції. Це зумовлено національним судоустроєм, структурою державної влади й управління, законодавством. Однак є загальні вихідні положення, що повинні мати однакову силу в державах з гуманістичною і демократичною спрямованістю розвитку.

Отже, світовий досвід показує, що для вирішення складних юридичних ситуацій попитом користуються саме юристи-міжнародники, які мають досвід роботи за кордоном, мають

міжнародні сертифікати або дипломи, що підкріпляються кваліфікацією, отриманою під час навчання. Інтеграція української вищої юридичної освіти у європейському та світовому освітньому просторі можливе лише за умов реформування та модернізації підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах країни в контексті Болонського процесу.

1. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – Ч. 3. (Досвід ТНПУ ім. В. Гнатюка) / за ред. В. В. Грубінка. – Тернопіль: Вид. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – С. 207.

2. Дмитриченко М. Ф. Болонському процесу – альтернативи немає / М. Ф. Дмитриченко, Б. І. Хорошун // 64 науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів та структурних підрозділів університету – К.: НТУ, 2012. – С. 347–352.

3. Язвінська О. М. Застосування інноваційних освітянських технологій в контексті запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу / О. М. Язвінська // 63 науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів та структурних підрозділів університету. – К.: НТУ, 2017. – С. 347–349.

Л. Р. Наливайко,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
загальноправових дисциплін*

Ю. В. Василенко,

*здобувач вищої освіти
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД В РОЗУМІННІ ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Неодмінною умовою становлення прогресивної демократичної держави та формування нації є зародження та розвиток суспільних інститутів, що утворюють громадянське суспільство. За цих умов особливе місце займають теоретико-правові

проблеми визначення громадянського суспільства, становлення його інститутів, існування, форм і перспектив розвитку як цілісного процесу і правового феномена. У зв'язку з вищеведеним розгляд питань інституційного підходу в розумінні поняття громадянського суспільства є одним з актуальних завдань як в теорії, так і на практиці.

Громадянське суспільство є одним із найбільш складних понять теоретико-практичної дискусії. Неоднозначність підходів до поняття громадянського суспільства виявляється в отождненні, протиставленні й взаємодоповненні громадянського суспільства та держави, прирівнюванні громадянського суспільства до економічних відносин або наполяганні на необхідності «поліпшення всіх аспектів неринкових відносин громадянського суспільства».

У науковій літературі існують різні підходи до визначення громадянського суспільства. Це пояснюється, по-перше, міждисциплінарним характером цього явища, яке досліджується не тільки юридичною наукою, а й філософією, політологією, соціологією та ін.; по-друге, множинністю підходів науковців до визначення головних рис цього поняття. Громадянське суспільство визначають і як сукупність рівноправних індивідів, і як сукупність недержавних об'єднань, і як сукупність різноманітних суспільних відносин між даними суб'єктами, причому деякі дослідники виключають з цього кола політичні відносини.

В дискурсному полі осягнення ролі та значення громадянського суспільства в сучасній цивілізації можна виокремити щонайменше шість-сім відносно самостійних дослідницьких підходів і ще більше спроб синергетичного поєднання різних з них у тих чи інших авторських комбінаціях. До таких підходів слід віднести, в першу чергу формально-правовий, інституційний, просторово-ціннісний, глобалізаційний, діяльнісний, комунікаційний [1, с. 199].

Юридична наука вивчає не всі сторони громадянського суспільства, а концентрується на питаннях його взаємозв'язку з державою і правом. У цьому контексті можна сформулювати таке інституціональне визначення громадянського суспільства [2, с. 78].

Як свідчить аналіз, громадянське суспільство – це сукупність сформованих на добровільних засадах громадських об'єд-

нань (інституцій), які діють на засадах самоврядування і за посередництвом яких індивіди реалізують залежні їм невід'ємні права і свободи [3, с. 203; 4, с. 126].

Громадянське суспільство є функціональним явищем, яке відповідно до теорії систем має свою цілісність, структуру і функції.

Внутрішня структура громадянського суспільства складається із сукупності елементів. В найбільш загальному вигляді воно має організаційну, ресурсну, інформаційну, функціональну, мотиваційну структуру тощо.

Інституційний підхід зосереджує увагу на системі інститутів громадянського суспільства, їх виникненні, функціонуванні, взаємодії між собою та з іншими суб'єктами життєдіяльності соціуму.

Опора на інституційний підхід дає підстави стверджувати, що початковим і головним елементом громадянського суспільства є індивід, а похідним – утворювані ним соціальні інститути. Кожен індивід бере участь у правовідносинах всередині громадянського суспільства як самостійний суб'єкт, член сім'ї, член або учасник громадського об'єднання, частина соціальної групи [1, с. 200]. Однак громадянське суспільство передбачає діяльність індивіда більшою мірою в рамках того чи іншого об'єднання залежно від його інтересів і потреб [5, с. 131]. Яскравим прикладом інституційного підходу є позиція, згідно з якою універсальна ідеальна модель громадянського суспільства впливає на прийняття владних рішень за допомогою системи інститутів і організаційних структур, яка існує в кожному суспільстві [6].

Громадянське суспільство є цілісним системним соціальним організмом. Його системність – явище багатопланове, в основі якого лежить організованість і впорядкованість суспільних відносин, що визначають його буття. Як і будь-яка інша система, громадянське суспільство з одного боку, саморегулюється, вміщуючи внутрішні резерви самовідтворення, а з іншого – об'єктивно потребує соціального регулювання, в якому вирішальну роль відіграє право.

Таким чином, громадянське суспільство має розглядатися як самоорганізована і саморегульована сфера публічно-правових відносин у державі, утворювана вільними і рівними індивідами та створеними ними об'єднаннями громадян, які функціонують,

формуючи соціальний капітал та здійснюючи контроль за органами державної влади, служать підґрунтям демократії та визначальним чинником та орієнтиром у розбудові правової держави.

1. Блистів Т. І. Класифікація підходів до розуміння концепту громадянського суспільства в сучасному науковому дискурсі / Т. І. Блистів // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – Вип. 1. – С. 199–205.

2. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права: навч. посібник / Ю. А. Ведерніков, А. В. Папірна. – К.: Знання, 2008. – 333 с.

3. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, В. П. Пастухов, О. Д. Тихомиров; ред.: В. В. Копейчиков. – Вид. стереотип. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 317 с.

4. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко, І. В. Бенедик, І. О. Биля-Сабадаш; ред.: М. В. Цвік; О. В. Петришин. – Х.: Право, 2010. – 583 с.

5. Бублій М. П. Основні характеристики взаємодії громадянського суспільства та держави / М. П. Бублій // Актуальні проблеми державного управління. – 2013. – № 2. – С. 129–137.

6. Новоскольцева Л. О. Демократія в громадянському суспільстві: аналіз моделі інститутів держави / Л. О. Новоскольцева. // Політологічні записки. – 2013. – № 7.

Л. Р. Наливайко,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
загальноправових дисциплін*

М. Ю. Романов,

*курсант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: МОЖЛИВІ РИЗИКИ ТА ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ

Виходячи із принципу розподілу влади для кожної демократичної держави необхідним є розмежування компетенції органів публічної адміністрації. У свою чергу, надзвичайно ва-

жливим є визначення оптимального рівня концентрації владних повноважень для кожної інституційної ланки в системі публічної адміністрації – з подальшою передачею «надлишкових» повноважень максимально наближеним до населення суб'єктам, тобто їх децентралізацією [1, с. 12].

Великий тлумачний словник сучасної Української мови визначає децентралізацію, як систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації [2, с. 12].

Тобто, децентралізація означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість із них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власним завданням та повноваженням органів нижчого рівня. Децентралізація влади в державі сприяє розвитку демократії, оскільки відбувається розширення функцій територіальних громад, їх представницьких органів та місцевої громадськості в цілому.

В наукових працях поняття «децентралізація» розуміється як спрямоване зверху вниз переміщення, передача органам місцевого самоврядування частини функцій центральної влади [3, с. 24].

Не зважаючи на те, що станом на сьогодні процес децентралізації вже має чітко сформульоване законодавче забезпечення, його об'єктивне дослідження неможливе без визначення позитивних та негативних аспектів, що супроводжують державу разом із зазначеною реформою.

До позитивних аспектів децентралізації, що виступають її сутнісними ознаками відносять: незалежність від форми держави, чітке законодавче розмежування функцій між різними рівнями управління, цілеспрямований розвиток розгалуженої системи місцевого самоврядування, не втручання держави у сферу суверенних прав земель, областей, регіонів, подолання принципів патерналізму через запровадження принципів діалогу і співпраці на різних рівнях соціального правління, самостійність місцевих органів влади у фінансовій сфері, фінансова підтримка органів місцевого самоврядування з боку держави, законодавче закріплення горизонтальних і вертикальних взаємовідносин у сфері соціального правління [5].

У сукупності, вищезазначені позитивні сторони, в разі їх практичного втілення у життя, постійного розвитку і вдоско-

налення, забезпечують децентралізоване прийняття рішень, що, як визначено у Всесвітній декларації місцевого самоврядування, зменшує перенавантаження центру, а також поліпшує та прискорює урядові дії, надає життєвості новим інститутам і збільшує ймовірність того, що створені служби за сприятливих умов утримуватимуться і розвиватимуться [6, с. 65–69].

За певних обставин децентралізація може мати ризики і небезпеки. У цьому разі деякі сфери державного та суспільного життя не можуть піддаватися децентралізації. В сучасних умовах слід вказати на такі ризики як втрата мобільності держави, скорочення робочих місць державного апарату, та небезпека провалу серйозних державних перетворень в умовах коли держава знаходиться в стані проведення антитерористичної операції.

Слід погодитися з позицією вчених, що у будь-якому разі децентралізація влади на користь органів місцевого самоврядування й інших уповноважених суб'єктів не може мати абсолютний характер.

В результаті проаналізованих нормативно-правових актів національної та міжнародної юрисдикції, на підставі зарубіжних, вітчизняних та власних наукових розробок було досягнуто наступного висновку про те, що реформа децентралізації станом на сьогоднішній день може утворити такі позитивні впливи на державний механізм: розподіл функцій між центром, інстанціями та місцевим управлінням, між урядом, адміністраціями та місцевими радами; зростання ролі децентралізації як чинника подолання надмірної централізації та принципу здійснення управління на основі забезпечення його об'єктивних закономірностей; досягнення необхідного для українського суспільства рівня діалектичного зв'язку між централізацією і децентралізацією забезпеченого правовими гарантіями та юридичними механізмами державного управління, що мають бути закладені у нормах права.

1. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. М. Бориславська, І. Б. Заверуха, А. М. Школик та ін.; Центр політико-правових реформ. – К., 2012. – 212 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://padaread.com/?book=50054&pg=4>

3. Побочий І. А. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті реформ в Україні / І. А. Побочий // Правова держава:

історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції: матеріали Українсько-польської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 лист. 2013 р.). – Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ., 2013. – С. 24–25.

4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 30. – Ст. 831

5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/19320925/legal/detsentralizatsiya>

6. Всесвітня декларація місцевого самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. – К.: [б. в.], 1995. – Вип. 1/2 (6/7). – С. 65–69.

7. Robbins S. P., DeCenzo D. A. Podstawy zarządzania. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2002. – S. 235–236; Knosala E., Nauka administracji. – Warszawa, 2006. – S. 121–135, 136–167; Knosala E. Organizacja Administracji Publicznej: studium z nauki administracji i prawa administracyjnego. – Warszawa, 2004; Leoński Z. Nauka administracji. – Warszawa: C. H. BECK, 2004. – S. 28–35, 58–92.

О. І. Наливайко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін*

Н. В. Сердюкова,

*здобувач вищої освіти
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Громадянство, перш за все, є одним із атрибутів держави, тому питання громадянства є політично вагомим та актуальним. Актуальність даної теми зумовлена тим, що громадянство є тією

підставою, яка надає особі, що має статус громадянина, можливість повною мірою долучитися до політичного, економічного, правового та культурного життя суспільства і держави.

Існує велика кількість тлумачень такого правового інституту як громадянство, але більш точним є визначення, яке закріплене в Законі України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р., а саме: громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [1]. Термін «громадянин» був відомий ще у Стародавньому Римі. На сьогодні він вживається стосовно особи, яка має сталий правовий зв'язок з певною державою, що породжує для них взаємні права, обов'язки та відповідальність. Питання розвитку інституту громадянства досліджувалися в роботах багатьох учених, серед яких: П. О. Великоречанін [2], Є. А. Нагорнова [3], Н. В. Юськів [4], Н. М. Хома [5], С. А. Янковський [6], Л. М. Червінська [7], І. І. Піскун [8], Х. О. Голинська [9], М. О. Островерх [10], В. В. Лазарев [11], О. Д. Гринь [12] та інші.

Громадянство для людини має принципове значення, оскільки визначає її політичний і соціальний статуси, матеріальне й духовне благополуччя. Розглянемо поняття множинного громадянства. Поліпатризм – це правове становище фізичної особи, яка одночасно перебуває у громадянстві двох чи більше країн [13]. Існують негативні та позитивні риси цього правового інституту. Проблема біпатризму (полігромадянства) набуває все більшої актуальності в Україні через вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. В українській політичній культурі немає певного конкретного методу щодо вирішення проблеми подвійного громадянства. Існує багато аргументів українських політологів, які у свою чергу зазначали позитивний вплив запровадження подвійного громадянства, серед яких були: сприяння впливу євроінтеграції, надання змоги об'єднати українців усього світу. Усе вищезазначене сприятиме спрощенню ведення бізнесу для підприємців, позитивно вплине на приток до України трудових ресурсів, покращить соціальний та правовий захист українців за кордоном. Але з іншого боку, подвійне громадянство може тягти за собою й негативні наслідки. Наприклад для країн, які перебувають на стадії становлення, це

обумовлюється особливостями їхнього розвитку. Також можна зазначити, що полігромадянство здатне гальмувати процес становлення пріоритетів, єдності народу, розвитку нації, формування спільних цінностей. Наслідком поширення практики набуття подвійного громадянства може стати послаблення спроможності держави впливати на своїх громадян, можуть з'явитися міжнародні конфлікти, а також слабкий захист інтересів людини за кордоном. Біпатризм часто використовується для ухилення від обов'язків громадянина перед державою (сплата податків, військова служба), для полегшення кримінальної діяльності.

Аналіз чинної нормативно-правової бази свідчить про наявність значних прогалин у законодавстві, щодо вирішення проблеми подвійного громадянства в Україні. Наприклад, у Законі України «Про громадянство України» визначено, що законодавство України про громадянство ґрунтується відповідно до статті 4 Конституції України, на принципі «єдиного громадянства». Водночас у Законі немає визначення біпатризму або множинного громадянства, а серед принципів державної політики відсутній принцип недопустимості таких випадків. Натомість запобігання явищу безгромадянства серед основних принципів державної політики у Законі закріплено [13].

Отже, виходячи із вищесказаного, можна зазначити, що подальший розвиток країни потребує удосконалення в системі законодавства. Для його покращення треба: по-перше, прийняти на рівні законів певний ряд підзаконних нормативно-правових актів, які б конкретизували Закон України «Про громадянство України», по-друге, враховуючи недосконалість та прогалини законодавства, необхідно внести зміни до чинного законодавства, за допомогою застосування аналогії закону і аналогії права. Також при вирішенні можливих проблем з цього питання, можна враховувати міжнародний досвід, за для недопуску формування загрози втручання однієї держави у внутрішні справи іншої, під виглядом захисту інтересів своїх громадян. Усе це необхідно за для уникнення неузгодженості між національним законодавством та законодавством інших країн, уникнення колізій, вирішення питань щодо розробки механізмів, виявлення та запобігання випадків подвійного громадянс-

тва в Україні. Так як саме принцип єдиного громадянства, закріплений в Конституції України, вносить урегульованість та упорядкованість у суспільні процеси, а від так його існування в Україні – запорука стабільності соціальної та політичної ситуації у країні.

1. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

2. Великоречанін П. О. Політико-правова сутність громадянства / П. О. Великоречанін // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 107–110.

3. Нагорнова Є. А. Громадянство в Україні: правове регулювання, набуття та припинення / Є. А. Нагорнова // Наше право. – 2013. – № 7. – С. 42–46.

4. Юськів Н. В. Громадянство у системі правового статусу неповнолітніх / Н. В. Юськів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 807. – С. 202–206.

5. Хома Н. М. Корпоративне громадянство як форма взаємодії держави, бізнесу та суспільства / Н. М. Хома // Панорама політологічних студій. – 2013. – Вип. 11. – С. 122–129.

6. Янковський С. А. Громадянство ЄС: інститут міжнародного права чи інститут внутрішнього права держав Європейського Союзу? / С. А. Янковський // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2012. – № 4. – С. 265–271.

7. Червінська Л. М. Громадянство та політичні права мігрантів / Л. М. Червінська // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 77. – С. 309–312.

8. Піскун І. І. Множинне громадянство: позитивні та негативні наслідки / І. І. Піскун // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 401–404.

9. Голинська Х. О. Витоки сучасних політологічних концепцій громадянства: громадянство у Стародавніх Афінах / Х. О. Голинська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2013.

10. Островерх М. О. Античне уявлення про громадянство в зіткненні цивілізації Заходу і Сходу / М. О. Островерх // Гуманітарний часопис. – 2010. – № 4. – С. 38–43.

11. Лазарєв В. В. Система законодавства про громадянство України / В. В. Лазарєв // Право і Безпека. – 2010. – № 2. – С. 11–15.

12. Гринь О. Д. Правове регулювання інституту громадянства в Україні / О. Д. Гринь // Правова держава. – 2014. – № 18. – С. 20–26.

13. Бусол О. Подвійне громадянство / О. Бусол [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1453:gromadyanstvo&catid=8&=350.

В. Ф. Нестерович,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри

соціально-гуманітарних дисциплін

Луганського державного університету

внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Важливим моментом конституційно-правового утвердження проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади в Україні є вивчення відповідного зарубіжного досвіду, який наразі рясніє різними практиками та підходами у цій сфері. Країною, яка чи не вперше запровадила та урегулювала проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади, можна вважати Францію, де ця конституційно-правова форма громадського контролю здійснюється у рамках функціонування загальнонаціонального консультативно-дорадчого органу – Економічної, соціальної та екологічної ради. Зокрема, відповідно до XI Розділу Конституції Франції 1958 р., Рада на прохання Уряду, надає свій висновок щодо проектів законів, ордонансів або декретів, а також щодо законодавчих пропозицій, які їй представлені на розгляд. Рада може призначати одного зі своїх членів для викладу в палатах Парламенту висновку Ради щодо законопроектів або законодавчих пропозицій, які їй були представлені на розгляд [1, с. 113–115].

Відповідно до статті 70 Конституції Франції 1958 р., Уряд і Парламент можуть звертатися до Економічної, соціальної та екологічної ради за консультаціями з будь-якого питання економічного, соціального або екологічного характеру. Уряд може також звертатися до Ради за консультацією з приводу проектів програмних законів, що визначають напрямки публічних фінансів, які розраховані на кілька років. Для отримання висновку до Економічної, соціальної та екологічної ради подається будь-який план або програмний законопроект економічного, соціального або екологічного характеру [1, с. 113–115]. Важливо відзначити, що статтею 33 Конституційного закону від 23 липня 2008 р. № 2008-724, яким було внесено зміни до Конституції Франції 1958 р., передбачено можливість подання петиції про проведення Економічною, соціальною та екологічною радою громадської експертизи проектів законів, ордонансів або декретів у галузі економічного, соціального або екологічного розвитку.

Реформування діяльності Економічної, соціальної та екологічної ради шляхом внесення відповідних змін до конституційного законодавства Франції, було обумовлено насамперед тим, що робота цієї громадської інституції не вирізняється високою активністю та не зовсім задовольняла очікування громадськості. За даними французьких юридичних джерел, до внесення змін до Конституції Франції, Рада проводила засідання протягом двох днів двічі на місяць та надавала Уряду не більше 20 експертних висновків із законопроектів на рік [2, с. 159]. Крім того, Рада являла собою досить консервативну організацію, яка неохоче переймала нові методики залучення громадськості до нормопроектної діяльності органів публічної влади. Якщо в рамках Економічної, соціальної та екологічної ради і проводилася повномасштабна громадська експертиза того чи іншого нормативно-правового акта, то відбувалося це переважно у закритому порядку за відсутності необхідної інформації з цього приводу у відкритому доступі. Разом з тим, не зважаючи на вказані недоліки, Рада загалом користувалася та продовжує користуватися доволі великим авторитетом у Франції.

Проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади в Австрії здійснюється у рамках соціального

партнерства, відповідно до якого держава в особі представників партій, Уряду, адміністрації співпрацює із громадськими об'єднаннями, що представляють інтереси працівників та підприємців, з метою вирішення соціально-економічних проблем та врегулювання конфліктів. Постійними учасниками австрійського соціального партнерства є Економічна палата Австрії, Австрійське об'єднання профспілок, Федеральна палата робітників та Конфедерація президентів сільськогосподарських палат. До їх повноважень належать проведення громадської експертизи урядових законопроектів до їх розгляду у парламенті, внесення пропозицій до законодавства, підготовка законопроектів з основних сфер інтересів соціальних партнерів [3, с. 623].

У Російській Федерації легітимація проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади була здійснена у рамках запровадження спеціального консультативно-дорадчого органу – Громадської палати Російської Федерації, конституційно-правовий статус якої визначено Федеральним законом «Про Громадську палату Російської Федерації» від 4 квітня 2005 р. № 32-ФЗ. Так, відповідно до статті 18 цього закону Громадська палата має право за рішенням ради Громадської палати проводити експертизу проектів нормативно-правових актів Уряду Російської Федерації, федеральних органів виконавчої влади, проектів законів суб'єктів Російської Федерації і нормативно-правових актів органів державної влади суб'єктів Російської Федерації, проектів правових актів органів місцевого самоврядування або у зв'язку із зверненням Президента Російської Федерації, Ради Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації, Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації, Уряду Російської Федерації проводити експертизу проектів федеральних конституційних законів і федеральних законів, проектів нормативно-правових актів Уряду Російської Федерації і федеральних органів виконавчої влади, проектів законів суб'єктів Російської Федерації і нормативно-правових актів органів державної влади суб'єктів Російської Федерації, проектів правових актів органів місцевого самоврядування. За рішенням ради Громадської палати Громадська палата проводить експертизу проектів законів Російської Федерації про поправки до Конституції Російської Федерації,

проектів федеральних конституційних законів і федеральних законів, які зачіпають питання: 1) державної соціальної політики та конституційних прав громадян Російської Федерації в галузі соціального забезпечення; 2) забезпечення громадської безпеки та правопорядку [4].

Громадською палатою Російської Федерації з метою забезпечення реалізації законодавчих положень про громадську експертизу було прийнято рішення від 15 травня 2008 р. (протокол № 4), яким затверджено Положення про порядок проведення громадської експертизи. Проведення громадської експертизи, згідно з цим Положенням, засноване на наступних принципах: публічності та відкритості; якості і відповідальності; соціальної значимості; репрезентативності. Рада Громадської палати приймає рішення про проведення громадської експертизи проектів федеральних законів, проектів нормативно-правових актів і призначає відповідну комісію і (або) міжкомісійну робочу групу Громадської палати відповідальною за її проведення [5].

Федеральний закон «Про Громадську палату Російської Федерації» від 4 квітня 2005 р. № 32-ФЗ чітко передбачає, що висновки Громадської палати за результатами експертизи проектів нормативно-правових актів Уряду Російської Федерації, федеральних органів виконавчої влади, органів державної влади суб'єктів Російської Федерації та органів місцевого самоврядування підлягають обов'язковому розгляду відповідно на засіданнях Уряду Російської Федерації, колегіях федеральних органів виконавчої влади, засіданнях органів державної влади суб'єктів Російської Федерації та органів місцевого самоврядування. При розгляді висновків Громадської палати за результатами експертизи проектів відповідних нормативних правових актів на засідання вище вказаних органів публічної влади, запрошуються члени Громадської палати, які уповноважені радою Громадської палати [4].

Отже, у Російській Федерації створено конституційно-правові засади для проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади. Інституційне забезпечення відповідних нормативно-правових положень здійснюється шляхом діяльності загальнонаціонального консультативно-дорадчого органу – Громадської палати Російської Федерації, у межах

якої і проводиться громадська експертиза діяльності органів публічної влади. Водночас, авторитарний і надмірно персоніфікований характер державної влади у Російській Федерації та слабкість громадянського суспільства, найбільш активна частина якого представлена прокремлівськими громадськими об'єднаннями та рухами, суттєво послаблює цю конституційно-правову форму громадського контролю – затиснувши її у межах відповідності офіційній позиції федеральної влади.

Таким чином, конституційно-правове утвердження проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади в Україні має здійснюватися з урахуванням вивчення відповідного як позитивного, так і негативного досвіду. Це з одного боку дозволить запозичити найбільш успішні та прогресивні практики у цій сфері, а з іншого боку – врахувати негативний зарубіжний досвід з метою уникнення схожих помилок при вдосконаленні цієї конституційно-правової форми громадського контролю органів діяльності органів публічної влади в Україні. Адаптування позитивного та прогресивного досвіду проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади в Україні має обов'язково ґрунтуватися на врахуванні національної правової специфіки, оскільки не кожна позитивна та прогресивна практика проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади може з таким же успіхом бути запроваджена в Україні.

1. Конституция Франции 1958 года // Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Соединенные Штаты Америки, Япония, Бразилия: Учебное пособие / сост. проф. В. В. Маклаков. – 7-е изд. – М.: Wolters Kluwer Russia, 2010. – С. 79–136.

2. Ардан Ф. Франция: государственная система / Ф. Ардан; пер. с франц. – М.: Юрид. лит., 1994. – 176 с.

3. Джига Т. В. Розвиток соціального партнерства в країнах ЄС та Україні: порівняльний аналіз / Т. В. Джига // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: наук. вісник: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 50 (№ 8). – С. 621–628.

4. Об Общественной палате Российской Федерации: Федеральный закон от 4 апреля 2005 года № 32-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2005. – № 15. – Ст. 1277.

5. Положение о порядке проведения общественной экспертизы: Утверждено решением совета Общественной палаты Российской Федерации 15 мая 2008 года протокол № 4-С // Официальный сайт Общественной палаты Российской Федерации. URL: <http://www.oprf.ru/about/1391/law/418>.

Н. Я. Отчак,

*кандидат юридичних наук,
в. о. доцента кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

В. Г. Індиченко,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Нормативно-правове регулювання участі прокурора в адміністративному судочинстві здійснюється згідно з Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру» та Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України).

Юридичний інтерес прокурора до адміністративного процесу завжди має державний характер. Проте, інтерес органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які зазначені поряд з прокурором у ст.60 КАС України, зовсім інший – це інтерес має переважно відомчий характер.

Юридичний інтерес до адміністративного процесу найчастіше визначається місцем зазначених органів у системі органів держави, вони беруть участь в адміністративній справі в силу покладеної на них службової компетенції. Засобом порушення адміністративно-правового захисту інтересів людини чи суспільства в адміністративному судочинстві виступає адміністративний позов.

В судовому розгляді адміністративної справи прокурор має процесуальні права та несе обов'язки позивача, за винятком тих, які належать позивачеві як суб'єкту публічно-правового спору [4]. Але маючи рівні процесуальні права з іншими учасниками і будучи суб'єктом звернення до адміністративного суду, прокурор не є стороною в процесуальному розумінні ст. 47 КАС України, оскільки: 1) він має лише процесуально-правовий інтерес, а не юридичну зацікавленість у результатах вирішення адміністративної справи; 2) за відсутності особистої матеріально-правової зацікавленості юридичний інтерес прокурора до адміністративного процесу завжди має державний (службовий) характер; 3) як представник органу державної влади, прокурор бере участь у розгляді справ адміністративними судами на захист прав, свобод та інтересів інших осіб; 4) рішення адміністративного суду за позовом прокурора ухвалюється не на його користь, а на користь осіб, в інтересах яких він звернувся до суду; 5) виконуючи свою функцію з представництва, керується адміністративним процесуальним та іншим законодавством України тощо.

У постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про Довідку щодо вивчення та узагальнення практики застосування положень Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про прокуратуру» щодо участі прокурора та органів прокуратури в адміністративному судочинстві» від 18.09.2015 ВАСУ, посилаючись на судові рішення, в яких адміністративні суди дійшли висновку про те, що звернення до суду із заявами про захист прав і законних інтересів позивача, зокрема шляхом подання заяви (позову) до суду, є процесуальним правом (функцією) прокуратури і не є владною управлінською функцією, зауважив, що визнання судами процесуальним правом, а не обов'язком прокурора, здійснити реагування на порушення чинного законодавства в межах своєї компетенції, у тому числі шляхом звернення до суду із позовними заявами про захист прав і законних інтересів громадян, стає наслідком того, що прокуратура необґрунтовано не сприятиме поновленню порушених прав громадян, які відповідно до Закону про прокуратуру потребують захисту з боку прокуратури. Водночас у цій же

Постанові зазначається, що під час розгляду позовних вимог про зобов'язання прокурора вчинити певні дії, які входять до кола його повноважень, зокрема звернутися з позовом до суду, слід брати до уваги, що такі заходи належать до дискреційних повноважень прокурора, якими він користується відповідно до Закону України «Про прокуратуру», а отже, суд не може втручатися у сферу діяльності державного органу.[3]

Відповідно до п. 2 ст. 60 КАС України, з метою представництва інтересів громадянина або держави в адміністративному суді прокурор в межах повноважень, визначених законом, звертається до суду з адміністративним позовом (поданням), бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за адміністративним позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України, про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами для представництва інтересів громадянина або держави.

Прокурор, який звертається до адміністративного суду в інтересах держави, в позовній заяві (поданні) самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до адміністративного суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі прокурор набуває статусу позивача.

Прокурор, який звертається до адміністративного суду з метою представництва інтересів громадянина або держави в адміністративному суді (незалежно від форми, в якій здійснюється представництво), повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення такого представництва, передбачених *частинами другою або третьою статті 23* Закону України «Про прокуратуру». Для представництва інтересів громадянина в адміністративному суді прокурор також повинен надати документи, що підтверджують недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність відповідного громадянина, а також письмову згоду законного представника або органу,

якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва.

Невиконання прокурором вимог щодо надання адміністративному суду обґрунтування наявності підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в адміністративному суді має наслідком застосування положень, передбачених статтею 108 цього Кодексу.

Згідно із загальним правилом, встановленим у ч. 1 ст. 59 КАС України, повноваження на ведення справи в суді надає представнику право на вчинення від імені особи, яку він представляє, усіх можливих процесуальних дій, в тому числі відмовитися від позову повністю або частково (окрім примирення). Водночас у ст. 61 КАС України визначено особливості відмови прокурора від адміністративного позову або зміни позовних вимог, що не позбавляє особу, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов, права вимагати від суду розгляду справи, вирішення адміністративного позову в попередньому обсязі. Якщо ж особа, в інтересах якої заявлено позов, не вимагає від суду розгляду справи по суті, суд залишає заяву без розгляду.[2] Лише у разі, коли обидва учасники судового процесу – прокурор і позивач – заявили про відмову від позову або тільки позивач, адміністративний суд закриває провадження у справі. Таким чином, фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність, може не підтримати адміністративний позов, заявлений в її інтересах, в результаті чого фактично позбавляє повноважень прокурора, що подав позов в інтересах цієї особи, і, як наслідок, прокурор позбавляється можливості подальшої участі у справі. Суд залишає позовну заяву без розгляду. Однак згідно з ч. 4 ст. 61 КАС України відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від адміністративного позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє останнього права підтримувати позов і вимагати вирішення спору по суті в повному обсязі.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що проблематика представництва прокуратурою України інтересів громадянина або держави в адміністративному суді має важливе практичне значення і є перспективним напрямом для

здійснення подальшого ґрунтового наукового дослідження, оскільки положення Закону України «Про прокуратуру» із цих питань потребують удосконалення та внесення відповідних змін.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-VI (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №№ 35–36, 37. – С. 446.

3. Постанова Пленуму ВАС України від 18.09.2015 р. «Про Довідку щодо вивчення та узагальнення практики застосування положень Конституції України, КАС України, Закону України «Про прокуратуру» щодо участі прокурора та органів прокуратури в адміністративному судочинстві» № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/plenum/post_plenum/postanova_plenumu_14_2015/.

4. Руденко М. М. Організаційно-правові аспекти представництва прокуратурою інтересів громадянина або держави в адміністративному суді: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / М. М. Руденко; Нац. акад. прокуратури України. – К., 2009. – С. 18.

Н. П. Павлів-Самоїл,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»*

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

З прийняттям Україною євроінтеграційного напрямку, визнанням міжнародних принципів у сфері захисту навколишнього природного середовища, необхідним є дослідження і підтвердження виконання взятих на себе зобов'язань у цій сфері. За даних підстав необхідністю стає розкриття законодавчого забезпечення екологічних прав людини, механізмів їх реалізації в

національному й міжнародному праві та стан дотримання гарантій у сфері охорони навколишнього природного середовища.

На сьогодні екологічні права людини є серед найвищих соціальних цінностей. Розвиток правової думки про них пов'язаний з усвідомленням міжнародним співтовариством нагальної необхідності не лише збереження й ефективного використання ресурсної бази навколишнього природного середовища, а й створення умов свого існування, потреби дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати екологічно безпечну їжу й задовольняти інші біологічні та духовні потреби. З урахуванням зазначеного в багатьох країнах світу екологічні права визнаються не лише самостійними правами, а й життєво необхідною основою для правового забезпечення задоволення біологічних та еколого-естетичних потреб людини [1, с 3].

На міжнародному рівні розроблялись основні міжнародні угоди по охороні навколишнього середовища. Які почали визнавати основні екологічні права громадян і відносини між здатністю забезпечити основні права громадян і охорони навколишнього середовища.

Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, провівши засідання в Стокгольмі з 5 по 16 червня 1972 року, розглянувши необхідність в загальному підході і загальні принципи, які надихнуть народи світу і слугуватимуть їм керівництвом в справі збереження і поліпшення навколишнього середовища, проголошують, що людина є творінням і одночасно творцем своєї довкілля, яка забезпечує його фізичне існування і надає йому можливості для інтелектуального, морального, соціального і духовного розвитку [2].

Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку скликана в Ріо – де – Жанейро з 3 по 14 червня 1992 року, на підтвердження Декларації Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, прагнучи розвинути її, маючи на меті заснувати новий, справедливий механізм глобального партнерства за посередництвом створення нових рівнів співробітництва між державами, ключовими секторами суспільства і людьми, доклавши певних зусиль з метою укладення міжнародних угод, забезпечують повагу інтересів всіх і захист цілісності глобальної системи охорони навколишнього середовища і роз-

витку, визнаючи комплексний і взаємозалежний характер Землі, проголосила 27 принципів механізму співробітництва у глобальній системі охорони навколишнього середовища.

Підтверджуючи необхідність забезпечення екологічно обґрунтованого та сталого розвитку, маючи твердий намір розвивати міжнародне співробітництво в галузі оцінки впливу на навколишнє середовище, зокрема у транскордонному контексті, беручи до уваги необхідність та важливе значення розробки попереджуючої політики та відвернення, зменшення і моніторингу значних шкідливих видів впливу на навколишнє середовище в цілому, та, зокрема, у транскордонному контексті, прийнята Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті прийнята у 1991 році ратифікована Україною 13 березня 1999 року [3].

Будучи занепокоєними тим, що біологічне різноманіття суттєво зменшується внаслідок деяких видів людської діяльності та усвідомлюючи також велике значення біологічного різноманіття для еволюції і збереження підтримуючих життя систем біосфери, підтверджуючи, що збереження біологічного різноманіття є спільною справою для всього людства, 5 червня 1992 року ООН прийнята Конвенція про біологічне різноманіття яка ратифікована Україною 29 листопада 1994 року Конвенція про біологічне різноманіття [4].

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань довкілля прийнята 25 червня 1998 року, положення якої мають на меті сприяти захисту права кожної людини нинішнього і майбутніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, закріпити за кожною зі Сторін обов'язок гарантувати права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища [5].

На міжнародному рівні у сфері охорони навколишнього середовища, визначення прав і обов'язків, підстав відповідальності держав, фізичних і юридичних осіб прийняті ряд конвенцій: Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992), Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від діяльності, небезпечної для навколишнього середовища (1993) і т.д.

Україна здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища з іншими державами, а також в рамках природоохоронної діяльності ООН та організацій, що входять в її систему, інших урядових і неурядових міжнародних організацій і відповідно повинна дотримуватись міжнародно визначених принципів механізму охорони навколишнього середовища.

З моментом прийняття міжнародних угод які визначили основні принципи збереження навколишнього природного середовища, активізувалось закріплення основних екологічних прав і гарантій на національному рівні.

Конституція України передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

25 червня 1991 року прийнятий ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» яким крім екологічних прав громадян визначене завдання законодавства, основні принципи охорони навколишнього природного середовища, обов'язки громадян і повноваження рад та органів управління у галузі охорони навколишнього природного середовища, передбачає спостереження, прогнозування, облік та інформування в галузі навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, економічний механізм забезпечення та заходи щодо забезпечення екологічної безпеки, відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, участь України у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до зазначеного Закону кожний громадянин України має право на: участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань; участь в розробці та

здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; об'єднання в громадські природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом; участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи; оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.

Але поданий перелік не є вичерпним, оскільки статтею встановлено, що законодавством України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян.

Про стан дотримання норм Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» можна робити висновки за Звітом про результати моніторингу виконання річного плану роботи міністерства екології та природних ресурсів України (із змінами) за 9 місяців 2015 року.

За звітом, моніторинг і аналіз інформації, оприлюдненої у ЗМІ не ведеться, організаційне забезпечення формування проекту Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт на 2016 рік через скорочення фінансування видатки на прикладні науково-дослідні розробки з пріоритетних напрямів природоохоронної діяльності у 2015 році не планується [8].

З даного аналізу, можна зробити висновок, що Україна не у повній мірі виконала зобов'язання у сфері гарантування основних екологічних прав у 2015 року. У зв'язку з такими обставинами, громадянам України необхідно активізувати свої зусилля у відстоюванні екологічних прав та гарантій. Активніше брати участь громадських організацій в обговоренні екологічних програм, вимагати гласності і демократизму при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного

світогляду, а також являються підтвердженням виконання Україною взятих на себе зобов'язань у цій сфері.

1. Медведєв К. В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / К. В. Медведєв; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 214 с.

2. Стокгольмська декларація (Щодо питань навколишнього середовища): Декларація ООН, Витяг від 16.06.1972 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/995_454

3. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті: Конвенція ООН від 25.02.1991 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_272

4. Конвенція про біологічне різноманіття: Конвенція ООН від 05.06.1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_030

5. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань довкілля: Конвенція ООН від 27.05.2005 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_015

6. Звіт про результати моніторингу виконання річного плану роботи міністерства екології та природних ресурсів України (із змінами) за 9 місяців 2015 р.: публічна інформація, Міністерство екології та природних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/access/reports2>

Я. П. Павлович-Сенета,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ГРОМАДИ – ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Відповідно до Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна

Республіка Крим, 24 області, райони, міста, райони в містах, селища і села (частина перша та друга статті 133) [1]. На основі закріпленої системи територіальної організації України створюються і функціонують органи державної виконавчої влади і органи місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальний устрій України застарів і не відповідає сучасним вимогам щодо ефективного вирішення соціально-економічних завдань територій. На практиці поділ на адміністративно-територіальні одиниці занадто складний, багаторівневий. Значна кількість адміністративно-територіальних одиниць створена без належного наукового обґрунтування і урахування таких чинників, як економічні, географічні, історичні, демографічні та інші і потребує скорочення за рахунок укрупнення та ліквідації певних одиниць. Все ще залишається велика кількість сіл і селищ з малочисельними за кількістю жителів громадами, які об'єктивно не можуть забезпечити своє існування, не спроможні самостійно здійснювати належне місцеве самоврядування. Безліч нормативно-правових актів, що стосуються даної сфери, призводить до ускладнень в її регулюванні, що в свою чергу позначається на інших аспектах державних та суспільних відносин. Так, питання адміністративно-територіального устрою тісно пов'язані з питаннями бюджетного, податкового, земельного законодавства, законодавства про місцеве самоврядування тощо.

За останнє десятиліття вираження ідей реформи територіального устрою знаходимо в наступних законопроектах, що стосуються його модернізації: законопроекті «Про внесення змін до Конституції України» 2009 р. [2] проекті закону «Про територіальний устрій України» 2009 р. [3], проекті закону «Про територіальний устрій України» 2012 р. [4], законопроекті «Про внесення змін до конституції України» від 01.07.2015 р. № 2217а внесеного П. О. Порошенком [5], проекті закону України «Про засади та порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України» 2016 р. [6] та інших.

25 березня 2014 року Асоціацією міст України та 1 квітня 2014 року Урядом України була схвалена Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та затверджено План заходів з її реалізації

(розпорядження КМУ № 591-р від 18.06.2014 р.). Фактично Україна цими рішеннями заявила, що приступає до імплементації Європейської Хартії місцевого самоврядування в українське законодавство.

В той же час Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад (№157-VIII від 05.02.2015 р.) [7], а Урядом для забезпечення його реалізації затверджено Методику формування спроможних територіальних громад (постанова КМУ № 214 від 08.04.2015 р. – далі Методика) [8]. Саме ці акти визначають, яким чином має відбуватись об'єднання громад для того щоб вони стали спроможними

Адміністративно-територіальна одиниця – це цілісна частина території держави в установлених відповідно до закону межах, що за наявності відповідних географічних, демографічних та соціально-економічних умов є територіальною основою для організації та діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Адміністративно-територіальна одиниця становить просторову цілісність, до складу її території не може включатися територія іншої адміністративно-територіальної одиниці того ж рівня або її частина. Сьогодні з'являється нове бачення адміністративно-територіальної одиниці, насамперед як громади, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади.

Актуальними є такі вимоги до ормування територіальної громади:

- повна та виключна компетенція органів публічної влади одного рівня;
- нерозривність території;
- рівень дотаційності місцевих бюджетів не повинен зменшувати стимул до нарощування податкової бази, закріпленої за бюджетом адміністративно-територіальної одиниці;
- універсальність – диспропорції територій в межах одного рівня територіальних громад повинні вкладатись у межі статистичних відхилень, допустимих для здійснення єдиної державної регіональної політики;

- стійкість до демографічних, економічних, екологічних викликів, відсутність внутрішніх чинників власної дезорганізації;
- узгодженість кількості отримувачів публічних послуг із галузевими нормами навантаження на бюджетні установи та бюджетними можливостями фінансування цих установ;
- здатність органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальної одиниці до прийняття обов'язкових, але непопулярних рішень, зокрема у частині місцевих податків та зборів, тарифів;
- взаємодоповнювання – в адміністративно-територіальній одиниці, особливо вищих рівнів, повинні дотримуватися пропорції між територіями з високим та низьким бюджетним потенціалом, територіями з вузькоспеціалізованою та диверсифікованою економіками, що сприятиме, забезпеченню більш рівного доступу до публічних послуг.

Підсумовуючи слід зазначити, що громада – це визначене, з урахуванням історичних, соціально-економічних, географічних, демографічних особливостей, об'єднання постійних мешканців населених пунктів, що є основою для організації і діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку відповідної території та надання послуг населенню. Додатковими чинниками, що в окремих випадках можуть впливати на утворення територіальної громади є національно-етнічні, релігійні, природно-екологічні, рекреаційні чи культурні особливості.

1. Конституція України: Основний закон від 28 червня 1996 р. № 254к // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

2. Про внесення змін до Конституції України: Проект Закону від 31 бер. 2009 р. № 4290 (ініціатор В. А. Ющенко) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=34882

3. Про територіальний устрій України: Проект Закону України від 14 квіт. 2009 р. // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 75. – С. 10–13.

4. Про територіальний устрій України: Проект Закону розроблений Інститутом громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/?p=91>

5. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) № 2217а від 01.07.2015 внесений П. О. Порошенком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf35111=55812

6. Про засади та порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України: Проект в межах Конституції України 28.01.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kamadm.gov.ua/files/Proekt_ZU_pro_ATU-28.01.2016.pdf

7. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 91.

8. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова КМУ від 08.04.2015 № 214 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 80.

Я. П. Павлович-Сенета,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

М. Волошин,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Охорона громадського порядку становить одну з важливих функцій будь-якої держави яка має забезпечувати дотримання встановлених правил поведінки, громадський спокій і нормальні умови життєдіяльності людини та суспільства. Охорона громадського порядку є насамперед функцією державного управління, але державний апарат не здатний забезпечити належний громадський порядок і недоторканість державних кордонів України без широкого, активного й постійного залучення до цієї діяльності громадськості [1, с. 553].

Громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати в установленому законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Громадський порядок – це обумовлена потребами суспільства система врегульованих правовими та іншими соціальними нормами система відносин, що складаються у громадських місцях в процесі спілкування людей, і яка має на меті забезпечення спокійної обстановки суспільного життя, нормальних умов для праці і відпочинку людей, для діяльності державних органів, а також підприємств, установ та організацій [2, с. 431].

Стабільний громадський порядок – це необхідна умова і складова частина нормального функціонування суспільства. Забезпечення громадського порядку є однією з найголовніших функцій держави. Важливим питанням в процесі виконання цієї функції є нормативно-правова регламентація охоронної діяльності державних органів і громадських організацій, яка направлена на формування суспільних відносин в даній сфері. Тому дослідження теоретичних та практичних питань охорони громадського порядку являє собою актуальну проблему юридичної науки [3, с. 19].

Законодавство України, а саме: Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про громадські об'єднання» та Закон України «Про Національну поліцію» надає громадянам як представникам громадськості право створювати громадські об'єднання з метою охорони громадського порядку, зокрема захисту життя та здоров'я інших громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. У Кодексі України про адміністративні правопорушення членам громадського формування з охорони

громадського порядку надається право складати протоколи про адміністративні правопорушення. Прикладом громадського формування з охорони громадського порядку в місті Львові є «Народна самооборона Львівщини», яке спільно з поліцією бере активну участь у забезпеченні патрулювання на вулицях міста та охороні громадського порядку.

Охорона громадського порядку полягає в здійсненні державними органами, громадськими організаціями та окремими громадянами заходів щодо забезпечення недоторканості людини, захисту її конституційних прав і свобод, власності та створення умов громадського спокою, нормальних умов функціонування державних органів, установ, підприємств, організацій всіх форм власності. Такими заходами є: а) створення законодавчих та інших нормативних актів, що регулюють сферу охорони громадського порядку; б) діяльність органів держави та громадських організацій по забезпеченню реалізації цих актів [2, с. 431].

Основними завданнями громадських об'єднань у сфері охорони громадського порядку є: надання допомоги органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобігання адміністративним проступкам і злочинам; інформування органів Національної поліції про вчинені злочини або ті, що готуються, місця концентрації злочинних угруповань; сприяння правоохоронним органам у виявленні та розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх. Члени громадських формувань можуть залучатися до патрулювання, виставлення постів на вулицях, майданах, залізничних вокзалах, в аеропортах, морських і річкових портах, у місцях компактного проживання громадян, розташування підприємств, установ і організацій, навчальних закладах [4].

Для виконання завдань, громадські формування та їх члени мають право: 1) брати участь у забезпеченні охорони громадського порядку разом з поліцейськими, а в сільській місцевості – самостійно шляхом виконання конкретних дору-

чень керівника Національної поліції; 2) вживати спільно з поліцейськими заходів до припинення адміністративних правопорушень і злочинів; 3) представляти та захищати інтереси своїх членів у державних органах та підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах; 4) вносити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій не залежно від форм власності пропозиції щодо запобігання адміністративним правопорушенням і злочинам, виникненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню; 5) підтримувати зв'язки з відповідними громадськими організаціями інших країн з метою обміну досвідом роботи [4].

Члени громадського формування зобов'язані: 1) брати активну участь в охороні громадського порядку, припиненні адміністративних правопорушень і злочинів та запобігання їм; 2) під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку мати особисте посвідчення члена громадського формування та нарукану пов'язку; 3) доставляти до органів Національної поліції, приміщення виконавчої органу селищної, сільської ради осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з метою його припинення; 4) надавати у межах наданих їм прав допомогу народним депутатам України, представникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування у їх законній діяльності, якщо в цьому їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників.

Виконуючи завдання з охорони правопорядку суб'єкти публічної влади не можуть обійтися без участі громадськості. Представники громадських організацій, органів самоорганізації населення та інших громадських формувань не тільки сприяють правоохоронним органам у забезпеченні законності, але й є вагомим чинником контролю з боку суспільства за діяльністю представників держави у правоохоронній сфері.

1. Московець В. І. Форми участі громадськості в забезпеченні громадського порядку / В. І. Московець // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 914–917.

2. Калюжний Р. А. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с.

3. Цикалевич В. М. Охорона громадського порядку органами внутрішніх справ України (адміністративно-правове регулювання): дис. кандидата юрид. наук / В. М. Цикалевич. – Дніпропетровськ, 2009. – 19 с.

4. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1835-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.

О. З. Панкевич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

В. В. Ісанський,

*здобувач вищої освіти
освітнього ступеня магістр
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРИНЦИП ПОДІЛУ ВЛАДИ: ДОСВІД США

До системи політико-правових цінностей, напрацьованих і «відшліфованих» у період існування США, входить значна кількість принципів, гасел, правил та постулатів.

Відомий американський вчений Герберт Аптекер зазначав: «як у конституціях окремих штатів, так і в «Статтях Конфедерації» й пізніше – в Конституції Сполучених Штатів була втілена низка великих принципів, метою яких було гарантувати значний ступінь народного суверенітету та не допустити тиранії» [1, с. 294].

Центральне місце серед цих принципів займає принцип поділу влади. «Якщо всі шляхи ведуть до Риму, то всі питання американського управління рано чи пізно зводяться до поділу влади» [цит. за: 2, с. 46]. Важко не погодитися з цим влучним висловом науковця-адміністративіста Дж. Харта, а тому цілком доречним буде присвятити наш виступ розгляду (хоча б у загальних рисах) вищевказаного принципу.

Принцип поділу влади покликаний суворо розмежувати політичну силу і владу для прийняття рішень щодо застосування цієї сили, підкорити незалежний суд закону лише тією мірою, якою закон не суперечить праву. Проте сам по собі вказаний принцип таких гарантій не надає. Не випадково Шарль-Луї Монтеск'є (1689–1755), концепція якого справила великий вплив на розвиток світової конституційної теорії і практики, стверджував, що свободи та безпеки безперечно не буде, якщо влада законодавча поєднана з виконавчою, виконавча із судовою тощо. Разом із тим він не запевняв, що будь-який поділ влади є достатньою запорукою настання царства свободи.

З часу своєї появи на американському ґрунті поділ влад пройшов довгий та складний шлях розвитку. Спочатку, в колоніальний період, це був політичний принцип, який фактично став гаслом у боротьбі проти британського колоніального панування. Після проголошення незалежності 1776 р. поділ влад набуває рис конституційного принципу, що знайшов своє практичне втілення в основних законах 13 незалежних штатів.

Класичним є положення конституції штату Массачусетс, згідно з яким законодавча влада штату ніколи не буде здійснювати виконавчі чи судові функції, виконавча в свою чергу – законодавчі та судові, а судова – законодавчі чи виконавчі функції [3, с. 54].

Отже, вже до моменту скликання в травні 1787 р. Філадельфійського Конституційного Конвенту американці не тільки були знайомі з теоріями Д. Локка і Ш. Монтеск'є про поділ влади, але й мали досвід практичного застосування цих теорій, відбитих в американській політичній свідомості.

Творці Конституції США 1787 р. поклали в основу організації, компетенції та взаємодії вищих органів державної влади – Конгресу, Президента та Верховного суду – свій власний, американський варіант поділу влад, який пізніше отримав назву системи «стимувань та противаг».

Вже згадуваний Ш. Монтеск'є писав, що розподілені влади повинні взаємно врівноважуватись. Ця ідея, розвинута «батьками – засновниками», пов'язувалася з необхідністю не тільки запобігти надмірній концентрації влади, а й забезпечити стабільність і сталість діяльності державних інститутів.

Поділ влади в тому вигляді, як він проведений Конституцією США, – це передусім система розподілу компетенцій, функцій між державними органами. Цей принцип знайшов відображення в структурі американської конституції. Так, перші три з семи статей її головного тексту присвячені організації і повноваженням органів законодавчої, виконавчої і судової влад. Отже, юридична форма закріплення принципу поділу влад тут має вигляд структурно – функціонального визначення кожного з вищих органів держави у нормах Основного закону [4, с. 22].

У президентській республіці США поділ влад став класичним, найяскравішим виявом ідеї захисту права владою при одночасному захисті права від влади. Саме там цей принцип дотримується більшою мірою, ніж у європейських парламентарних країнах, де влада поділена на партійну (парламентська більшість і уряд, який нею утворюється) та адміністративну (професійна бюрократія) [5, с. 80].

Спробуємо визначити основні положення Конституції США, в яких втілена система стримувань і противаг.

По-перше, Основний закон визначає різні способи формування вищих органів усіх трьох влад. Конгрес обирається виборчим корпусом; Президент – колегією вибірників, які своєю чергою обираються народом. Що стосується носія судової влади – Верховного суду, то він формується спільно Президентом і верхньою палатою Конгресу – Сенатом.

По-друге, ідея стримувань і противаг в її конституційному оформленні пов'язується також із різними строками повноважень вищих органів. Палата представників обирається на два роки. Сенат немає встановленого строку повноважень, так як його склад оновлюється кожні два роки на одну третину шляхом перевиборів. Президент обирається на чотири роки, а члени Верховного суду займають свої посади пожиттєво.

Встановлення Конституцією різних джерел формування та строків повноважень для носіїв законодавчої, виконавчої й судової влад повинно було, за задумом творців Основного закону, привести до двох важливих результатів: забезпечити відповідні гілки влади певною самостійністю щодо одна одної та попередити одночасне оновлення їхнього складу, тобто

досягти стабільності та послідовності у вищому ешелоні федерального державного механізму.

По-третє, найголовнішим є те, що в межах системи стримувань і противаг, відповідно до конституційних норм, було створено структуру взаємодії і взаємообмежень вищих органів держави, а звідси – трьох поділених влад. Так, Конгрес США може притягти Президента до відповідальності, використовуючи процедуру імпічменту, а Сенат – відхиляти кандидатури на зайняття урядових або ряду інших федеральних посад, запропоновані главою держави. У свою чергу, Президент може перешкодити введенню в дію прийнятого Конгресом закону, застосувавши відкладальне вето. Якщо Президент відмовляє у затвердженні білля чи резолюції, схвалених обома палатами Конгресу, то вето глави держави можна подолати лише у тому випадку, якщо такі біллі або резолюції будуть повторно схвалені кваліфікованою більшістю голосів в обох палатах (для затвердження законопроектів і резолюцій у звичайному порядку вимагається проста більшість обох палат) [6, с. 15].

Члени Верховного суду призначаються Президентом за «радою і згодою» Сенату, тобто спільно законодавчою і виконавчою владою. З іншого боку, Верховний суд здійснює функцію конституційного контролю законодавчої діяльності Конгресу і правотворчості Президента. Найбільш яскравим прикладом останніх місяців дієвості системи стримувань і противаг є блокуванням федеральними судами США так званих «міграційних указів» Президента Дональда Трампа. Зокрема, як повідомляє преса, Федеральний суддя штату Гаваї заблокував другий міграційний указ, виданий чинним президентом США. Відзначається, що окружний суддя Деррік Уотсон прийняв рішення про блокування указу за кілька годин до його вступу в силу. У рішенні суду говориться, що заборона в'їзду мігрантів в США, ймовірно, завдасть «непоправну шкоду», якщо вступить в силу. Рішення судді означає, що виконання указу Трампа, який забороняє в'їзд в США громадянам шести, переважно мусульманських, країн, заморожено у всій державі [7].

А крім того, владні повноваження поділені між федерацією і штатами.

Очевидно, що вищенаведена система певною мірою ускладнює найпрогресивніші реформи. Але є й позитивний

бік: так само ця система не дозволяє зруйнувати конституційні засади панування права. Незважаючи на те, що система стримувань і противаг, можливо, буває причиною недостатньої ефективності центрального уряду, вона залишається дуже успішною в досягненні іншої мети – уникнення тиранії. Жодного разу за всю історію США не виникло серйозної загрози, що будь-який індивід чи орган уряду стане настільки домінуючим, що зможе підірвати демократичну систему управління [5, с. 80].

Отже, принцип поділу влад, зокрема в його американському втіленні, є своєрідним постулатом. У конституційній теорії і практиці до нього звертаються майже кожного разу, коли виникають різні кризові ситуації у сфері державно-політичних відносин владарювання. Все це свідчить про значущість і життєвість цього принципу. Нерідко йому надають суто політичного значення і не фокусують увагу на його юридичному змісті. Такий підхід ґрунтується на визнанні того, що навіть за умов наявності у державних інститутів різних повноважень і функцій їхні дії спрямовані на досягнення спільної мети. Тим самим принцип поділу влад, по суті, замінюється принципом розподілу державних функцій.

1. Аптекер Г. Американская революция 1763–1783 / Г. Аптекер – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 318 с.

2. Никеров Г. И. Административное право США / Г. И. Никеров. – М.: Наука, 1997. – 416 с.

3. Разделение властей: учеб. пособие. – 2-е изд. / отв. ред. проф. М. Н. Марченко. – М.: изд-во МГУ: Юрайт – Издат, 2004. – 428 с.

4. Шаповал В. М. Конституційні системи зарубіжних країн / В. М. Шаповал. – К.: Вища школа, 1992. – 327 с.

5. Четвернин В. А. Понятие и термин «правовое государство» / В. А. Четвернин // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1996. – № 8. – С. 72–80.

6. Конституція США // Право США. – 2013. – № 1–2. – С. 13–30.

7. У США заблокували другий міграційний указ Трампа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/america/2017-03-16/v-ssha-zablokirovali-vtoroy-migratsionnyiy-ukaz-trampa/90054>

О. З. Панкевич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

А. А. Фурман,

*здобувач вищої освіти
освітнього ступеня магістр
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ОСНОВНІ ЗАКОНИ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД

В Ізраїлі відсутня кодифікована конституція як єдиний нормативно-правовий акт, натомість найважливіші суспільні відносини (в тому числі у галузі прав, свобод та обов'язків людини та громадянина) регулюються окремими Основними законами. Цікаво, що в текстах основних законів не ставиться дата їх прийняття, аби підкреслити важливість та вищу юридичну силу таких нормативно-правових актів.

Проведемо короткий огляд Основних законів Держави Ізраїль.

«Основний закон: Кнесет». Перший Основний закон був прийнятий у державі Ізраїль 12.02.1958 р. Встановлює засади виборчої системи, право обирати та бути обраним для кожного громадянина. Загальнонаціональні вибори у парламент мають відбуватися кожних чотири роки. Закон визначає порядок проведення виборів у парламент, регламентує його діяльність, недоторканість депутатів, термін повноважень членів Кнесету, його комітетів та порядок роботи парламенту. У ст. 2 Основного закону зазначається: «Місцем Кнесету є Єрусалим», «До Кнесету обирається сто двадцять членів» [1].

«Основний закон: земельний фонд Ізраїлю». Прийнятий 25.07.1960 р. Регламентує призначення земель та порядок їх оренди. Формально більшість земель перебувають у державній власності. Земельний фонд є незалежним органом, його діяль-

ність спрямована на зміцнення ресурсів та збереження земель в руках народу [2].

«Основний закон: Президент держави». Прийнятий 16.06.1964. Встановлює порядок обрання президента терміном на сім років без можливості повторного переобрання. Кожний громадянин Ізраїлю, який є жителем держави, має право бути обраним на посаду Президента. Вибори мають бути проведено не раніше ніж через дев'яносто днів і не пізніше ніж за тридцять днів до закінчення терміну повноважень чинного глави держави. Процес обрання президента відбувається шляхом таємного голосування на засіданні Кнесету, зібраному у повному складі для цієї мети. Кандидат, який набрав голоси більшості членів Кнесету, вважається обраним. У випадку, якщо жоден з кандидатів не отримує такої більшості, відбувається повторне голосування. Якщо два кандидати набрали однакову кількість голосів, також передбачене повторне голосування. Обраний президент повинен виступити з промовою перед Кнесетом з такою заявою: «Я клянусь у вірності державі Ізраїль і її законам, та зобов'язуюсь сумлінно виконувати свою роль на посаді Президента» [3].

«Основний закон: влада». Прийнятий 13.08.1968. Закон регулює діяльність органів виконавчої влади. Останні зміни до закону були прийняті 07.04.2001 [4]. Його норми відображають правові засади, на основі яких відбувається процес державної служби та державного управління країною.

«Основний закон: державне господарство». Прийнятий 21.07.1975. Регламентує порядок прийняття щорічного бюджету країни, питання оподаткування та сплати державного мита.

«Основний закон: армія». Вступив в силу 31.03.1976. До прийняття закону армія здійснювала свою діяльність завдяки «Розпорядженню про Армію Оборони Ізраїлю» (1948 р.).

«Основний закон: Єрусалим – столиця Ізраїлю». Прийнятий 30.08.1980. Закріплює статус Єрусалиму як столиці держави Ізраїль. Гарантує право всім релігійним конфесіям мати доступ до святих місць у столиці.

«Основний закон: судова влада». Прийнятий 28.02.1984. Закон регулює повноваження судової влади, декларує її прозорість та незалежність, проголошує принципи правосуддя. Відповідно до закону кожен громадянин держави має право на

захист у судовому процесі [5]. Закон встановлює норми щодо діяльності окружних, мирових, спеціалізованих судів. Також він розкриває структуру судової влади, повноваження суддів та елементи процесу.

«Основний закон: державний контролер». Прийнятий 15.02.1988. Закон регулює функції та повноваження Омбудсмена. Останній діє як головний представник по скаргам громадськості, на захисті інтересів громадян Ізраїлю. Він є відповідальним перед парламентом. Управління Омбудсмена розглядає скарги від громадськості та урядових відомств, місцевих органів влади. Скарги підлягають розгляду за умови, якщо заявник особисто і безпосередньо мав відношення до дії або бездіяльності державного органу. Неможливо подати скаргу по відношенню до цивільних осіб або оскаржити дії щодо третіх осіб [6].

Будь-який громадянин має право подати скаргу до управління на ім'я Омбудсмена у разі, якщо йому була умисно заподіяна шкода або принижена його людська гідність, неякісно надані послуги, які спричинили негативні наслідки, або поведінка з боку органів державної влади, що йшла всупереч з законодавством та призвела до несправедливості. Скарга, що відповідає вимогам, підлягає розгляду.

«Основний закон: свобода занять». Положення закону, прийнятого 03.03.1992, визнають право кожного громадянина та жителя країни займатися будь-яким видом занять, професією або ремеслом. Держава Ізраїль орієнтована на повну автономію для своїх громадян у здійсненні ними власного вибору. У тих випадках, коли закон вимагає мати ліцензії для ведення професійної діяльності та встановлює вимоги щодо їх видачі (наприклад, для лікарів, архітекторів, адвокатів або нотаріусів), держава зобов'язується створити умови для осіб, відповідно до чинного законодавства. Жоден з державних органів не має повноважень позбавити або обмежити права своїх громадян щодо вибору занять. Основний закон не можна змінити інакше, як голосами абсолютної більшості депутатів Кнесету [7].

«Основний закон: гідність та свобода людини». Прийнятий 17.03.1992. Закон декларує: «Основні права людини в Ізраїлі ґрунтуються на визнанні значущості людини, святості життя і властивій свободі». Основою закону є: «Захистити людську гід-

ність і свободу, щоб закріпити в Основному законі цінності держави Ізраїль як єврейської та демократичної» [8]. Закон наголошує:

– Є недопустимим посягання на життя, тіло або гідність будь-якої людини – стаття 3 та 5 закону;

– Заподіяння шкоди власності людини заборонено;

– Кожна людина має право на захист свого життя, тіла та гідності – стаття 2 та 4 закону;

– Кожна людина вільна у своєму виборі та можливостях покинути територію країни.

– Кожна людина має право на приватне життя, матеріальні здобутки та конфіденційність – стаття 7 закону.

У законі передбачена також «обмежувальна стаття», в якій зазначено: «Не можна обмежувати права, викладені в цьому Основному законі, інакше як за законом, який відповідає цінностям держави Ізраїль та призначений для досягнення гідної мети».

«Основний закон: Референдум». Прийнятий 12.03.2004. Регулює порядок проведення референдуму. Закон складається з п'яти розділів [9]. Перший розділ обумовлює питання ратифікації міжнародних угод. Зокрема, якщо уряд прийняв рішення ратифікувати міжнародну угоду, яка не суперечить чинному законодавству, для цього достатньо більшості голосів у парламенті. Наступні два розділи стосуються проведення референдуму, де зазначено, що кожен громадянин має безпосереднє право брати участь у ньому, а також долучатися до громадського обговорення щодо питання, винесеного на розгляд.

«Закон про повернення». Прийнятий у 1950 р. Відповідно до закону встановлений процес алії в Ізраїль. У ньому визначається право людини на повернення на свою історичну батьківщину. Держава створює умови для забезпечення гідного рівня життя новим репатріантам. Особа, яка має єврейське походження, включно до третього покоління по родинній лінії батька або матері, має право на здійснення репатріації в державу Ізраїль та отримання громадянства. Закон про повернення визначає, що особі, яка підтвердила свою належність до єврейського народу, громадянство надається одразу та автоматично. У 1970 р. закон був доповнений новими нормами, які визначали, що

дружина єврея та його діти, а також онуки єврея та їх дружини, будуть підпадати під дію закону про повернення, і матимуть право на громадянство, але за умови, що не сповідують іншої релігії, крім іудаїзму. У 1999 р. Верховний суд Ізраїлю прийняв рішення, що нащадкам євреїв, які активно сповідують релігії, відмінні від іудаїзму, буде заборонена імміграція в Ізраїль, так як вони не можуть вважатися євреями відповідно до чинних положень закону про повернення. Ізраїльські законодавці проводять розмежування між законом про повернення і законом про громадянство Ізраїлю, що дає громадянство на підставі проходження консульської перевірки. Закон про повернення не встановлює прямого визначення поняття ізраїльського громадянства, а лише дозволяє євреям та їх нащадкам приїхати на постійне місце проживання в Ізраїль. Закон містить положення, у відповідності з якими здійснюється проходження консульської перевірки документів, які надаються особою, що має на меті отримати ізраїльське громадянство.

1. Основной закон: Кнессет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.knesset.gov.il/elections16/heb/laws/yesod2.htm>

2. Основной закон: земельный фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knesset.gov.il/lexicon/ru/laws_ru.htm

3. Основной закон: Президент государства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.il/Presidency_In_Israel/Pages/BasicLaw1.aspx

4. Основной закон: власть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knesset.gov.il/lexicon/ru/laws_ru.htm

5. Основной закон: судебная власть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knesset.gov.il/description/ru/mimshal_yesod1_ru.

6. Основной закон: государственный контролер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knesset.gov.il/description/ru/mimshal_yesod1_ru.htm

7. Основной закон: свобода занятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knesset.gov.il/description/ru/mimshal_yesod1_ru.

8. Основной закон: достоинство и свобода человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knesset.gov.il/description/ru/mimshal_yesod1_ru.htm

9. Основной закон: референдум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Pages/BasicLaws>.

О. З. Панкевич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

Т. Р. Яцик,

*здобувач вищої освіти
освітнього ступеня магістр
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

УГОДА ПРО ПАРТНЕРСТВО І СПІВРОБІТНИЦТВО У МЕХАНІЗМІ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄС

Угода про партнерство і співробітництво належить до достатньо типового виду угоди, що широко використовується у договірно-правовій практиці ЄС з третіми країнами. Типовий характер угоди про партнерство і співробітництво виражався в однаковій структурі, однорідності змісту положень цього договору [1, с. 23–24], що перетворювало його в універсальну угоду, яка визначала специфіку взаємодії ЄС із країнами колишнього Радянського Союзу. Саме цей особливий тип угоди використовувався ЄС для забезпечення формалізації відносин із новими незалежними державами, що виникли внаслідок розпаду колишнього Радянського Союзу.

З формального погляду процес проведення організаційно-підготовчих дій щодо розробки нового типу угоди для країн СНД розпочався 9 січня 1992 р., коли Європейська комісія внесла подання із такою пропозицією до Ради ЄС. Початок переговорного процесу між ЄС і новими незалежними державами щодо нової угоди був зумовлений імперативними умовами, виконання яких мало прямий вплив на ухвалення ЄС позитивного рішення з цього приводу. З цією метою Європейська комісія у заяві від 27 лютого 1992 р. зазначила, що важливими політичними умовами для підготовки майбутніх угод будуть повага прав людини, демократичних свобод, гарантії національних меншин.

Вже у березні 1992 р. Рада ЄС підтримала пропозицію Європейської комісії, вважаючи за можливе, з врахуванням усіх

обставин, розпочати переговорний процес з приводу підписання угоди про партнерство і співробітництво окремо із кожною країною СНД, за винятком держав Балтії. У зв'язку з цим Комісія ЄС прийняла 6 квітня 1992 р. директиву, яка стосувалась започаткування переговорів з Білоруссю, Росією, Україною та Казахстаном щодо угоди про партнерство і співробітництво.

Подальша реалізація досягнутої домовленості відображена у спільному комюніке, підписаному у вересні 1992 р. між Президентом України і Головою комісії ЄС. У березні 1993 р. розпочались офіційні переговори з Україною, які завершилися 14 червня 1994 р. підписанням в Люксембурзі угоди про партнерство і співробітництво Президентом України та Президентом Європейської Комісії і представниками держав-членів ЄС.

Розробка підходу до нових незалежних держав, що виражалась у підписанні угод про партнерство і співробітництво, виключала принцип диференціації стосовно таких держав. За таких умов застосування єдиного уніфікованого підходу до пострадянських країн залишало поза увагою їхні індивідуальні прагнення щодо європейської інтеграції, політичні, економічні, соціальні та інші особливості державного устрою, що могли як збігатись, так і різнитись між собою [2, с.98]. Яскравим підтвердженням цього є спільна основа усіх угод про партнерство і співробітництво, що в цілому представляла собою «компромісний» варіант угоди. Однією із причин слугував той факт, що країни СНД, як і РФ, розглядались ЄС як єдиний політичний простір, а тому отримали в ієрархії пріоритетів спільної східної політики статус третіх країн, що передбачав можливість укладення з ними угоди про партнерство і співробітництво.

Незважаючи на те, що Україна була першою державою на пострадянському просторі, яка підписала угоду про партнерство і співробітництво з ЄС, договір через тривалість затвердження не набув чинності першим. Таким договором стала угода про партнерство і співробітництво між РФ та ЄС набула чинності 1 грудня 1997 р., в той час як для України Угода про партнерство і співробітництво набула чинності лише 1 березня 1998 р.

За загальним правилом, угода про партнерство і співробітництво укладалась терміном на 10 років, що не виключало автоматичної щорічної пролонгації угоди, якщо не буде намірів

сторін щодо денонсації угоди. У 2008 р., наприклад, закінчився 10-річний термін дії угоди, після чого відбувалася автоматична її пролонгація на один рік та Угода про партнерство і співробітництво зберігала юридичну силу впритул до моменту початку переговорів [3, с. 71–73] і укладення нової базової угоди.

Будучи міжнародним договором, угода про партнерство і співробітництво володіє специфічними юридичними властивостями, які визначають її правову природу. Внутрішня будова угоди складається із статей (109 статей), додатків, протоколів (протокол про взаємодопомогу щодо торговельних мит, протокол про загальні принципи участі України у програмах ЄС, який набув чинності 01.11.2011 р. та забезпечив для України можливість для участі у 23 галузевих програмах у сфері енергетики, комунікації, споживчої політики, освіти і науки, спільних декларацій.

У рамках двостороннього співробітництва України і ЄС угода про партнерство і співробітництво стала базовим документом основоположного характеру, яка визначав зміст і структуру, правові засади механізму співпраці. Співпраця в рамках угоди про партнерство і співробітництво як різновиду широкомасштабного договору ЄС із третіми країнами є достатньо диверсифікованою та стосується широкого спектра питань. Її положення поширюються на підтримання двостороннього співробітництва в економічній, фінансовій, соціальній, культурній сферах, розвитку політичного діалогу. Зокрема, угода про партнерство і співробітництво не лише започаткувала розвиток відносин в означених сферах, але й заклала основи для їх подальшого вдосконалення і розширення, відкрила реальні можливості для цього та знаменувала новий етап інтенсифікації відносин. Натомість інші галузі співробітництва сторін, зокрема у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, залишаються поза межами дії положень цього договору, оскільки рамки співпраці є чітко визначеними положеннями цієї угоди.

Економічне співробітництво розглядається, з-поміж іншого, через призму принципів і норм, які є невід'ємною частиною правової системи СОТ. Зокрема, в галузі торгівлі товарами, відповідно до положень угоди, передбачалось регулювання торговельних відносин згідно з принципами Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (режим найбільшого сприяння, свобода

транзиту товарів, заборона кількісних обмежень щодо імпорту товарів України на територію ЄС).

Одне із важливих положень, що іноді відносять взагалі до революційних, у сфері економічного співробітництва стосується створення зони вільної торгівлі (ст.4). Насамперед мається на увазі лише віддалена перспектива утворення зони вільної торгівлі, що презюмується через призму успішності проведення економічних реформ в Україні, яка може відкрити шлях до початку переговорів між сторонами з приводу створення зони вільної торгівлі [4, с. 202]. Імплементация положень цієї статті означала б створення передумов та їх підтримка з боку ЄС для трансформації угоди про партнерство і співробітництво до рівня преференційної угоди, включаючи зону вільної торгівлі як її невід'ємну складову.

Незважаючи на те, що реалізація положення статті не є безумовною, адже запровадження зони вільної торгівлі розглядається у прив'язці до виконання низки умов (проведення ринкових реформ в Україні, набуття членства в СОТ, виконання інших положень угоди), вони створювали додаткові можливості для України щодо більш глибокої економічної інтеграції, аніж це передбачено базовими положеннями угоди про партнерство і співробітництво.

Натомість політичне співробітництво засноване на понятті політичного діалогу, що відображають положення II розділу угоди. Запровадження політичного діалогу, на противагу економічному співробітництву, можна віднести до новацій договору, а також вважати основним його надбанням. Політичний діалог разом із категорією «спільні цінності» вперше закріплено у положеннях угоди такого рівня, що регулювала двосторонні відносини між Україною і ЄС, а згодом сприйняті як законодавством України, так і актами ЄС [5, с. 95].

Політичний діалог містить як прямі, так і додаткові можливості для забезпечення більш тісного співробітництва між Україною та ЄС. Потенціал політичного діалогу зводиться до того, що на його основі можуть бути сформовані нові форми співробітництва.

Загалом у структурі органів співробітництва в рамках угоди про партнерство і співробітництво можна виокремити три основних види органів, на які покладається функція забезпечення ре-

лізації її положень: Рада з питань співробітництва, Комітет з питань співробітництва, Комітет з парламентської співпраці.

Підписання Угоди про партнерство і співробітництво, на нашу думку, мало стабілізуючий ефект на договірно-правове оформлення відносин між Україною і ЄС з погляду нових геополітичних реалій. У будь-якому разі, як видається, не буде хибним стверджувати, що угода про партнерство і співробітництво передбачала так званий підготовчий етап перед початком інтеграційного періоду у частині встановлення договірно-правових відносин з ЄС асоціативного типу.

1. Сидорук Т. В. Європейська інтеграція України: навч. посібник / Т. Сидорук, В. Павлюк, В. Малькін. – Львів: ПАІС, 2011. – 269 с.

2. Бабін Б. Правове програмне регулювання взаємодії України та Європейського Союзу / Б. Бабін // Український часопис міжнародного права. – 2013. – № 1. – С. 97–101.

3. Сучасні міжнародні відносини і перспективи інтеграції України в євроатлантичну спільноту: підручник / за ред. В. В. Балабіна. – К.: Інфодрук, 2007. – 300 с.

4. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів: монографія / В. В. Баштанник. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2010. – 389 с.

5. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу: навч. посібник / В. Посельський. – К.: Таксон, 2005. – 280 с.

В. М. Пастернак,

кандидат юридичних наук,

в.о. доцента кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПРИМУС В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Конституція України містить положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і без-

пека в Україні визначені як вища соціальна цінність, а права і свободи людини та їхня гарантія визначають сенс і спрямування діяльності держави. Затвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. (ст. 3).

Актуальним на сьогодні є питання застосування процесуального примусу в здійсненні адміністративного судочинства, оскільки процесуальний примус є невід'ємною частиною процедури розгляду справ в адміністративних судах, що використовується задля забезпечення чіткого дотримання правил адміністративного процесу усіма його учасниками.

Питання примусу має не лише правовий характер, оскільки є одним із способів впливу на суспільні відносини. Тому у філософії, політології, соціології та в ряді юридичних наук категорію примусу прирівнюють до категорії влади, сили та впливу. Метод примусу вважається авторитарним засобом впливу з боку держави, однак, на сьогоднішній день не має жодної держави, яка б не використовувала його як невід'ємний засіб управління своїми справами, і в тому числі у сфері судочинства.

Проблеми розвитку адміністративної юстиції загалом та застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі в різні часи були предметом дослідження для низки вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: В. Б. Авер'янов, В. М. Бевзенк, В. В. Бойцова, В. Я. Бойцов, С. В. Ківалов, В. М. Кравчук, Т. О. Коломоєць, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк.

Важливість правомірного застосування примусу полягає в тому, що порушення судом процесуального законодавства призводить до порушення права на судовий захист, яке гарантоване ст. 55 Конституції України.

Державний примус виступає як засіб правового забезпечення належного функціонування правової системи на різних етапах реалізації права – як на етапі реалізації (застосування) норм об'єктивного права, результатом чого є виникнення правовідносин, так і на етапі здійснення суб'єктивного права, що є елементом правового відношення [1, с. 7].

В. А. Кузьменко визначає зміст примусу в адміністративному процесі як передбачену нормами законодавства про адміністративне судочинство правозастосовну державно-владну діяльність суду, що реалізовується у формі правових відносин

(як правило, процесуальних), полягає у зобов'язанні до застосування фізичного, майнового, морального чи організаційного впливу на учасників адміністративного процесу та інших учасників суспільних відносин щодо належності виконання обов'язків у ході адміністративно-процесуальної діяльності [2, с. 40].

Законодавцем встановлено, що заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню судочинства. Існує також точка зору, що заходи процесуального примусу – це реакція суду на ті правопорушення, яких припустилися учасники процесу або інші особи, присутні в залі судового засідання, і які заважають подальшому розгляду справи [3, с. 9].

Е. Ф. Демський визначає заходи процесуального примусу в адміністративному процесі як способи примусового впливу на учасників процесу з метою забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого вирішення адміністративних справ, а також підтримання певного порядку під час їх розгляду [4, с. 27].

Застосування заходів процесуального примусу вирішується судом на власний розсуд, та в певних випадках, є чи не єдиним об'єктивно необхідним методом, що спроможний припинити порушення, які стали перепорою в розгляді справи.

Однак у всіх випадках в основі рішення про застосування заходу адміністративного примусу повинна бути сукупність конкретних реальних фактичних даних, що свідчать про необхідність застосування того чи іншого заходу. Питання про наявність достатніх підстав кожного разу вирішується особою, уповноваженою розглядати адміністративні справи [4, с. 69].

Застосування судами процесуального примусу можливе судами всіх ланок судової системи, однак виключно під час судового засідання. Суд застосовує заходи процесуального примусу негайно після вчинення особою порушення шляхом постановлення відповідної ухвали, яка заноситься до журналу судового засідання. Така ухвала не впливає на рух справи, а тому не може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Проте, зацікавлені особи можуть оскаржити цю ухвалу разом із рішенням відповідного суду.

Важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи є недопущення застосування кількох заходів процесуального примусу за одне й те саме правопорушення до однієї особи. Це положення конкретизує конституційний принцип, закріплений в Конституції України, про те, що ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення [ст. 61]. Але водночас застосування заходу процесуального примусу не виключає можливості застосування до особи, до якої було застосовано заходи процесуального примусу, заходів адміністративної відповідальності. А також, застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, які встановлені Кодексом адміністративного судочинства України.

Під час судового засідання всі присутні повинні дотримуватися встановленого порядку. Це є важливою умовою правосуддя. Однак законом не встановлено, які дії можуть бути кваліфіковані як порушення правопорядку в залі судового засідання. Тому, в кожному конкретному випадку суд (суддя), користуючись своїм внутрішнім переконанням, вирішує, чи порушує особа, присутня в залі судового засідання, встановлений порядок, чи ні.

Разом з тим, порушення порядку під час судового засідання вважається, наприклад, паління, сварка, бійка та інші хуліганські дії, користування мобільним телефоном, нищення майна суду тощо. За перераховані порушення та інші протиправні дії під час судового засідання до осіб, присутніх в залі судового засідання може бути застосоване попередження.

Отже, процесуальний примус в адміністративному судочинстві також можна визначити як засіб вольового забезпечення відповідності поведінки осіб, що перебувають в залі судового засідання під час судового провадження, нормам адміністративно-процесуального законодавства, що здійснюється за допомогою заходів впливу, які регулюються нормами адміністративно-процесуального права і мають на меті досягнення певного порядку.

1. Шевчук О. М. Засоби державного примусу у правовій системі України / О. М. Шевчук. – Х., 2003. – С. 124.

2. Кузьменко В. А. Сутність примусу в адміністративному процесі / В. А. Кузьменко. – Університетські наукові записки. – 2001. – № 4. – С. 285.

3. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посібник / С. Г. Стеценко. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: Атіка, 2009. – С. 179.

4. Демський Е. Ф. Адміністративно-процесуальне право України / Е. Ф. Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 171.

В. М. Пастернак,

*кандидат юридичних наук,
в.о. доцента кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

М. І. Бурило,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Органічною складовою частиною сучасного євроінтеграційного процесу є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, що передбачає прийняття правових стандартів, серед яких важливе місце посідають стандарти адміністративного судочинства. Окремі аспекти міжнародних стандартів здійснення адміністративного судочинства були предметом дослідження В. Ю. Авер'янова, І. Б. Коліушка, Ю. Б. Димитрова, Р. О. Куйбіди, Ю. Н. Старилова та інших.

Запровадження адміністративного судочинства (як і в інших державах) обумовлене правовою природою публічно-правових спорів. Адміністративне судочинство спрямоване не лише на посилення правопорядку у сфері публічної діяльності, але й на надання можливості фізичним та юридичним особам реалізувати свої права шляхом оскарження неправомірних рішень органів державної влади, їхніх дій чи бездіяльності.

Стандарти адміністративного судочинства можна розглядати як складову частину міжнародних стандартів прав і свобод людини, оскільки вони призначені для забезпечення та підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини під час вирішення спорів із суб'єктами публічного управління. Стандарти адміністративного судочинства є системою правових норм, правових звичаїв і принципів, які встановлюють обов'язковий рівень гарантій прав людини в адміністративному судочинстві та способів реалізації таких прав.

Міжнародні стандарти адміністративного судочинства, на які перетворилися загальноновизнані норми міжнародного права, знайшли своє відображення не тільки в Загальній декларації з прав людини [1], але й у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права [2], Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права [3] та в інших міжнародних угодах [4].

Основним міжнародно-правовим актом, що встановлює стандарти прав людини є Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. [5]. На європейському рівні детальна регламентація гарантій прав людини в адміністративному судочинстві міститься переважно в актах Ради Європи. Загальні стандарти адміністративного судочинства більш детально конкретизуються в резолюціях та рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи щодо вдосконалення законодавства держав-членів у сфері адміністративного судочинства.

Відповідно до Європейської Конвенції 1950 року систему європейських стандартів адміністративного судочинства складають: 1) право на розгляд справи створеним на основі закону судом; 2) незалежність і неупередженість суду; 3) гласність і публічність під час розгляду справи; 4) справедливий судовий розгляд; 5) розумні строки розгляду справи; 6) обов'язковість виконання судового рішення.

Для детального розгляду основних елементів моделі стандартів адміністративного судочинства Ради Європи слід почати з такого принципу, як створення суду тільки на основі закону. Іншими принципами є незалежність і неупередженість суду, які означають, що суд зобов'язаний відповідати вимогам незалежності від виконавчої влади, бути неупередженим до кінця судового процесу.

Важливим елементом моделі міжнародних стандартів адміністративного судочинства є справедливість як основа судового розгляду. У практиці Європейського суду з прав людини цей стандарт включає в себе рівність сторін у процесі. Надання правової допомоги стороні, яка цього потребує, а також обґрунтованість судового рішення.

Ще одним стандартом судочинства є надання правової допомоги стороні, яка її потребує й не має можливості самотійно її собі забезпечити, якщо це необхідно в інтересах правосуддя. Загалом цей аспект стосується сфери кримінального процесу, де держава зобов'язана надати особі кваліфікований захист від пред'явленого обвинувачення або підозри, проте це також має стосуватися й адміністративного судочинства, оскільки не кожна особа володіє відповідними юридичними знаннями й не має можливості самотійно захищати свої права або не має фінансових можливостей залучити до участі в справі юриста, на відміну від суб'єктів владних повноважень – органу державної влади, де юрист працює за штатом або залучається таким суб'єктом на підставі закону. Таким чином, і в адміністративному судочинстві держава зобов'язана забезпечити надання безоплатної правової допомоги фізичним особам які її потребують. Право на доступ до суду має бути ефективним. Зазначена вимога включає в себе систему правової допомоги заявникам, які не мають можливості платити за послуги юриста.

Умотивованість судового рішення означає чітке обґрунтування складом суду прийнятності тих чи інших доказів, детальний аналіз таких доказів, аналіз заперечень і спростувань доказів, поданих іншою стороною, формування з представлених фактів причинно-наслідкового зв'язку, причин використання певної норми права стосовно досліджуваних суспільних відносин.

Елементом моделі європейських стандартів адміністративного судочинства є розумний термін для розгляду справи. Зазначений критерій Європейський суд з прав людини бере до уваги, з'ясовуючи такі аспекти, як поведінка заявника та відповідача, складність справи, підхід органу державної влади до процесу розгляду справи, конкретні обставини справи, які виправдовують більш тривалий термін судового розгляду.

Важливим складником європейських стандартів судочинства є обов'язковість виконання судового рішення як гара-

нтія права на судовий захист. Під час подання скарги до суду кожна особа ставить за мету не тільки визнати недійсним оспорюваний акт, але й нівелювати негативні наслідки його прийняття. Захист особи й відновлення її порушених прав включають в себе також обов'язок суб'єкта владних повноважень ужити заходів згідно із судовим рішенням. Якщо державні органи затримують виконання судових рішень або взагалі відмовляють їх виконувати, то гарантії, передбачені ст. 6 Конвенції втрачають будь – який сенс.

Ефективність і якість судочинства є невід'ємною складовою частиною якості й ефективності функціонування держави в цілому, адже судова влада – частина державної влади.

У Кодексі адміністративного судочинства України знайшли своє відображення основні міжнародно-правові стандарти адміністративного судочинства: верховенство права; законність; рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом; змагальність сторін; диспозитивність та офіційне з'ясування, всіх обставин справи; гласність і відкритість адміністративного процесу; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду (крім випадків, передбачених КАС України); обов'язковість судових рішень [6].

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015/

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права від 19.10 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042

4. Європкйські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. – 708 с.

5. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747> – 15.

І. Д. Пастух,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

У багатьох країнах на основі аналізу адміністративно-правового законодавства формулюються принципи адміністративного права. Необхідність їх виявлення обґрунтовується як доцільністю вироблення спільних підходів до законодавчого регулювання та адміністративної діяльності, так і потребами судочинства. У західних країнах вважається, що суд не повинен відмовляти в праві на правосуддя, навіть якщо відсутня конкретна правова норма, що регулює спірну ситуацію; в таких випадках слід звертатися до загальних правових доктрин і основ права. В адміністративному праві застосовуються як загальні правові принципи, визнані в тій чи іншій країні, так і спеціальні принципи, характерні тільки для цієї правової галузі. Серед спеціальних діють принципи адміністративно-правового регулювання, а також принципи організації та функціонування окремих адміністративно-правових інститутів.

Розглянемо загальні принципи адміністративного права, тобто ті основоположні ідеї, на яких базується адміністративно-правове регулювання в переважній більшості європейських країн.

Найважливішим для будь-якої правової держави є принцип, що проголошує *пріоритет прав і свобод людини і громадянина*, встановлює межі дії норм адміністративного права. Адміністративно-правове регулювання за загальним правилом припустиме лише в тому випадку, якщо воно не порушує основних прав і свобод особи. Втручання в сферу цих основних прав і свобод може здійснюватися тільки на основі спеціальних законодавчих приписів і має бути розумно обґрунтованим. На відміну від природних прав, що закріплені у конституції і

мають за своєю юридичною природою абсолютний характер, повноваження, надані адміністративним правом, відносні і зумовлені конкретними, спеціально зазначеними обставинами. Конкретизацією зазначеного принципу в адміністративному праві став принцип пропорційності або домірності. Спочатку цей принцип був найбільш точно сформульований в країнах австро-германської системи, а потім Європейський Суд визнав його як загальноєвропейський принцип. Відповідно до принципу пропорційності державні органи мають право накладати на громадян тільки такі зобов'язання, які необхідні для досягнення певної публічної мети і їх відповідають. Будь-який захід, що застосовується адміністрацією, повинен оцінюватися з точки зору розумності обмежень прав і свобод громадянина. Слід вибирати найменш обтяжливі для людини адміністративні заходи. З принципу пріоритету прав і свобод людини і громадянина впливає принцип недискримінації, що вимагає встановлення загальних правил, що гарантують справедливе і неупереджене ставлення адміністрації до кожного громадянина.

Принцип законності є основоположним для всіх правових галузей будь-якого сучасного держави, в тому числі і для адміністративного права. Як принцип правового регулювання, принцип законності тлумачиться в адміністративному праві широко і багатогранно і розглядається в якості однієї з ознак правової держави. У країнах англосаксонської системи принцип законності формулюється як принцип панування права (Rule of Law). Суть цього принципу в тому, що «державна має у своєму розпорядженні відповідні гарантії, що захищають розумні інтереси індивіда». У відповідності з цим принципом адміністрація не може чинити будь-яких дій без законодавчого дозволу – вони мають бути врегульовані і / або прописані законом. У відношенні адміністративних органів діють принципи *intra vires* (в рамках прав) і *ultra vires* (проти прав): адміністрація зобов'язана діяти в рамках запропонованих повноважень, інакше її дії можуть бути оскаржені в суді і визнані незаконними.

У країнах континентальної правової сім'ї принцип законності конкретизується рядом принципів, з яких провідними вважаються принципи *верховенства закону* і підстави на законі. Принцип верховенства закону передбачає, що закони, як

акти вищої юридичної сили, є первинними джерелами адміністративного права, вони повинні регулювати найбільш важливі суспільні відносини і визначати основні підходи адміністративно-правового регулювання. Інші нормативно-правові акти є певною мірою субсидіарними джерелами, доповнюють і конкретизують положення законів. Будь-які адміністративні акти нормативного та індивідуального характеру повинні прийматися відповідно до закону. Адміністративні акти, що суперечать законам можуть бути оскаржені в суді і визнані недійсними. *Принцип підстави на законі* вимагає, щоб усі інститути адміністративного права створювалися, а повноваження адміністративних органів та інших суб'єктів адміністративно-правових відносин надавалися тільки на основі закону. Адміністрація не може сама наділити себе публічно-владними повноваженнями. Закон, який надає повноваження адміністрації, повинен визначати цілі і завдання, яких слід досягти. Не випадково тому у французькому адміністративному праві в якості умови законності адміністративних дій розглядається також їх вчинення в зазначених суспільно корисних цілях. Якщо адміністративний орган використовує свої повноваження в інших цілях, то це розглядається як порушення законності – зловживання владою. Конкретизує принцип законності також принцип застереження в законі. Наприклад, в німецькому адміністративному праві вважається, що адміністрація має право реалізовувати свої повноваження лише на основі прямої вказівки (спеціального застереження) в законі, якщо: а) адміністративні органи втручаються в права громадян; б) приймаються «істотні», принципово важливі для суспільства рішення; в) дія цього принципу для конкретних обставин спеціально наказано законом.

Адміністративне право виконує функцію стабілізації управління, захисту громадян від довільних дій адміністрації. У зв'язку з цим в основу адміністративного права покладено принцип *правової стабільності*. З одного боку, він припускає, що адміністративно-правове регулювання повинне не тільки ґрунтуватися на нормах закону, а й також враховувати всі чинні нормативно-правові акти. У зв'язку з цим принцип законності нерідко трактується більш широко, як принцип правомірності. З іншого боку, продовженням ідей законності став принцип

правової визначеності, який в ряді країн називається принципом правової безпеки. У відповідності з цим принципом адміністрація не може раптово відмовитися від встановленої нею законної правової практики. Зміни допускаються за наявності вагомих підстав і повинні означати не поодинокі винятки, а послідовну заміну старої практики новою.

Принцип *розумності і необхідності* доповнює основний принцип законності. Ніякі вимоги, що встановлюються в адміністративному праві, не повинні суперечити здоровому глузду. Вони повинні бути розумними і обґрунтованими. У зв'язку з цим в західних країнах найчастіше встановлюються заборони надформалізму: не допускаються обмеження прав громадян, що вживаються тільки заради дотримання форми. Наприклад, якщо громадянин подає заяву до адміністративного органу, той не вправі відмовити за мотивами недотримання встановленої форми заяви. Забороняється безглузде застосування права: правова норма не повинна застосовуватися, якщо в обставинах, що склалися її застосування не має ніякого сенсу.

Принципи континентальної системи права здебільше знаходять своє відображення в європейських принципах адміністративного права, що були визначені в 1988 р. у праці Юргена Шварца *Europaisches Verwaltungsrecht* («Європейське адміністративне право»). До переліку увійшли: принцип законності, принцип недискримінації, принцип скасовності незаконного адміністративного акта, принцип юридичної визначеності, право на захист, принцип пропорційності, принцип поваги до фундаментальних прав людини та громадянина, принцип субсидіарності, принцип належного управління, принцип прозорості, принцип застосування. На їх основі сформувалися сучасні принципи європейського адміністративного права. Розглянемо їх детальніше:

– принцип законності (англ. *the principle of legality*) запозичений з французького права;

– принцип скасовності (або можливості відкликання) незаконного адміністративного акта (англ. *the revocability of unlawful administrative action*) ґрунтується на неприпустимості негативного впливу нормативно-правового акта на права громадян;

– принцип недискримінації (англ. non-discrimination) означає, що подібні справи не розглядатимуть по-різному, якщо немає об'єктивних підстав для диференціації;

– принцип юридичної визначеності (англ. legal certainty) – один з основних принципів європейського адміністративного права, відповідно до якого всі суб'єкти права повинні керуватися у своїх діях правовими приписами;

– право на захист (фр. droit de la defence) – цей термін запозичений з французької мови;

– принцип пропорційності запозичений з німецької концепції Verhältnismassigkeit;

– принцип поваги до фундаментальних прав людини та громадянина (англ. respect for fundamental human rights) впливає з положень Європейської конвенції з прав людини та їх тлумачення Європейським судом з прав людини;

– принцип субсидіарності (англ. subsidiarity) означає, що рішення мають прийматися на найнижчих рівнях і забезпечувати ефективність запропонованих заходів, що призводить до деволуції (передачі) владних повноважень всередині ЄС з над-національного на національний рівень;

– принцип належного управління (англ. good administration) поєднує вимоги щодо використання найкращого досвіду управління та запровадження інституту омбудсмена для розгляду скарг на неналежне врядування (управління), що мали місце в діяльності установ та організацій ЄС;

– принцип прозорості (англ. transparency) розвинувся під впливом скандинавських принципів належного врядування. Був запозичений у середині 90-х рр. XX століття зі вступом до ЄС Швеції та Фінляндії. У європейському праві стосується переважно доступу до офіційних документів;

– принцип застосування (англ. applicability): право ЄС безпосередньо діє на тих, кого стосується, не потребуючи інкорпорації або імплементації європейських норм до національного правопорядку.

В умовах асоціативного членства України з ЄС та запровадження безвізового режиму для громадян нашої держави імплементація принципів європейського адміністративного права є визначальним напрямом його подальшого розвитку.

А. В. Перепелиця,
*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу кадрового забезпечення
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Прийняття конституції в будь-якій країні вважається, як правило, значним досягненням нації у її самовизначенні та розвитку. Але повною мірою велич кожної Конституції, її значення для народу виявляється в дії, в процесі її реалізації. Це стосується й Конституції України, її виконання і додержання залежить від ряду чинників, насамперед від волі народу і кожного громадянина України, від органів державної влади і місцевого самоврядування, від народних депутатів і депутатів місцевих рад, державних і муніципальних службовців, від політичних партій і громадських організацій.

Поряд з цими та іншими чинниками політичного, економічного, соціального і духовного (культурного) характеру, реалізація Конституції залежить значною мірою від наявності міцних наукових основ її функціонування і функціонування передбачених нею державних, суспільних, правових та інших інститутів. Адже реалізація Конституції є, як правило, справою всього суспільства, кожної людини і громадянина [1, с. 65].

Реалізація Конституції є також багатогранним явищем і за змістом та формами.

За своїм змістом реалізація чинної Конституції – це поперше забезпечення відповідності Конституції передбаченого нею державного і суспільного ладу, тобто непорушності конституційного ладу; по-друге, це забезпечення всебічної і повної реалізації прав і свобод людини і громадянина; по-третє, це забезпечення реалізації конституційних форм безпосереднього народовладдя (виборів, референдумів тощо) відповідно до принципів, проголошених чинною Конституцією; по-четверте, це забезпечення організації і діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування відповідно до принципів, функцій і повноважень, визначених Конституцією України; по-п'яте, це

створення і забезпечення функціонування у спосіб, передбачений Конституцією України інших основних інститутів держави: адміністративно-територіального устрою, державних символів, державної мови, грошової, банківської і бюджетної систем, Збройних Сил України та інших військових формувань тощо.

За формою реалізація Конституції – це, по-перше, додержання всіх її положень, принципів і норм всіма органами державної влади і органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та громадянами, тобто повага, шана Конституції і передбачених нею державних і громадських інститутів; по-друге, це виконання положень Конституції відповідними органами державної влади і органами місцевого самоврядування, посадовими особами відповідно до своєї компетенції, а громадянами відповідно до своїх обов'язків; по-третє, це належне застосування положень Конституції при здійсненні своїх функцій і повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами шляхом прийняття передбачених Конституцією законів України, актів Президента України, актів уряду тощо.

Нині є підстави стверджувати, що Конституція діє у повному обсязі за своїм змістом і за формами. Адже перших п'ять років відповідно до перехідних положень окремі норми Конституції частково або повністю не діяли або могли не діяти. Тепер в Україні відповідно до Конституції створена цілісна система органів законодавчої, виконавчої і судової влади, формується якісно нова правова система, утверджується якісно новий конституційно-правовий статус людини і громадянина, держави і суспільства, органів державної влади, посадових осіб, а також статус самої Конституції України як акта найвищої юридичної сили, законів України і права в цілому.

Проте реалізація Конституції України є далеко не безпроблемною. До цього часу без достатніх підстав не прийнято ряд передбачених Конституцією законів про порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних органів виконавчої влади або не приведено у відповідність до Конституції у повному обсязі окремі закони, вельми проблематичною є реалізація соціальних, культурних та інших прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Але найскладнішою проблемою реалізації чинної Конституції України є її перехідний характер відповідно до перехідного періоду у розвитку нашої держави і нашого суспільства. В Україні продовжує існувати певною мірою змішаний тип держави і суспільства, змішана форма держави, змішана форма парламентських виборів (мажоритарно-пропорційна система) тощо.

Відповідно в Україні йде пошук ряду державно-правових інститутів, прийнятих як на сьогодні, так і на віддалену перспективу.

Цей пошук здійснюється шляхом проведення політичної парламентської, адміністративної, судової та інших реформ, що об'єктивно передбачає або принаймні не виключає внесення відповідних змін до чинної Конституції України.

Отже, процес реалізації чинної Конституції України передбачає як забезпечення її максимальної стабільності, дієвості і ефективності, тобто здійснення властивих їй функцій, так і забезпечення повної змінності, оновлення, розвитку її з метою найшвидшого, найуспішнішого проходження перехідного періоду у функціонуванні і розвитку українського суспільства і української держави [2, с. 79].

Перш ніж висвітлювати питання реалізації і тлумачення Конституції України, розглянемо загальніші питання реалізації норм права і тлумачення норм права.

Реалізація права – це процес втілення правових приписів у поведінку суб'єктів права. До форм реалізації права належать: дотримання норм права; виконання норм права; використання норм права; застосування норм права.

Дотримання норм права є такою формою їх реалізації, яка полягає в утриманні суб'єкта права від здійснення заборонених правом дій чи діянь.

Іншими словами, це пасивна форма поведінки суб'єкта права. Прикладом може бути правовий припис, який зобов'язує громадян не порушувати правила дорожнього руху.

Виконання норм права – це така форма їх реалізації, яка вимагає активної поведінки суб'єкта права щодо здійснення покладених на нього обов'язків. Так, згідно з трудовим законодавством адміністрація підприємств, організацій зобов'язана

надавати всім робітникам і службовцям щорічні відпустки зі збереженням місця роботи (посади) і середнього заробітку.

Використання норм права означає таку форму їх реалізації, коли учасники правовідносин на власний розсуд реалізують належні їм права. Прикладом такої форми реалізації права є право на освіту, яке реалізується суб'єктами права.

Застосування норм права – це форма їх реалізації, здійснена державою через відповідні органи стосовно конкретних випадків життя. Наприклад, у відповідності до норм кримінального права суд виносить вирок підсудному за скоєний ним злочин.

1. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / відп. ред. В. Ф. Погорілко: монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. – 652 с.

2. Ковалів М. В. Конституційне право України: навч. посібник / М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, М. М. Бліхар. – Львів, 2014. – 402 с.

А. О. Рибалкін,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник центру підвищення кваліфікації*

В. Куркуріна,

*здобувач вищої освіти юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ – ОДИН З ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Ідея абсолютних, невід'ємних прав людини – це ціннісний орієнтир, ідеал для суспільства, показник зрілості демократичних і правових основ держави. Від міри реального, законодавчого закріплення прав людини залежить міра свободи й захищеності індивіда у державі. Рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод,

визнано Україною, закріплено, що право на справедливий судовий розгляд може бути обмежено державою, якщо це обмеження не завдає шкоди самій суті права.

На сьогодні судова реформа України забезпечує реалізацію державної функції правосуддя, але в цій галузі є проблеми, тому Європейський суд є прикладом судової влади в Україні. Актуальність питання постає у дослідженні механізму реалізації ЄСПЛ в Україні.

Досліджують проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини вітчизняні науковці як: К. Андріанов, О. Копиленко, Я. Романюк, В. Тація, П. Рабінович, Ю. Шемшученко та ін.

Європейський суд з прав людини (далі – Суд) є міжнародним органом, який за умов, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), може розглядати заяви, подані особами, які скаржаться на порушення своїх прав. Конвенція є міжнародним договором, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Ці права гарантуються як самою Конвенцією, так і протоколами до неї (Протоколи № 1, 4, 6, 7, 12 і 13), згода на обов'язковість яких надана державами – сторонами Конвенції [1].

В основу правопорядку Європейського суду прав людини покладено: верховенство права й законність, рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, диспозитивність, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів. Ці принципи є загальними правилами європейського судочинства.

Один із провідних українських теоретиків права професор П. Рабінович виділяє два основні напрями впливу рішень Страсбурзького суду на конституційне правосуддя. Перший полягає у врахуванні конституційними судами вказівок і оцінок Страсбурзького суду. Другим напрямом впливу практики Страсбурзького суду на національне конституційне судочинство є врахування вироблених ним принципів, концептуально-методологічних основ судового захисту прав людини при прийнятті рішень конституційними судами. [2].

Отже, конституційне судочинство повинно враховувати всі зазначенні принципи Страсбурзького суду, які побудовані

на захисті прав людини. Національний суд повинен базувати свої рішення на Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

К. Андрианов у своїй праці вказує, що юрисдикція Європейського суду з прав людини є тим фактором, що виокремлює його як основний елемент контрольного механізму Конвенції щодо інших міжнародних судових органів; саме особливості юрисдикції Суду визначають його місце та роль у системі міжнародних інститутів та у системі інституційного механізму Конвенції та Ради Європи зокрема [3].

Різні аспекти діяльності ЄСПЛ та система захисту прав людини, досліджуються в останнє десятиліття в Україні досить активно. Значна частина обмежується питанням звернення до Європейського суду з прав людини або аналізом конкретних справ.

Проблеми які постають на сьогодні у судовій влади України це: по-перше, проблема судового захисту людини; по-друге, низький рівень правозастосування; по-третє, проблема системності в реформуванні судової влади та судова експертиза, яка встановлює істину справи. Для вирішення цих проблем потрібно забезпечити виконання належного державного обов'язку, проінформувати громадські об'єднання для свідомого, виховання відповідного рівня правової свідомості, провести підвищення рівня кваліфікації суддів.

Отже, на сьогодні Європейський суд з прав людини вважається однією з основних міжнародних правозахисних інституцій європейської системи захисту прав людини. Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у вжитті заходів індивідуального та загального характеру, останні мають бути спрямовані на внесення змін до законодавства України та його удосконалення. Саме тому, всі судові рішення повинні базуватися на рішеннях Європейського суду з прав людини.

1. Порядок звернення до європейського суду з прав людини громадянство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/12704>.

2. Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації європейських стандартів

прав людини/ П. Рабінович // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 6. – С. 35–36.

3. Туманов В. А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В. А. Туманов. – М.: Норма, 2001.

В. В. Сеник,

*кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

В сучасних умовах реформування діяльності Міністерства внутрішніх справ України всевідчутнішим стає роль інформаційних технологій у забезпеченні оперативно-службової діяльності Національної поліції. Швидкість реагування поліцейських нарядів та слідчо-оперативних груп часто залежать від наявних інформаційних ресурсів. У Законі України «Про Національну поліцію» [1] інформаційно-аналітичному забезпеченню (інформаційним ресурсам) діяльності поліцейських присвячено чотири статті (ст. 25–28). Зокрема, ст. 25. вказує на повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. Дана стаття дає право поліції формувати та користуватися базами даних, що входять до Інтегрованої інформаційної-пошукової системи Міністерства внутрішніх справ України, створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності Національної поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Разом із цим, дана стаття визнає, що така діяльність поліції пов'язана із захистом і обробкою персональних даних, а тому повинна виконуватися на під-

ставах, що визначені Конституцією України [2] та Законом України «Про захист персональних даних» [3].

Розуміючи важливість дотримання поліцейськими положень Закону України «Про захист персональних даних», законодавець передбачив відповідальність за протиправне використання ними інформаційних ресурсів (ст. 28), відповідно до якої «Поліцейські несуть персональну дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинені ними діяння, що призвели до порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації». Разом з тим, на Міністерство внутрішніх справ України у межах компетенції покладено контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів під час формування та користування поліцейськими інформаційними базами (банками) даних у порядку, визначеному у статтях 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію».

Таким чином, сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології дають великі можливості для Національної поліції опрацювати значний обсяг персональних даних. Однак, з огляду на значні перспективи таких технологій, слід вказати, що під час їх застосування з порушенням законодавства є небезпека їх розголошення.

Головною причиною, яка здатна призвести до розголошення персональних даних є те, що працівники Національної поліції досконально не володіють положеннями законодавства, які регулюють їх діяльність у даній сфері, а також зобов'язань стосовно дотримання конфіденційності та заходів безпеки під час опрацювання інформації. При цьому найпоширенішими порушеннями можуть стати: а) доступ до персональних даних без законних повноважень, підстав та обґрунтувань щодо такого доступу; б) незаконне опрацювання даних, шляхом надання повного доступу до них, розкриття їх для суспільства, а також збір персональних даних за відсутності законних підстав та мети; в) недодержання прав суб'єктів на інформування та доступ до даних про операції з їх обробки, які їх стосуються (відповідно до ст. 8 Закону України «Про захист персональних даних» [3]); г) опрацювання персональних даних з метою, несумісною з першопочатковою; д) недотримання політики безпеки

персональних даних; е) відсутність підрозділів та осіб з питань захисту персональних даних тощо.

Враховуючи те, що наше суспільство, якому Конституцією України гарантоване право на приватне та сімейне життя, з метою усунення вказаних проблем і дотримання відповідного рівня захисту персональних даних у діяльності Національної поліції України, необхідно вжити ряд заходів, що приведуть до покращення загального рівня з додержанням прав людини на захист персональних даних, а у подальшому забезпечать стан суспільства, в якому гарантуватиметься захист персональних даних.

1. Про Національну поліцію: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/580-19>.

2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D1%80>.

3. Про захист персональних даних: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

С. В. Сенік,

*науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПОВНОВАЖЕННЯ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В Законі України «Про Національну поліцію» [1] визначено, що один із напрямів діяльності Національної поліції України є інформаційно-аналітична діяльність. Відповідно до ст. 25 вище зазначеного закону поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень, визначених цим законом, а саме:

– формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України;

– користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади;

– здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу;

– здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями. Також поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень.

Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Національної поліції України залежно від підпорядкування діє на трьох рівнях. Перший рівень – центральний, що інтегрує інформаційні підсистеми поліції загальновідомчого значення. На цьому рівні інтегрується інформація, що використовується для аналізу, планування, ухвалення рішень і проведення, у межах оперативного-розшукового, слідчих та інших, спеціальних заходів із протидії злочинності. Другий рівень – регіональний, що охоплює інформаційні обліки, які є складовими загальновідомчих інформаційних підсистем і використовуються Головними управліннями Національної поліції в областях. У складі таких баз (банків) даних регіонального рівня інтегрується інформація, що має регіональний характер і містить дані про надзвичайні події, кримінальні та адміністративні правопорушення. Третій рівень – місцевий, що охоплює інформаційні обліки, які є складовими загальновідомчих інформаційних підсистем і використовуються у міських, районних підрозділах, слідчих та інших підрозділах Національної поліції [2].

Інформаційно-аналітична діяльність – це дії на основі концепцій, методів, засобів і нормативно-методичних матеріалів для збору, накопичення, обробки й аналізу даних з метою обґрунтування та ухвалення рішень.

Згідно із положеннями ст. 1 Закону України «Про інформацію» «джерелами інформації є передбачені або встановлені Законом носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інфор-

мацію, а також повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи». У свою чергу, «документ – це передбачена Законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві». З поняттями «джерело інформації» та «документ» пов'язаний термін «носії інформації», який у науковій літературі визначається як матеріальний об'єкт, призначений для зберігання даних [3].

Таким чином, у системі суб'єктно-об'єктних відносин інформаційної діяльності джерелом інформації вважається будь-який об'єкт, де накопичуються повідомлення, дані, що в подальшому використовуються суб'єктами інформаційних відносин (державними організаціями, посадовими та юридичними особами, громадянами) та впливають на їхню поведінку.

Перелік форм діяльності поліції в рамках інформаційно-аналітичної діяльності є вичерпним. Однак, для аналізу, планування, ухвалення рішень, а також проведення оперативно-розшукових, слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних і спеціальних заходів у рамках розслідування у кримінальному провадженні, працює система криміналістичної реєстрації в Україні (система баз (банків). Криміналістична реєстрація – це цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для подальшого використання реєстраційних даних під час розслідування кримінальних правопорушень, розшуку підозрюваних, обвинувачених і речових доказів, з'ясування обставин, що супроводжують кримінальне правопорушення. Систему криміналістичної реєстрації утворюють різні види криміналістичних обліків.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження кримінальних правопорушень, що ґрунтується на наукових даних та узагальненнях практики протидії злочинності. Криміналістичні обліки створюються структурними підрозділами поліції відповідно до Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України від 03.11.2015 № 1343 [4].

Система криміналістичного обліку складається із різних його видів. Залежно від завдань криміналістичні обліки поділяються на оперативно-пошукові та інформаційно-довідкові, а залежно від рівня концентрації інформації – на центральні, регіональні та місцеві.

Оперативно-пошукові обліки містять об'єкти і дані, безпосередньо пов'язані з подією кримінального правопорушення, як правило, вилучені під час оглядів місця події або під час проведення оперативних заходів та слідчих (розшукових) дій. До них належать дактилоскопічні обліки, колекції слідів злому, взуття, транспортних засобів, волокон, замків і ключів, підроблені рецепти і бланки документів, кулегільзотеки, колекції суб'єктивних портретів тощо.

Інформаційно-довідкові обліки (колекції та картотеки) комплектуються об'єктами й даними, безпосередньо не пов'язаними з подією кримінального правопорушення й отриманими у результаті накопичення відомостей інформаційного характеру. Об'єктами інформаційно-довідкових колекцій і картотек можуть бути зразки різноманітних виробів, малюнки, фотографії, таблиці, каталоги [4].

Центральні обліки забезпечуються Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром МВС України (ДНДЕКЦ). У системі центральних обліків створено інформаційно-довідкові колекції зразків документів суворого обліку, цінних паперів та грошей, зброї та боєприпасів, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, рельєфних підодшов взуття, інструментів, що використовуються для зломів, лакофарбових покриттів, вибухових пристроїв і речовин, протекторів шин, волокон і волосся, пально-мастильних матеріалів, підроблених номерів вузлів, деталей та агрегатів автотранспорту тощо.

Регіональні та місцеві обліки здійснюють науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ).

На підставі проведеного аналізу можна зазначити, що повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення є достатньо широкими, оскільки вони охоплюють формування та користування базами даних Міністерства внутрішніх справ, здійснення інформаційно-пошукової, інформаційно-аналітичної роботи, а також здійснення взаємодії з іншими

органами державної влади, міжнародними організаціями та правоохоронними органами інших держав.

1. Про Національну поліцію: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Про Національну поліцію: Закон України: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка. – Харків, 2016. – 408 с.

3. Про інформацію: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

4. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>

О. Р. Сірант,

*здобувач кафедри
адміністративного права
Інституту права
імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії
управління персоналом*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Будучи найважливішим інститутом правової системи, юридична відповідальність протягом тривалого часу викликає особливий інтерес у юристів. Однак до цих пір не вироблено єдиного розуміння даного інституту. У сучасній юридичній науці відповідальність поділяється на два види – позитивну, що виникає з обов'язку здійснювати позитивні, корисні для суспільства функції, і реалізовану в регулятивних правовідносинах, де зобов'язана сторона знаходиться в положенні підконтрольності та підзвітності, і негативну, пов'язану з вчиненням правопорушення правопорушником, що піддаються відповідним правових санкцій. Такий підхід дозволив виділити в юри-

дичній відповідальності дві її сторони: перспективну – передбачувану активну, ініціативну діяльність відповідно до статусу (наданими правами та юридичними обов'язками) в інтересах досягнення тієї чи іншої мети, результату і ретроспективну – за правопорушення.

Різні наукові дослідження багатьох українських правознавців протягом декількох десятків років дозволяють виділити наступні підходи до визначення юридичної відповідальності, зокрема, негативний, позитивний, ретроспективний і змішаний, який об'єднує основні ідеї позитивного і ретроспективного підходу. Крім того, в кожній з цих груп є свої підходи, що в якійсь мірі вносять ще більшу неузгодженість і суперечливість у виробленні універсального визначення юридичної відповідальності.

Негативний аспект юридичної відповідальності відрізняється найбільшою різноманітністю думок про поняття юридичної відповідальності, правову природу даного інституту права. Прихильники даного підходу, О. Іоффе і М. Шаргородський, під юридичною відповідальністю розуміють «примусовий захід, заснований на юридичному та громадському осуді поведінки правопорушника і виражається у встановлення для нього певних негативних наслідків у формі обмежень особистого чи майнового характеру» [1, с. 324].

Наведене вище визначення юридичної відповідальності є одним з перших, що з'явилися в загальній теорії права. Надалі більшість дослідників засновували свої точки зору на цій концепції, розглядаючи юридичну відповідальність як один із заходів державного примусу.

Іншим підходом до вивчення юридичної відповідальності є концепція позитивної юридичної відповідальності, яка отримала свій розвиток в ході трансформації національної правової системи, і вимагає переосмислення багатьох основних теоретичних положень.

Однак у національній науковій літературі також не склалися єдиного розуміння позитивної юридичної відповідальності. Існують її різні трактування, наприклад, як обов'язок діяти правомірно, чи правомірна поведінка, або елемент правового статусу особистості, або застосування заходів заохочення.

Говорячи про інші підходи, варто відзначити, що останнім часом в юридичній літературі висловлюються точки зору

про єдину природу позитивної та ретроспективної юридичної відповідальності, яка приймає дві форми реалізації: добровільну (позитивну) і державно-примусову (негативну).

Однак не варто забувати і те, що юридична відповідальність є особливим видом соціальної відповідальності, оскільки вона нерозривно пов'язана з державою, правовими нормами, протиправною поведінкою фізичних осіб і їх об'єднань. Соціальна роль юридичної відповідальності в житті суспільства багато в чому зумовлюють її розвиток і функціонування.

Від всебічного дослідження юридичної відповідальності, як в теоретичному, так і правозастосовному аспекті, залежить подальший розвиток, вдосконалення теоретичних концепцій і національного законодавства про юридичну відповідальність. Тому в якості методологічного орієнтира вивчення проблеми можна використовувати системний підхід, на який останнім часом звертають увагу дослідники юридичної відповідальності.

Багато авторів досліджуючи юридичну відповідальність, прийшли до висновку, що її складність, багатогранність і способи впливу на навколишнє середовище дозволяють говорити про неї як про системний об'єкт, аналіз якого можливий на декількох рівнях.

У науковій юридичній літературі є спроби дослідження юридичної відповідальності через систему, елементами якої є галузеві види відповідальності. З позиції В. Глушкова, під системою в праві доцільно розуміти об'єктивне об'єднання за змістовними ознаками певних частин в структурно впорядковану цілісну єдність, що володіє відносною самостійністю, стійкістю і автономністю функціонування.

Щодо змістовних ознак, у їх числі: єдність сфери державно-правової діяльності, якою є правоохоронна діяльність держави; єдність природи матеріально-правових відносин, у сфері яких виникає та здійснюється юридична відповідальність (охоронні правовідносини: кримінально-правові, цивільно-деліктні, адміністративно-деліктні тощо); спільність нормативної бази видів юридичної відповідальності, яка утворюється правоохоронними нормами, забезпеченими каральними (штрафними) санкціями; спільність підстав і ознак матеріального забезпечення будь-яких видів юридичної відповідальності.

Така системна спільність дозволяє виділити сутність застосування системного підходу до вивчення юридичної відповідальності, яка, як відзначає О. Щербак, полягає в використанні раціонального рішення, знайденого для однієї частини системи, при розгляді інших її елементів [2, с. 25].

У багатьох дослідженнях поділ юридичної відповідальності на види заснований на її функціях. Виділяють дві основні функції. По-перше, та що відновлює право, передбачаючи добровільне виконання правопорушником відповідальності, при якій державний примус застосовується в разі виникнення конфлікту між учасниками правовідносин.

По-друге, штрафна або каральна, де примус проявляється в двох аспектах: в обмеженні прав особи, яка притягається до відповідальності та наголошує на необхідності пошуку відмінностей у функціональних міжгалузевих інститутах, а саме наявність у них рухомого предметно-регулятивного зв'язку, коли на предмет однієї галузі права накладаються деякі елементи методу правового регулювання іншій галузі права.

Норми адміністративного права закріплюють не тільки каральні форми відповідальності, а й відновлювальні, тому доцільно виділити дві основні функції юридичної відповідальності за адміністративні правопорушення, штрафну та відновлення права. Тому корисний результат системи юридичної відповідальності за правопорушення повинен містити в собі будь-які правові заходи та механізми примусу або заохочення, спрямовані на реалізацію національних інтересів.

Конкретний результат діяльності системи повинен бути спрямований на досягнення балансу між усіма видами відповідальності, що полягає не тільки в зниженні кількості правопорушень, виявлених в результаті правоохоронної діяльності, а й підвищенні прозорості механізмів правозастосування.

У цьому випадку, систему юридичної відповідальності за порушення адміністративного законодавства можна уявити як функціональну систему, в якій взаємини між адміністративною, кримінальною та фінансовою відповідальності приймають характер взаємодії для досягнення конкретного результату.

Для дослідження взаємодії даних видів відповідальності необхідно виявити їх координаційні та управлінські зв'язки, які

встановлюють певний мережевий механізм, де дія однієї норми активує інші норми, або навпаки. Тобто відбувається об'єднання різних видів правопорушень, що припускає акумулювання відповідних видів юридичної відповідальності. Така акумуляція правопорушень хоча і говорить про єдність підстав для вказаних видів відповідальності, але не свідчить про передачу функцій від одного виду до іншого, оскільки кожен вид відповідальності крім загальних цілей, притаманних юридичної відповідальності взагалі, переслідує досягнення специфічних цілей.

1. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. – М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1961. – 381 с.

2. Щербак А. И. Правовая ответственность должностных лиц аппарата государственного управления / А. И. Щербак. – К.: Наукова думка, 1980. – 133 с.

Г. В. Смолин,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Агресія Російської Федерації проти України, окупація Криму та Донбасу і пов'язані з цим труднощі значною мірою впливають на характер та інтенсивність економічних відносин, негативно відображаються на правовому порядку у сфері господарювання.

За таких умов актуальним є вдосконалення механізму відповідальності за можливі правопорушення у цій сфері. Аналіз правозастосовної з цих питань практики свідчить не лише про необхідність законодавчого вдосконалення багатьох положень, а й вимагає більш глибокого теоретичного осмислення господарсько-правової відповідальності.

Розглядаючи питання особливостей господарсько-правової відповідальності, зазначимо, що відсутність правопорушень

у господарських правовідносинах – це ідеальний, а не реальний стан економічного життя. Вони мають здебільшого деструктивний вплив як на економіку країни в цілому, так і на майновий стан господарюючих суб'єктів. Тому одним з найбільш ефективних засобів дотримання господарського правопорядку є відповідальність за господарські правопорушення, яка називається господарсько-правовою відповідальністю. Така відповідальність у випадку господарського правопорушення базується на загальнотеоретичних засадах юридичної відповідальності і означає обов'язок суб'єкта господарювання відповідати за допущені ним правопорушення протерпівати обтяжливі для нього наслідки.

Особливість господарсько-правової відповідальності виражається в економічних за змістом і юридичних за формою заходах впливу на учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення. Вона обумовлена наступними чинниками:

- сферою застосування, тобто охоплює господарські правовідносини (господарсько-майнові, господарсько-організаційні, публічні, внутрішньогосподарські);

- реакцією на протиправну поведінку суб'єкта господарювання, яка може виражатися у конкретному факті (недостача поставленої продукції) або в порушенні закону (діяльність з порушенням ліцензійних умов);

- полягає у зменшенні благ суб'єкта господарювання (санкції за правопорушення, спрямовані на його майно);

- передбачається в законі або договорі;

- забезпечується державним примусом у судовому або претензійно-позовному порядку (ст. 222–223 ГК України [1] (далі – ГК));

- приміняється безпосередньо кредитором, шляхом застосування оперативно-господарських санкцій (ст. 235–237 ГК або спеціально-уповноваженими органами (ст. 238 ГК).

Основними підставами господарсько-правової відповідальності є:

- *факт господарського порушення*, тобто порушення норми у сфері господарювання; До складу господарського правопорушення, за аналогією будь-яких інших правопорушень входять: об'єктивна сторона (невиконання або неналежне вико-

нання господарського зобов'язання); об'єкт (державний або інших учасників в господарських відносин інтерес); суб'єкт (суб'єкт господарських правовідносин – сторона зобов'язання, що порушив його умови); суб'єктивна сторона відношення конкретної посадової особи, органу управління суб'єкта господарювання до можливих наслідків про правопорушення;

– *протиправність поведінки господарського порушника.*

Така умова визначається у господарському праві в широкому розумінні. Це може бути як дія, так і бездіяльність, що порушують правову норму, планове завдання, умови договору і т. ін.;

– *причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і завданими потерпілому збитками.* Цей зв'язок необхідно доводити відповідними документальними доказами;

– *вина господарського правопорушника.* Вина у господарській практиці – це настання двох обставин, які дають підстави для застосування відповідальності: наявність в особи правопорушника реальних можливостей для належного виконання; невжиття ним всіх необхідних заходів для недопущення правопорушення, запобігання збиткам (шкоді) потерпілого.

Сукупність цих чотирьох умов утворює юридико-фактичні підстави господарсько-правової відповідальності. Слід зазначити, що для застосування майнової відповідальності у вигляді відшкодування збитків необхідна наявність чотирьох умов, тоді як для застосування неустойки, штрафу чи пені досить лише двох з них: факту господарського правопорушення та протиправності поведінки порушника.

Господарсько-правова відповідальність, відповідно до ч. 3 ст. 216 ГК, базується на *принципах*, згідно з якими: потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі; у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції; презумпції вини.

Відповідно до ч. 2 ст. 218 ГК, учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення, тобто передбачена презумпція вини порушника. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.

А. О. Собакаръ,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
тактико-спеціальної підготовки*

О. В. Нестерцова-Собакаръ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Україна – соціальна держава. У науці конституційного права сформульовано три підходи до розкриття змісту поняття

«соціальна держава». Перший пов'язаний із розумінням соціального в найзагальнішому вигляді, себто як тотожного суспільному. Термін «соціальна держава» в цьому розумінні означає, що держава несе відповідальність за суспільство. Другий пов'язаний із трактуванням соціального як показника соціального статусу людини, її зв'язку із суспільством. Згідно з третім, підтримуваним більшістю вчених, соціальна держава – це держава, яка надає підтримку незахищеним верствам населення, намагається впливати на розподіл матеріальних благ відповідно до принципу соціальної справедливості, щоби забезпечити кожній людині гідне існування.

Головним завданням соціальної держави є сприяння суспільному прогресу, що базується на закріплених законодавством принципах соціальної рівності, загальної солідарності та взаємної відповідальності. Соціальна держава бере на себе обов'язок забезпечити кожному членові суспільства гідний сучасної людини мінімум соціальних благ. Обов'язками соціальної держави згідно з Конституцією та чинним законодавством України є:

- забезпечення соціальної спрямованості економіки;
- охорона праці і встановлення гарантованого мінімуму оплати праці;
- охорона здоров'я людей;
- забезпечення підтримки сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;
- розвиток системи соціальних служб, які забезпечують соціальний захист громадян;
- встановлення пенсій, інших видів соціальних виплат і допомог.

Регулятивний вплив конституційної держави на соціальну сферу життєдіяльності суспільства передбачає законодавче регулювання найважливіших трудових і міжнаціональних відносин, а також питань сім'ї та шлюбу, охорони довкілля, життя і здоров'я людини, захисту прав споживача. Засади соціальних відносин отримали досить широке відображення в статтях Конституції України. Так, Конституція:

1. У повній відповідності із загальноновизнаними нормами міжнародного права зафіксувала соціально-економічні права і

свободи людини – право власності (ст. 41); право на свободу підприємницької діяльності; на захист прав споживачів (ст. 42); право на працю (ст. 43); право на страйк (ст. 44); право на відпочинок (ст. 45); право на соціальний захист (ст. 46); право на житло (ст. 47); право на достатній життєвий рівень (ст. 48); право на охорону здоров'я (ст. 49); право на безпечне для життя довкілля (ст. 50).

2. Визначила засади міжнаціональних відносин, закріпивши:

– принцип рівності всіх громадян незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі тощо (ч. 2 ст. 24);

– основні напрямки державної політики у сфері міжнаціональних відносин. Так, згідно зі ст. 11 держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

3. Встановила обов'язки держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи (ст. 16).

Правова держава, не втручаючись у внутрішній світ людини, забезпечує дотримання конституційних принципів, які дають можливість кожній людині користуватися духовно-культурними благами.

Так, закріплюючи статус української мови як державної, Конституція України (ст. 10) одночасно гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Важливим елементом духовно-культурної сфери, основою розвитку всієї системи духовно-культурних відносин є освіта. Освіта – це передумова розвитку всього суспільства: рівень освіченості населення значною мірою визначає економічні, політичні й соціальні відносини в суспільстві. Стаття 53 Конституції України гарантує кожній людині право на освіту. Доступність освіти забезпечується її фінансуванням із державного та місцевих бюджетів.

У сучасному демократичному суспільстві функціонує такий важливий інститут духовно-культурної сфери, як релігія. Згідно з Конституцією України (ст. 35) кожна людина має право на свободу світогляду і віросповідання. Конституційна держава будує свої відносини з церквою на основі проголошення відокремлення церкви і релігійних організацій від держави, а школи – від церкви. Не втручаючись у справи церкви, держава водночас гарантує рівність усіх релігійних конфесій – жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова (ч. 3 ст. 35). Згідно зі ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій.

Важливе значення для розвитку духовно-культурних відносин відіграють наука, культура та мистецтво. Держава сприяє розвитку культури, гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54).

Н. В. Стецюк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

СТАБІЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ І КОНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ: ПРОБЛЕМА СПІВМІРНОСТІ

1. Чинна Конституція України на момент свого прийняття отримала загалом високу позитивну оцінку як в українському суспільстві загалом, так і на міжнародно-правовому рівні зокрема [1]. Вітчизняні вчені, як правило, звертали свою увагу, насамперед, на змістовне наповнення Основного Закону держави [2]. При цьому вони нерідко перебільшували реальне значення прийнятого Основного Закону держави та, на жаль, недооцінювали приховані небезпеки відвертого популізму частини конституційних норм. Однак, з формально-юридичного

боку, саме Конституція України 1996 року проголосила нашу державу суверенною, демократичною, соціальною та правовою (ст. 1), а людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку визнала найвищою соціальною цінністю в Україні (ч. 1, ст. 2). Основний Закон визнав носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі український народ, який здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади і органи місцевого самоврядування (ч. 1, ст. 5); Конституцією визнано також дію в Україні принципу верховенства права та окремо в ній було зазначено, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7), а державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1, ст. 6) і т.д. [3].

2. Для забезпечення належної реалізації проголошених конституційних положень Основному Закону України було надано низку особливих (спеціальних) юридичних властивостей. Зокрема, Конституція України проголошувалась законом який стає єдиною основою для національної нормативно-правової системи, отримує вищу юридичну силу та підвищену ступінь стабільності в порівнянні з іншими правовими актами. Передбачалося, що останнє буде забезпечуватися насамперед особливим порядком внесення змін до Конституції України. Так, згідно із ст. 156 Конституції України законопроект про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» подається до парламенту Президентом України або не менше як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (т.б. 300 і більше голосів народних депутатів України) і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. В той же самий час, для внесення змін до всіх інших розділів Конституції України, ст.ст. 154 та 155 Конституції України передбачено процедуру за якою даний законопроект може бути поданий до парламенту Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (т.б. не менше 150 народними депутатами України), попередньо схва-

лений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України (226 і більше народними депутатами України) і вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії парламенту за нього проголосувало не менше як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України (300 і більше народних депутатів України). Крім того, окремо передбачено, що Конституції України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України. Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 157). [3].

3. За більш як двадцятилітню історію чинного Основного Закону України робилися численні спроби внесення змін до нього. Тільки перелік одних «Висновків» Конституційного Суду України щодо відповідності проектів законів про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України нараховує декілька десятків позицій [4]. Починаючи з перших спроб внесення змін до Конституції України початку 2000-их років [5] і закінчуючи «широко анонсованими» останнім часом майбутніх конституційних змін в частині децентралізації влади, можна зробити припущення про те, що далеко не всі ці ініціативи були направлені на підтримання стабільності Основного Закону держави, забезпечення його верховенства та фундаментального становища в національній нормативно-правовій системі. На жаль, не стали такими і внесені конституційні зміни 2004 та 2016 рр. Як відомо, у грудні 2004 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України», яким суттєво змінено т.з. внутрішній розподіл владних повноважень між Президентом України парламентом та урядом, внаслідок чого Україна мала б перетворитися на парламентсько-президентську республіку.[6] А конституційні зміни 2016 року внесли серйозні «уточнення» щодо організації правосуддя в Україні [7], торкнувшись при цьому як суддів загальної юрисдикції (включно із Верховним Судом України), так і Конституційного Суду України, інших важливих державних інституцій сфери правосуддя (адвокатури, прокуратури, Вищої ради юстиції та ін.).

4. Численні спроби внесення змін до Конституції України протягом 2000–2016 рр., реальне доведення окремих із них до завершальної своєї стадії, а також аналіз наслідків конституційних змін 2004 та 2016 років – ставлять питання про «співмірність» (в широкому розуміння даного слова) таких явищ як «стабільність конституції» і «конституційні зміни». Адже, конституційні зміни не можуть бути спонтанними, не продуманими, не обґрунтованими; вони не можуть носити фрагментарного характеру і повинні бути системними як для окремих конституційних інститутів, так і для всієї Конституції держави, вони не мають жодним чином руйнувати «цілісність» Основного Закону країни. Зрештою, конституційні зміни повинні відповідати загальній (основній) меті, яка охоплює головні інтереси всього українського суспільства і всієї держави, оскільки йдеться про зміну не звичайного (ординарного) правового акту, а Конституції – Основного Закону України. В цій частині, своєрідним орієнтиром «співмірності» конституційних змін і стабільності конституції мають виступати положення першого розділу «Загальні засади» Конституції України. Зокрема, будь-які конституційні зміни в Україні не повинні жодним чином виходити за нормативні приписи положень статті 3 Конституції України за якими саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». При цьому, саме держава відповідає перед людиною за свою діяльність і утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [3] Конституційні зміни не повинні приводити до невілювання базових конституційних характеристик України як держави. Не допустимим є згортання в результаті конституційних змін демократії, народовладдя, соціального характеру Української держави.

1. Висновок щодо проекту Конституції України Комісії «Демократія через право» (Венеціанська комісія, Страсбург, 21 травня 1996 р.) – В кн.: Конституція незалежної України. У 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Кн. II, частина перша: Документи. Статті. – К.: «Право», 1997. – С. 245–368.

2. Коментар до Конституції України. – Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 376 с.

3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Офіційне видання. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 36 с.

4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csu.gov.ua>

5. Телевізійне звернення Президента України Леоніда Кучми з нагоди підписання Указу про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» // Урядовий кур'єр. – 2003. – 7 березня.

6. Про внесення змін до Конституції України. Закон України // Голос України. – 2004. – 8 грудня.

7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/271528>.

І. Б. Тацішин,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративного та інформаційного права

Навчально-наукового інституту

права та психології

Національного університету

«Львівська політехніка»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Конституція України визначила курс на побудову соціальної правової держави. Реалізувати дану функцію держави неможливо без створення дієвої національної системи функціонування соціальної держави, яка покликана гарантувати реалізацію однієї з найважливішої групи конституційних прав громадян – соціальних.

Здійснюючи аналіз сучасного стану вирішення окремих питань соціального забезпечення та захисту населення України, що зумовлено безперервним процесом реформування пенсійного законодавства, умов та порядку надання субсидій, соціальних послуг свідчить про безсистемний і вкрай небезпечний

характер процесів у сфері регулювання рівня життя населення в умовах правової, економічної та соціальної криз. Неefективне здійснення даних перетворень зумовлює появу негативних соціальних явищ, що в майбутньому може призвести до деструктивних процесів не тільки на локальному чи регіональному рівнях, а й на загальнодержавному, що є недопустимим.

Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава у відповідності до ст. 1 Конституції України.

Соціальна держава існує у різних проявах:

- 1) як ідея та її розвиток у соціально-політичних концепціях;
- 2) як конституційний принцип, закріплений в основних законах більшості країн;
- 3) як реальна практика діяльності державних інститутів у напрямі вирішення соціальних проблем суспільства, соціальних проблем суспільства, соціальних груп і окремих особистостей [1, с. 679].

Інституційну сутність та значення «соціальної держави» досліджувалось великою кількістю науковців в сфері права, політології, соціології та інших галузей наук.

Зокрема, на думку В. Якубенка соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, створює індивідам рівні умови для матеріального самозабезпечення, надає соціальну допомогу особам, які опинились у несприятливому економічному становищі, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя; перерозподіляє матеріальні блага відповідно до соціальної справедливості; має за мету забезпечення громадянського миру [2].

Соціальна держава, на думку Н. Галіциної, являє собою таку форму політико-територіальної організації публічної влади, яка, визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, спрямовує свої зусилля на досягнення соціальної справедливості шляхом реалізації соціальної політики, здатної забезпечити утвердження та забезпечення соціальних прав індивіда (ідеологічний рівень), діючи при цьому на правовій основі, закладеній насамперед відповідними принципами та нормами соціального права (матеріально-правовий рівень), у способи, встановлені для реалізації суб'єктами публічної влади наданих їм повноважень (процедурно-правовий рівень) [3, с. 102–103].

В. Шаповал визначає, що соціальна держава – це характеристика сучасної держави, за смислом якої державна діяльність має бути спрямована на створення реальних стандартів матеріального добробуту, освіти, охорони здоров'я тощо і забезпечення таких стандартів для усіх громадян (індивідів), а також на мінімізацію фактичної соціальної нерівності з її економічними наслідками та створення системи соціальної нерівності з її економічними наслідками та створення системи соціальної підтримки (захисту) тих хто цього потребує [4, с. 14].

На думку Н. Хоми соціальна держава – це правова, демократична держава з розвиненим громадянським суспільством і соціально орієнтованою економікою, яка створює умови для реалізації основних прав людини, самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою, необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї, створює умови для саморозвитку особи, інвестує в людський та соціальний капітал, гарантує кожному прожитковий мінімум задля гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві, утверджує принципи соціального партнерства, забезпечує екологічну безпеку, сприяє забезпеченню зовнішньої безпеки.

В Скакун вважає, що соціальна держава – це сучасна політико-правова теорія, де термін «соціальна» несе велике значення навантаження: воно пов'язано із соціальним життям людей, підкреслює, що держава бере на себе турботу про матеріальний добробут громадян, здійснює функцію регулювання економіки з обов'язковим урахуванням екологічних вимог, забезпечує захист економічних і соціальних прав людини [5, с. 137].

Наведене вище дає можливість прийти до висновку, що розуміння соціальної держави є різноманітним з огляду на багатовекторність та важливість даної категорії.

Поряд з тим, з огляду на трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, поняття соціальної держави повинно включати в себе наступні елементи:

- 1) забезпечення соціальних потреб громадян на рівні економічно обґрунтованих показників, що визначають державні соціальні стандарти;

- 2) здійснення конструктивного соціального діалогу між владою, бізнесом та громадянським суспільством щодо питань

належного рівня соціального забезпечення та захисту громадян України;

3) реалізація державних програм щодо подолання бідності та вжиття заходів для недопущення такого явища в майбутньому;

4) визначення критеріїв соціальної відповідальності влади, бізнесу та громадянського суспільства в процесі вирішення соціальних питань;

5) моніторинг стану соціальної безпеки, як фактору, що має визначальний вплив на стан національної безпеки.

Щодо особливостей правових аспектів функціонування соціальної держави слід зазначити, що вони повинні здійснюватись на наступних засадах:

1) поєднання централізованого, регіонального та локального правового регулювання з збереженням домінуючої ролі за централізованим регулюванням, як однієї з основних функцій держави;

2) поєднання диспозитивних та імперативних елементів у правовому регулюванні функціонування соціальної держави, що передбачатиме наявність нормативно-встановлених приписів та можливість вирішення окремих питань за допомогою соціального діалогу;

3) реалізації повного спектру прав та обов'язків, якими наділено громадянське суспільство через вплив на соціальні питання функціонування держави;

4) визначення та конкретизація джерел фінансування для реалізації соціальних програм та проектів з забезпеченням прозорості надходження та витрачання ресурсів та можливість громадського контролю за процесом їх реалізації;

5) моніторинг загроз соціальній безпеці з вжиттям необхідних превентивних заходів реагування у разі необхідності для недопущення дестабілізації ситуації як на загальнодержавному так і на регіональному чи локальному рівнях та ін.

Висновки. Соціальна держава як правова категорія та явище є об'єктом дослідження та аналізу науковців різних сфер науки, що свідчить про актуальність даного питання в сучасному суспільстві.

Соціальна держава – це характеристика сучасної держави в якій здійснюється забезпечення соціальних потреб громадян

на рівні економічно обґрунтованих показників, які визначаються державними соціальними стандартами, шляхом здійснення конструктивного соціального діалогу між владою, бізнесом та громадянським суспільством щодо питань належного рівня соціального забезпечення та захисту громадян України через реалізацію державних програм в даній сфері з визначенням критеріїв взаємної відповідальності з обов'язковим забезпеченням необхідного рівня соціальної безпеки.

1. Політичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

2. Якубенко В. М. Принципи соціальної держави: стан і перспективи їх реалізації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. М. Якубенкуо. – К., 2005. – 211 с.

3. Галіцина Н. В. Теорія та практика реалізації концепції соціальної держави в Україні: адміністративно-правове дослідження: монографія / Н. В. Галіцина. – Харків: Панов А. М., 2016. – 577 с.

4. Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави / В. Шаповал // Право України. – 2004. – №5. – С. 14–19.

5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун; пер з рос. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.

Т. М. Тимчишин,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ РЕАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМІВ В УКРАЇНІ

Конституція України в ст. 38 гарантує кожному громадянину право «брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах» [1].

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні спрямована на децентралізацію та дерегуляцію влади, регіональна політика передбачає

розширення прав громадян на вирішення питань місцевого значення, у тому числі шляхом ініціювання та проведення місцевих референдумів. В той же час в 2012 р. набирав чинності Закон України «Про всеукраїнський референдум», у якому зник законодавчо закріплений механізм ініціювання та проведення місцевого референдуму. У рамках цього курсу політики у Законі України «Про добровільне об'єднання громад» місцевий референдум є необхідною складовою цього процесу, оскільки регламентує порядок утворення об'єднаної територіальної громади та реорганізація органів місцевого самоврядування [2]. Однак брак законодавчої бази щодо механізму проведення референдумів залишається однією з наріжних проблем. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» залишається на даний час єдиним форпостом місцевого плебісциту окреслюючи підстави проведення місцевого референдуму, але за разом не регламентуючи чіткої процедури його проведення та правової імплементації прийнятих на ньому рішень [3]. Так абзац 4-й ст. 1 вищевказаного закону, говорить: що місцевий референдум визначається, як форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування.

Місцевий референдум є важливою формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. Необхідно сказати, що предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією України, цим та іншими законами до відання місцевого самоврядування. На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

Ст. 18. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими для виконання на відповідній території. Порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми [3]. Проте процедуру проведення референдуму визначено законодавством лише щодо всеукраїнського референдуму, місцевий референдум наразі залишився поза увагою законодавця.

Рішення про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності тери-

торіальних громад районів у містах, приймається на місцевих референдумах відповідних районних у містах громад. Виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються питання прийняття рішення про проведення місцевого референдуму.

08.07.2015 р. у Верховній раді України народним депутатом В. Г. Нестеренко був внесений проект Закону України «Про місцевий референдум», який був схвалений профільним комітетом ВРУ та рекомендований до розгляду Верховною Радою України після внесення поправок [4]. В даному законопроекті чітко визначено як суб'єктів так і саму процедуру організації та проведення референдуму, а також процедуру імплементації його рішення.

Також, варто зазначити, що необхідність спеціального закону для проведення місцевого референдуму не завжди підтверджується міжнародною практикою: його, наприклад, немає в таких країнах як Бельгія, Люксембург, Італія, Португалія, Фінляндія та Швеція. У цих країнах достатньо конституційного закріплення та окремих розділів у національному законодавстві щодо організації влади на місцях.

З огляду на це, відсутність чітко виписаної процедури ініціювання та проведення місцевих референдумів за наявності конституційного закріплення і закріплення законом повноважень ради місцевих депутатів їх проводити не може вважатися вичерпною підставою для легітимації референдуму в Україні.

Референдум як універсальний механізм легітимації місцевих рішень завжди буде гарним засобом для здійснення місцевого самоврядування.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Офіційний вісник України від 01.10.2010. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст. 143.

2. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 91.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 170.

4. Проект Закону про місцевий референдум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55941

Т. М. Тимчишин,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

Л. В. Павлюк,
*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Глобалізаційні процеси стають все більш масштабними і на даний час суттєво впливають на всі аспекти діяльності кожної держави, включаючи органи місцевого самоврядування. Сьогодні для демократичних країн невід'ємним елементом стала наявність розгалуженої системи місцевого самоврядування. Але роль органів місцевого самоврядування не обмежується національними межами, оскільки у світі все тісно взаємопов'язано.

Курс України на інтеграцію в Європу, зумовили необхідність приведення національного законодавства до рівня європейських та світових правових стандартів. До міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність місцевого самоврядування належать: Всесвітня декларація місцевого самоврядування, Європейська хартія місцевого самоврядування, Європейська декларація прав міст, Європейська хартія урбанізації, Європейська хартія про участь молоді в муніципальному і регіональному житті, Європейська хартія про регіональне самоврядування впровадили основи міжнародних стандартів місцевого самоврядування, на які орієнтується український законодавець.

Особливе місце в цьому списку посідає Європейська хартія місцевого самоврядування, оскільки є найбільш конкретним та дієвим документом з практичної сторони. В її основу закладені загальноєвропейські принципи місцевого самоврядування громад [1].

Даний документ містить стандарти щодо організації управління на місцях, які є обов'язкові для держав-членів Ради Європи. Зокрема, у преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування зазначено, що держави-члени Ради Європи, які підписали цю Хартію, вважають, що органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму, а право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяються всіма державами-членами Ради Європи; переконані в тому, що це право найбільш безпосередньо може здійснюватися саме на місцевому рівні, що існування органів місцевого самоврядування, наділених реальними функціями, може забезпечити ефективно і близьке до громадянина управління.

Конституція України у низці положень фактично ґрунтуються на положеннях Хартії. Це є об'єктивним і закономірним процесом, оскільки відповідає європейському вибору України. Так, місцеве самоврядування визнається і гарантується на рівні Конституції України, її статті 140 і 143 частково запроваджують принцип субсидіарності [2].

Водночас є відмінності щодо підходів до місцевого самоврядування у Хартії та Конституції України. Зокрема, Конституція України зберігає відношення до місцевого самоврядування як до інституту державної влади, що не зовсім відповідає принципу децентралізації влади, закладеному в Хартії. Ще в більшій мірі чинне законодавство про місцеве самоврядування не зовсім узгоджується з принципами Європейської хартії місцевого самоврядування, це зокрема, стосується принципу вільного здійснення органами місцевого самоврядування власних ініціатив, який, Хартією передбачає можливість вирішення органами місцевого самоврядування будь-якого питання, яке не виключене з їхньої компетенції і не віднесене до компетенції іншого органу влади (ст. 4) [3].

Ця засада вступає у суперечність із закріпленням в Конституції України спеціально дозвільним принципом діяльності органів місцевого самоврядування, який передбачає, що органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Також розбіжності виникають у питаннях організаційної,

правової та фінансово-економічної самостійності територіальних громад [4, с. 560].

Наслідком цього є положення, коли на органи місцевого самоврядування покладається відповідальність за стан усіх суспільних справ на підвідомчій території, а не лише питань місцевого значення. Не уникнули цього і органи місцевого самоврядування України.

Для того щоб уникнути таких розбіжностей необхідно норми законодавства України привести у відповідність з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування, а також із іншим міжнародно-правовими актами у цій сфері, зокрема з Всесвітньою декларацією місцевого самоврядування.

Аналіз вітчизняного та світового досвіду дає змогу зрозуміти, що кожний історичний етап розвитку країни вимагає відповідних підходів у делегуванні владних повноважень від держави до органів місцевого самоврядування. Зокрема, організація державної влади розвинутих країн Заходу базується на її децентралізації, поєднаній із сильними інститутами місцевого самоврядування. Відповідно, децентралізована модель в умовах сталого соціально-економічного розвитку довела свою перевагу над централізованою [5, с. 107].

Органи державної виконавчої влади на цьому рівні, як свідчить світовий досвід, тільки дублюють і заважають місцевому самоврядуванню. А тому районні державні адміністрації наприклад в містах мають бути зовсім ліквідовані. Водночас функції державної виконавчої влади, якщо виникне необхідність виконувати їх на цьому рівні, мають разом з належним фінансуванням делегуватися районним радам.

Система місцевого управління в Україні, її функції, а також можливості мають повністю відповідати Європейській хартії місцевого самоврядування. Тобто, тільки послідовна імплементація її положень надасть громадянам шанс сформувати європейську систему місцевого самоврядування у нашій державі.

Отже, можна зробити висновок, що діюча в Україні система організації влади на місцевому рівні потребує вдосконалення відповідно до загальноприйнятих європейських принципів, закладених у Європейській хартії місцевого самоврядування, зокрема принципу субсидіарності, який полягає у наді-

ленні найближчих до людини ланок влади максимальними за даних умов повноваженнями.

1. Європейська хартія місцевого самоврядування: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/994_036

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Офіційний вісник України від 01.10.2010. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст. 143.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

4. Баймуратов М. О. Роль міжнародних стандартів у становленні місцевого самоврядування в Україні / М. О. Баймуратов // Правова держава: Щоріч. наук. пр. – К., – 2003. – № 14. – С. 558–562.

5. Алексеев В. М. Реформування державно-управлінських відносин щодо потреби наукового обґрунтування / В. М. Алексеев // Актуальні проблеми державного управління. – 2008. – № 1 (33). – С. 104–110.

О. Л. Хитра,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративного права та
адміністративного процесу
факультету № 3*

М. І. Донченко,

*курсант факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У наш час сфери взаємодії органів публічної влади та органів місцевого самоврядування дуже різноманітні – економічні, культурні, релігійні, національні тощо. Однак питання удосконалення цих взаємовідносин досить суттєво висвітлено у вітчизня-

ній теорії та практиці державного управління. Щоб визначити яким саме шляхом відбувається дана взаємодія, науковцями було проведено низку досліджень та деякі з них найточніше висвітлені в працях: В. Бакуменка, В. Баркова, В. Баштанника, В. Кампо, В. Карпенка, А. Крусяна та інших. Проте залишається ряд невирішених проблем, серед них, дублювання функцій органів місцевого самоврядування органами державної влади, перебирання деяких повноважень на себе, відсутність єдності підходів до вирішення законодавчого забезпечення взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування [1, с. 215].

Необхідною умовою стабільного розвитку суспільства та ефективного функціонування держави є забезпечення балансу загальнодержавних інтересів з інтересами населення регіонів і територіальних громад. Конституція України закріпила дві системи влади на місцях: місцеві державні адміністрації, які є місцевими органами виконавчої влади, та місцеве самоврядування, як публічну владу територіальних громад [1, с. 234].

Демократизація всіх сфер суспільного життя та побудова громадянського суспільства в Україні неможливі без проведення децентралізації і де концентрації державних функцій і повноважень та втілення в життя принципів реального місцевого самоврядування. Отже, питання взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, необхідність утворення такої моделі управління, яка об'єднає широкий місцевий демократизм зі стабільною, відповідальною і сильною політикою держави на місцях, набувають особливої гостроти [2, с. 22].

Відповідно до Конституції України носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ, який здійснює її безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2, с. 25].

У такий спосіб Основний Закон закріпив існування двох відносно відокремлених систем органів публічної влади: органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які покликані здійснювати відповідні управлінські функції в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України [3, с. 18].

Одним із ключових напрямів удосконалення їх взаємодії є розмежування компетенції між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. Закріплення за органом відповідної компетенції означає заборону не тільки вихо-

дити за її межі, але й для інших органів втручатися у цю сферу. Це правило актуальне не лише стосовно органів місцевого самоврядування, а й органів виконавчої влади [3, с. 26].

Не можна визнати виправданою практику, коли компетенція є однаковою як для органів виконавчої влади, так і для органів місцевого самоврядування сіл, селищ та міст, які відрізняються за чисельністю населення, за економічним та іншими факторами, через що значна кількість їх повноважень залишається незатребуваною [4, с. 35].

Говорячи про розподіл повноважень суб'єктів місцевого самоврядування, слід відмітити, що набір функцій, які реалізуються місцевим самоврядуванням, та їх зміст, залежить від кількох обставин.

По-перше, в значній мірі вони визначаються територіальним рівнем місцевого самоврядування.

По-друге, певний відбиток на функції, що реалізуються місцевим самоврядуванням, накладає стан економіки: не маючи джерел формування місцевих бюджетів, місцеві органи не в змозі реалізувати в повній мірі свої функції [5, с. 19].

Становлення і подальший розвиток України як правової, демократичної, соціальної держави потребує реформування всього державного механізму з метою підвищення ефективності його функціонування. Реформування передбачає необхідність як структурних перетворень, так і нових підходів до розмежування функцій між органами державної влади та місцевого самоврядування. Забезпечення їх оптимальної взаємодії – один з пріоритетних напрямів організації публічної влади на місцях, оскільки від нього залежить вирішення проблем локального, місцевого характеру [5, с. 29].

Проблема взаємодії управлінських структур на місцях також потребує належного законодавчого регулювання. Співробітництво і взаємодія місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування повинні базуватися на партнерських і рівноправних засадах. Координаційна функція і повноваження місцевих органів виконавчої влади щодо органів місцевого самоврядування штучно породжують зайві протиріччя між ними [5, с. 33].

С. Серьогіна з метою вирішення колізійних ситуацій пропонує в законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» та

«Про місцеві державні адміністрації» передбачити положення, що всі законодавчі колізії компетенцій між місцевим самоврядуванням та місцевими державними адміністраціями слід тлумачити на користь місцевого самоврядування [6, с. 24].

Розбудова правової держави значною мірою залежить від наявності в державі упорядкованої, чітко працюючої системи органів публічної влади, особливо на місцевому рівні. Чинне законодавство в багатьох випадках ще успадковує стару організацію і зміст керування економікою, а отже, і прив'язану до них систему органів державного управління. Але розвиток та вдосконалення конституційно-правового механізму взаємодії органів державної влади в Україні потребує приведення системи і змісту законодавства у відповідність із новими умовами і принципами [6, с. 22].

Вирішення вище зазначених питань забезпечить належне співіснування двох систем управління – місцевих державних адміністрацій як низової ланки системи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування [7, с. 13].

Таким чином, сучасний стан державотворення в Україні вимагає якісного перетворення системи владних відносин як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Ще законодавчо не визначені і не розмежовані функції та сфери відання органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування різних рівнів. Законодавчо неврегульованою залишається сфера делегованих повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування. Система влади на цей час здається громіздкою й неефективною, що є однією з основних причин суттєвої диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України. Недосконалість чинного законодавства з цих питань породжує численні конфлікти між різними рівнями влади як по горизонталі, так і по вертикалі, вносить додаткову напругу у відносини між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і вимагає невідкладного рішення, що буде предметом подальших досліджень [7, с. 19].

Враховуючи все вищезазначене можна дійти висновку, що шляхи удосконалення конституційно-правового механізму взаємодії органів публічної влади щільно пов'язані з реформуванням чинного законодавства, розмежуванням та визначенням функцій даних органів та врегулюванням сфери делегування повноважень органами державної влади. Якщо система-

тично проводити роботу над вирішенням цих проблем, то колізій, які виникають на даний момент можна уникнути.

1. Андресюк Б. П. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи / Б. П. Андресюк. – К.: СтилоС, 2011. – 223 с.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – основи місцевого самоврядування в Україні / О. В. Батанов. – К., 2011. – С. 204.
3. Гончарук Н. Взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування... / Н. Гончарук. – К., 2010. – С. 33.
4. Макаров Г. В. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні / Г. В. Макаров, О. М. Держалюк, Ю. Б. Каплан; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2011. – С. 27.
5. Мальцев В. А. Довідковий посібник з курсу «Конституційне (державне) право зарубіжних країн»: навч. посіб. для студ.-заочн. / В. А. Мальцев. – Воронеж: Вид-во Воронежського держ. ун-ту, 2001. – 328 с.
6. Сушинський О. І. Місцеві державні адміністрації: статус у контексті публічної влади / О. І. Сушинський. – Л.: Вид-во ЛРІДУ УАДУ, 2012. – 52 с.
7. Живодьор К. Взаємодія місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в Україні: проблеми та шляхи вирішення / К. Живодьор. – К., 2009. – С. 24.

О. Л. Хитра,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3*

І. Р. Олійник,

*курсант факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Однією з найбільш шанованих суспільних цінностей сучасності є конституція. Вона стала найважливішим здобутком

політико правової думки, втілила найкращі здобутки державотворення [4 с. 33].

Багаті традиції національної конституційно – правової думки, виражені у давніх традиціях народовладдя, богословській думці, козацьких конституціях, численних конституційних проектах та наукових дослідженнях проблем конституціоналізму, тривалий час (до початку ХХ ст.) залишалися не реалізованими в конституційному праві як діючій галузі права через відсутність національної державності [1, с. 55].

Сам термін «конституція» виникає у римському праві в період Принципату та Домінанту. Вважається, що термін походить від латинського слова *constitutio* – устрій, але В. Ф. Мелешенко звертав увагу на те, що цей термін міг існувати раніше, в період Імперії і походить від звороту *rem publicum constituire*, з якого починаються акти римських імператорів [1, с. 56].

Втім, ідеї конституційних актів втілені в загальновідомих історичних пам'ятках права давньої історії й раннього Середньовіччя, як Закони Ману, Салічна правда, Саксонська правда, Велика хартія вольностей, також незліченна кількість таких актів відображена у творах видатних мислителів Давньої Греції й Давнього Риму (Платона, Аристотеля, Поліція, Гая, Модестина та ін.).

Перші конституції, в сучасному значенні цього терміна, виникли в XVII–XVIII ст. під час демократичних буржуазних революцій, і їх поява була зумовлена намаганнями запровадити незалежну організацію державної влади. Саме в цей час зародився конституціоналізм [4, с. 34].

Під конституціоналізмом розуміється: політико – правова теорія; правління, обмежене конституцією; політична система, що спирається на конституцію та конституційні методи правління; ідейно правовий рух.

Відповідно, конституціоналізм передбачає конституцію, яка встановлює межі здійснення публічної влади; закріплює таку організацію державної влади, яка базується на засадах поділу влади; забезпечує надійний захист прав і свобод людини та громадянина.

Конституціоналізм в Україні налічує давні традиції, а час його зародження пов'язується з Гетьманською державою. Саме в перебігу та після закінчення Національно – визвольної війни

українського народу під проводом гетьмана Б. Хмельницького 1648–1654 рр. з'явився ряд актів, що мали велике конституційне значення та були спрямовані на побудову демократичної держави.

У вітчизняній літературі важливу роль відіграв акт під назвою «Конституція Пилипа Орлика». Документ, написаний під сильним впливом західноєвропейських наукових доктрин, передбачав таку модель організації державної влади в Україні, яка базувалася б на засадах принципу поділу влади, на жаль, положення цього документа реалізовані не були, хоча формально він діяв на Правобережній Україні до 1714 р. [2, с. 61].

Період XIX – початок XX ст. характеризується появою кількох цікавих документів, розробленими українськими вченими, серед них: Михайла Драгоманова «Проект оснований Устава украинского общества» «Вольный Союз» – «Вільна Спілка» (1884 р.), Миколи Міхновського «Основний Закон Самостійної України» (1905 р.), Михайла Грушевського (викладений в його статті «Конституційне питання і українство в Росії» (1905 р.) [2, с. 62].

Період відродження національної Української держави (1917–1920 рр.) позначений появою значної кількості конституційно правових актів, які передбачали різні варіанти організації державної влади в Україні, це зокрема Третій Універсал Української Центральної Ради 1917 р., Четвертий Універсал Української Центральної ради 1918р. Конституцію Української Народної Республіки 1918р., Закони про тимчасовий державний устрій України 1918р. та ін.

До цієї групи конституційних актів можна віднести також і акти 30–40-х років XX ст., зокрема Конституція УНР від 29 квітня 1918 р., яка юридично оформила відродження державності України.

Унаслідок державного заколоту Гетьмана Павла Скоропадського положення Конституції УНР 1918р. реалізовано не було. За часів Гетьманату діяли тимчасові конституційні закони, які здебільшого закріплювали режим особистої влади Гетьмана України.

Повалення гетьманського режиму внаслідок народного повстання, очоленого Директорією, відкрило шлях до подальшого конституційного розвитку України [2, с. 63].

За радянського періоду існування української державності було прийнято чотири конституції. Але ці документи під кутом зору вимог теорії конституціоналізму можна вважати конституціями досить умовно, вони були скоріше квазі – конституціями [2, с. 64].

Початок сучасного конституційного прогресу в Україні пов'язується з прийняттям Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., прийняті Верховною Радою Української РСР. У Декларації було проголошено, що державний суверенітет України – це верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади Республіки межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [3 с. 84]. Прийняття зазначених конституційних актів знаменувало легітимізацію нового правового статусу України, як суверенної держави, тобто заміну державного ладу [1, с. 98].

Важливою віхою в конституційному розвитку незалежної України стала судово – правова реформа 1992–1994 рр. Основним завданням якої стала розбудова досконалості, незалежної у здійсненні своїх повноважень національної судової системи [1, с. 106].

За доволі короткий проміжок часу в незалежній Україні було створено правову базу, що регламентувала основні принципи суспільного та державного життя. Але безконфліктного функціонування усіх гілок влади, всього державного механізму в центрі та на місцях не вдалось досягти.

Певним тимчасовим компромісним виходом із конституційної кризи стало підписання Договору «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, цей договір набув чинності 8 червня 1995 р. [1, с. 109].

З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. розвивались конституційні права незалежної України. Конституція повинна визначати такі межі державної влади, які б виключали взагалі її втручання у сферу громадянського суспільства [3 с. 104]. На виконання положень Конституції України було прийнято ряд законів, що деталізували і розвинули

конституційні положення. Це закони які вирішували питання: судів, виборів народних депутатів, місцеве самоврядування та ін.

Втім, ряд законів України, прийняття яких було передбачене Конституцією України, не були вчасно прийнятими. Це стало причиною протиріччя між Президентом України і Верховною Радою України.

В подальшому ситуація змінювалась в різних напрямках, проводилось реформування та прийняття все нових законів.

На сьогодні нагальними завданнями розвитку конституційного права України в основному є реалізація положень Конституції України, а також недопущення конфліктного функціонування усіх гілок влади в державному механізмі.

1. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. Академічний курс: підручник у 2 т. – Т. 1.; за ред. В. Ф. Погорілка. – К.:ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 544 с.

2. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посібник / В. В. Кравченко. – Вид. 6-те, випр. та доп. – К.: Атіка, 2007. – 592 с.

3. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. – 3-є вид., перероб. і доп. / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512с.

4. Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій / Р. Я. Демків. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 332 с.

Л. В. Хомко,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

господарсько-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦТВО – КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН

Категорія «підприємництво» має визначальне практичне значення. Вона широко використовується в чинному законо-

давстві. Зокрема ч. 1 ст. 42 Конституції України закріпила концептуальну засаду про те, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Застосування у окресленій конституційній нормі терміна “кожен” зазначає, що право на підприємництво належить всім фізичним особам незалежно від наявності або відсутності у них громадянства України.

Це право базується на свободі підприємницької діяльності, тобто на реальній можливості здійснення особою на власний розсуд і ризик підприємницької діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку.

Уперше на законодавчому рівні визначення підприємництва було здійснено Законом України від 07.02.1991 р. № 698-ХІІ «Про підприємництво» (втратив чинність 01.01.2004 р., окрім ст. 4). Згідно зі ст. 1 вказаного закону, підприємництво тлумачилось як безпосередня, самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку встановленому законодавством. Однак, наведена дефініція поняття підприємництва містила обмежене трактування видів діяльності суб'єктів господарювання. виправила такий суттєвий недолік, розширивши види діяльності суб'єктів, норма ст. 42 Господарського кодексу України (надалі – ГК України), закріпивши під поняттям підприємництво, самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Отже, закріплене у ГК України поняття та принципи підприємницької діяльності дозволяють висвітлити такі ознаки підприємництва, що окреслені законодавством:

1. Беззаперечним є факт, що підприємництво є діяльністю. Тобто це сукупність дій, що здійснюються систематично, і пов'язані з виробництвом матеріальних і нематеріальних благ, реалізації їх на ринку в якості товару, виконання робіт або надання послуг [1, с. 335]. Дійсно, за семантичним значен-

ням підприємництво трактується як діяльність підприємця [2, с. 524].

2. Самостійність здійснення, що означає відносну незалежність підприємця від інших суб'єктів підприємництва, державних органів, господарських організацій і фізичних осіб. Підприємець вільний у виборі предмета підприємницької діяльності, а також коштів для його ефективного здійснення. Самостійність проявляється і на стадіях пошуку партнерів, укладання договорів, розподілу підприємницького доходу.

3. Ініціативність у провадженні підприємницької діяльності, що тісно пов'язана з ознакою самостійності, полягає у добровільності здійсненні такої діяльності, за власним волевиявленням, покликом, з розрахунком власних можливостей. Жоден державний орган, недержавна організація, посадова особа не можуть примусити до зайняття підприємницькою діяльністю.

4. Систематичний характер, під яким розуміється повторюваність, регулярність, тривалість здійснення підприємницької діяльності. Тлумачення поняття «систематичність» ускладнюється відсутністю у ГК України та інших нормативних актах її критеріїв та ознак, що призводить до різного розуміння.

5. Ризиковий характер, під яким слід розуміти передбачену можливість як позитивних, так і негативних відхилень від очікуваних результатів від підприємницької діяльності суб'єкта такої діяльності. Підприємницький ризик насамперед – це ймовірна потенційна небезпека можливої втрати матеріальних та інших ресурсів, викликана дією об'єктивних факторів зовнішнього середовища або поведінкою самого підприємця чи його контрагентів, зокрема несприятливої зміни кон'юктури ринку, стихійного лиха тощо.

5. Характерний суб'єктний склад, тобто підприємницька діяльність здійснюється підприємцями. Іншими словами, підприємницька діяльність провадиться фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством. Це означає, що підприємницьку діяльність можуть провадити як юридичні, так і фізичні особи, які набули статусу суб'єкта під-

приємницької діяльності за правилами Закону України від 15.05.2003 № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

6. Досягнення соціально-економічних результатів. Серед економічних результатів внаслідок ефективного здійснення підприємництва найбільш значущими є утворення конкурентного середовища, наповнення ринку товарами і послугами, значна активізація інвестиційних відносин.

7. Основна мета – одержання прибутку, що вирізняє підприємство від інших видів господарської діяльності. Згідно зі ст. 142 ГК України, прибуток (доход) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань.

Конституційне право на підприємницьку діяльність в жодному разі не може бути реалізовано, а тим більше захищено, без всебічної участі в цьому держави. Реалізація права на підприємницьку діяльність не зводиться лише до закріплення цього права за суб'єктом, а означає користування правом у регламентованому законодавством процедурно-правовому порядку [3, с. 100].

Основний Закон України окрім того, що надає можливість людині чи громадянину право на підприємницьку діяльність, ще і встановлює відповідні умови, так звані обов'язки, з дотриманням яких можна без перешкод на практиці реалізувати зазначене право.

Одним із провідних принципів конституційного статусу людини і громадянина є єдність прав і обов'язків. Конституція України разом із найбільш важливими правами і свободами людини і громадянина встановлює й конституційні обов'язки як громадян, так і кожного, хто постійно проживає або знаходиться на території України. Це повністю відповідає існуючим міжнародним стандартам, адже ст. 29 Загальної декларації прав людини проголошує, що «кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки і можливий вільний і повний розвиток її особистості».

Саме держава встановлює умови, за яких реалізується те чи інше право, закріплене в Конституції. В історичному перебігу

розвитку цивілізації держава, її завдання та функції в усі часи зумовлювали сфери та межі втручання держави у суспільні відносини, в тому числі і в підприємницьку діяльність.

Варто відмітити думку Н. О. Саниахметової, котра зазначає, що право на підприємницьку діяльність спрямоване на отримання прибутку від економічної діяльності з виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг; має самостійний та ініціативний, творчий та інноваційний, систематичний, ризиковий та соціально відповідальний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність [4, с. 87].

Згідно із ст. 22 Основного закону конституційні права гарантуються і не можуть бути скасовані, тому видається потрібним відмітити про неможливість заборони конституційного права на підприємницьку діяльність будь-яким нормативно-правовим актом, оскільки норми Конституції мають в Україні найвищу юридичну силу. Відтак право людини та громадянина на підприємницьку діяльність – це визнана та гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик діяти у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ з метою одержання прибутку.

1. Ісаков М. Г. Поняття та ознаки підприємництва як об'єкта державного контролю / М. Г. Ісаков // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 335 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

2. Словник української мови: в 11 т. – Т. 6. – К.: Видавництво «Наукова думка», 1975. – 832 с.

3. Бігняк О. Поняття права на підприємницьку діяльність / О. Бігняк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 99–102.

4. Саниахметова Н. О. Всеобщая декларация прав человека и право на предпринимательскую деятельность в Украине / Всеобщая декларация прав человека и Украина (тезисы и материалы обсуждения) / Н. О. Саниахметова // Юридический вестник. – 1999. – № 1. – С. 87–88.

Л. Г. Чистоклетов,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

Т. Л. Стародубцева,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правових дисциплін
Львівського інституту
Міжрегіональної академії
управління персоналом*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ОНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Визначений курс на вступ до Європейського Союзу окреслив необхідність адаптації національного законодавства до рівня правових стандартів європейських та інших світових країн. Перспективи цієї стратегії підтверджуються ратифікацією Україною Європейської хартії місцевого самоврядування, яка визначила нові принципи організації та функціонування органів місцевого самоврядування, а також безпрецедентною практикою в історії України – безвізовим переміщенням наших громадян у Шенгенській зоні європейського простору.

Часткові зміни, що вносилися до Конституції України щодо створення та оновлення діяльності органів місцевого самоврядування простежується у законопроекті про внесення змін до Основного Закону держави № 3207 від 19 червня 2003 р., а також парламентських законопроектів з цього питання № 4105 від 4 вересня 2003 р. та № 4180 (він пізніше ліг в основу Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8 грудня 2004 р.), які передбачали незначні правки Розділу XI Конституції «Міське самоврядування». Пропонувалися зміни лише до ч. 1 ст. 141, які стосувалися

розширення кола системи органів місцевого самоврядування (поряд із сільською, селищною та міською радами органами самоврядування визнавались районна та обласна ради) та продовження терміну обрання депутатів місцевих рад (з чотирьох до п'яти років). Внесені зміни до розділу XI Конституції передбачали різні строки, на які обираються депутати місцевих рад та сільські, селищні, міські голови. Разом з тим, велика кількість законопроектів про внесення змін до Основного Закону, поспішний, а часто й поверхневий, характер їх обговорень, та, як наслідок, «пакетне» схвалення змін до Конституції України наприкінці 2004 р., призвели до ще більшої заплутаності у вітчизняній моделі місцевого самоврядування [1].

Крім того, не зважаючи на те, що статус територіальної громади закріплено в статті 19 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в якій зазначається, що з метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування представницький орган місцевого самоврядування на основі Конституції України та в межах цього Закону може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста [2], запроваджена централізована система управління, яка визнавала статус органів місцевого самоврядування лише на низовому рівні – місто, село, селище, виключаючи при цьому значення регіонального рівня, який охоплював би райони та області, не відповідала частини 1 статті 6 Хартії, яка визначає, що органи місцевого самоврядування повинні мати можливість визначати власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління [3].

Не менш важливою ланкою конституційного оновлення діяльності органів місцевого самоврядування виступає їх взаємодія з громадськістю, стан якої бажає бути на багато кращим. Так, за результатами проведеного дослідження, яке здійснювалось в рамках проекту «Формування політики, ґрунтованої на фактах, в сфері місцевого самоврядування в Україні», який впроваджувався спільно Асоціацією міст України, Норвезькою асоціацією місцевих і регіональних влад, Норвезьким інститутом міських і регіональних досліджень за фінансової підтримки

МЗС Норвегії з'ясувалося, що більшість населення досить скептично ставиться до власних можливостей впливати на рішення місцевої влади. Про відсутність таких можливостей повідомили, зокрема, більше 77% опитаних. Лише 15,5% респондентів заявили про наявність своїх можливостей здійснювати вплив на рішення місцевих органів влади. Близько 1% опитаних відмовилися відповідати на зазначене запитання, 6,3% – завагалися з відповіддю. Причому має місце певна взаємозалежність між сприйняттям респондентами своїх можливостей впливати на рішення місцевої влади та відповідями населення на такі твердження: «Представники місцевої влади не зловживають своїм службовим становищем для особистої вигоди»; «Зазвичай можна покластися на обіцянки представників місцевої влади у нашому місті»; «У нашому місті представники місцевої влади дослухаються до думки громадян»; «Мене в цілому задовольняє, як працює місцева влада у нашому місті». Тобто, зі збільшенням кількості позитивних відповідей респондентів на ці твердження зафіксовано не зростання упевненості мешканців впливати на рішення місцевої влади і навпаки – чим більше респонденти, наприклад, незадоволені роботою місцевої влади у своєму місті, тим нижче оцінюють вони власні можливості впливати на цю владу [4].

Під наступну ланку конституційного оновлення діяльності органів місцевого самоврядування, на нашу думку, повинний підпадати інститут відповідальності, який, з одного боку, має виступати засобом стримування дій цих органів у межах правових та моральних норм, а з іншого – слугувати стимулом для ефективного функціонування відповідних органів, активізувати роботу посадових осіб та мобілізувати ресурси при розв'язанні проблем життєзабезпечення адміністративно-територіальних одиниць [5]. Крім того, відповідно до пункту 5 статті 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», сільський, селищний, міський голова несе персональну відповідальність за здійснення наданих йому законом повноважень, а на підставі статті 74 Закону органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами. Підстави, види і порядок відпо-

відальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначаються Конституцією України, цим та іншими законами [2].

При дослідженні інституту відповідальності органів місцевого самоврядування, ми приходимо до висновку, що, не зважаючи на наукові дослідження в цій галузі, вказаний феномен залишається остаточно не визначеним, і вивчення якого постійно ускладнюється багатограними неврегульованими формами та видами діяльності та бездіяльності, в наслідок безвідповідального ставлення органів місцевого самоврядування, а часом зловживання посадовими особами своїми повноваженнями призводять до порушення законодавства, і в першу чергу, до втрати довіри до органів влади територіальними громадами.

Вказані проблеми також пов'язані з правовою неврегульованістю багатьох інших питань в сфері конституційного оновлення діяльності органів місцевого самоврядування. До них слід віднести неправомірні рішення посадових осіб органів місцевого самоврядування, які порушують норми Конституції та закони України, обмежують права, законні інтереси та свободи громадян. І головною причиною порушення законодавства в зазначеній сфері залишається неудосягнений механізм притягнення до відповідальності посадових осіб.

Таким чином, не враховуючи те, що 25 серпня 2015 року Президент України підписав Указ № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» [6], прийняття якого було зумовлено з необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері, національна правова система на сьогодні ще залишається хворою, незграбною, негнучкою, із залишками пострадянського лахміття та потребує швидкої реанімації.

Зазначені причини недосконалості конституційного оновлення діяльності посадових осіб органів місцевого самоврядування також вимагають невідкладного розроблення законопроектів «Про місцевий референдум» та «Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування», що у

подальшому позитивно вплине на активність та ініціативність членів територіальних громад, їх відповідальність та здатності мобілізуватися при вирішенні своїх завдань.

1. Удосконалення конституційних засад системи місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1567/>

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р., № 280/97 (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

3. Європейська хартія місцевого самоврядування Ради Європи: міжнародний документ, м. Страсбург від 15.10.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/994_036

4. Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю: стан, перспективи, рекомендації та практики: Аналітичний звіт / О. Г. Лиска, В. В. Засадко, М. М. Юрченко, О. Є. Томнюк. – К.: АМУ, 2014. – 28 с.

5. Забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2131/>

6. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25.08.2015 №501/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364>

І. М. Шопіна,

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах адміністративної реформи особливого значення набуває проблема удосконалення системи правового регулювання управління всіма державними органами. У ч. 2

ст. 6 Конституції України проголошено, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [1]. Це обумовлює наявність вимоги до них діяти суворо у межах, визначених законом. Разом з тим система правових норм у сфері державного управління характеризується наявністю великої кількості суперечностей та прогалин, що не дає змоги досягти достатнього рівня ефективності їх діяльності.

Існує тісний взаємозв'язок між сукупністю фундаментальних наукових уявлень, установок та моделей соціального управління і рівнем розвитку відносин народовладдя у суспільстві. Соціальне управління, одним із видів якого є державне управління, не існує у вакуумі, воно детермінується об'єктивними потребами окремих соціальних груп або держави в цілому, а його цілі обумовлені інтересами цих соціальних груп (держави). При цьому простежується наступна закономірність: розвиток людської цивілізації супроводжується поступовим розширенням ролі представників народу в управлінні державними справами, що знаходить свій вияв у формуванні та зміцненні системи громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. У свою чергу, це впливає на зміст управлінської діяльності в певній державі, оскільки під час здійснення зовнішнього контролю за діяльністю державних органів виявляються «слабкі місця» їх функціонування, що тягне за собою пошук оптимальних заходів подолання існуючих проблем.

Теорія соціального управління як соціального інституту, що забезпечує систематичне регулюючий вплив на соціум і його системно-структурні елементи з метою їх упорядкування та організації, контролю за діяльністю соціальних суб'єктів і прогресивного розвитку суспільних відносин на основі об'єктивних соціальних закономірностей, уявляє собою закономірну зміну певних парадигм. До таких парадигм відносять класичну, некласичну і постнекласичну. Їх зміна є необхідним наслідком зміни способу соціальної детермінації при переході від однієї фази техногенної цивілізації до іншої. Елементний склад класичної парадигми соціального управління включає організаційну структуру об'єкта управління, економічний критерій ефективності управління, технологічний детермінізм, механі-

цизм, наукову організацію праці, формальну бюрократію, стандартизацію та раціоналізацію, функціоналізм. Некласична парадигма соціального управління оперує поняттями суб'єктивної мотивації, творчої діяльності, неформальної структури як частини об'єкта управління, гармонізації спільної діяльності соціальних груп, соціально-психологічний метод управління, психологічний детермінізм. У свою чергу, постнекласична парадигма включає децентралізацію, самоорганізацію і саморефлексію як панівний метод соціального управління, коригуючий характер керуючого впливу, синергізм при оцінці ефективності соціального управління, поліваріантність стратегій соціального розвитку [2, с. 6].

Якщо звернутися до досвіду розвитку соціальних відносин в нашій державі протягом останнього століття, то можна побачити поступову зміну вказаних парадигм соціального управління. Притаманна 20–30 рокам минулого століття увага до наукової організації праці, технологічного детермінізму, притаманна класичній парадигмі соціального управління, поступово змінюється у 60–70 роках зростанням ролі соціально-психологічних факторів, підвищеною увагою до професійної та інших типів мотивації тощо. Разом з тим парадигми соціального управління, притаманні досвіду нашої держави, мали суттєву відмінність порівняно із моделями Західної Європи та Сполучених Штатів Америки. Сутність такої відмінності полягала у пріоритеті потреб держави та знеціненні особистісних потреб індивіда. Панування державної власності на засоби виробництва обумовило відсутність економічного підґрунтя для розвитку екзистенціальних потреб наших співвітчизників: будучи практично єдиним роботодавцем, держава, з одного боку, забезпечувала задоволення базових матеріальних інтересів індивідуумів, які додержувалися певного, єдино правильного, способу життя, а з іншого – переслідувала, використовуючи і засоби кримінального покарання, тих, чия поведінка відрізнялася від загальноприйнятої. Тому західні держави мали безумовно більш сприятливі умови для розвитку демократичних відносин: відсутність державної монополії на засоби виробництва дозволила не лише сформувати конкурентне середовище, яке, як відомо, слугує підґрунтям для розвитку демократичних від-

носин у суспільстві, а й забезпечити розвиток плюралізму у державному житті. У той же час ще 30 років тому у науковому журналі «Правознавство» у статті за назвою «XXVI з'їзд КПРС і питання соціального управління» впевнено зазначалося, що провідним принципом радянського соціального управління, юридично закріпленим у Конституції СРСР, є керівна роль комуністичної партії, роль якої у житті суспільства постійно зростає. Соціальне управління за такої моделі розумілося як здійснювана на основі існуючих об'єктивних закономірностей з метою побудови комунізму організуюча діяльність державних і громадських органів під керівництвом комуністичної партії. Принцип партійного керівництва у радянському соціальному управлінні визначав політичну сутність всіх інших принципів вказаного виду управління, забезпечував їх повну відповідність марксистсько-ленінській теорії [3, с. 3–5]. За таких умов ані радянська наука, ані практика не мали змоги використовувати увесь інструментарій, вироблений теорією управління, оскільки хибно визначена мета (побудова комунізму) не давала можливості об'єктивно визначати ефективність тих чи інших засобів, форм та методів, що використовувалися в соціальному управлінні того періоду.

Разом з тим з моменту набуття нашою державою незалежності державоцентристська модель соціального розвитку поступово поступається місцем моделі людиноцентристській, заснованій на пріоритеті прав, свобод та інтересів людини. Відмова від однопартійної системи з її домінантою підкорення особистих інтересів інтересам суспільства сприяла поліваріантності розуміння як сутності соціального управління, так і його спрямованості. Сьогодні в Україні модель «людина для держави», що активно впроваджувалася у масову свідомість за часів СРСР, досить повільно змінюється на модель «держави для людини», притаманну більш демократичним суспільствам. Як відомо, демократія як форма держави і державного правління базується на визнанні народу як джерела влади, його прав брати участь у державних справах, на забезпеченні громадянських прав і свобод, передбачає наявність механізму реальної здатності більшості соціуму (народу) здійснити свою волю за допомогою держави або безпосередньо, впливати на політичне, економічне і

духовне життя суспільства [4, с. 44]. З огляду на це індикаторами, які свідчать про існування людиноцентристської моделі, є, на нашу думку, прозорість діяльності органів державної влади, існування дієвого механізму контролю за їх роботою, у тому числі громадського, ступінь досконалості системи юридичної відповідальності посадових осіб за порушення правових норм, наявність різноспрямованих за політичною орієнтацією засобів масової інформації та відсутність цензури. Вказані індикатори притаманні постнекласичній парадигмі соціального управління, за якої характерні поліваріантність та децентралізація.

Безумовно, за останні три роки деякі з вказаних індикаторів простежуються у сфері публічного управління, зокрема, активізація ролі громадськості у системі управління державними справами, підвищення прозорості діяльності органів держави. Водночас, як свідчать численні дослідження авторитетних міжнародних організацій, рівень розвитку демократичних відносин в нашій державі протягом останніх років має тенденцію до погіршення. Так, за рейтингом демократії країн світу Democracy Index–2016, Україна посіла 86 місце серед 167 держав. У 2010 році Україна займала 67 місце й перебувала в категорії так званих «неповноцінних демократій», а у 2011 році вона потрапила в перший рядок в сегменті «гібридних режимів» (за яких громадські свободи дотримуються лише частково) [5]. Зазначене свідчить про те, що система державного управління в Україні досі перебуває в перехідному стані – від орієнтованої на потреби держави до орієнтованої на потреби людини.

Отже, зміна парадигми державного управління в Україні є наслідком зміцнення демократичних відносин, однак вони перебувають у стадії становлення, що потребує кропіткої роботи, спрямованої на втілення закріплених у Конституції України прав і свобод людини та громадянина у різноманітні суспільні відносини.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Серкіна Н. Е. Парадигма социального управления в теории и практике социальной модернизации: дисс. ... канд. философ. наук:

09.00.11. / Надежда Евгеньевна Серкина. – Йошкар–Ола, 2005. – 173 с.

3. XXVI съезд КПСС и вопросы социального управления // Правоведение. – 1982. – № 1. – С. 3–13.

4. Федик С. Є. До характеристики тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод людини, здійснюваного Європейським судом з прав людини / С. Є. Федик // Права людини і Україна. – Вип. 2. – Львів: Світ, 1999. – С. 43–46.

5. The Democracy Index 2016: Democracy under stress [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2016.

А. В. Яновицька,

*старший викладач кафедри
господарсько-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ВИДИ ДОГОВОРІВ МІЖНАРОДНОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ

Нерідко в юридичній літературі в якості окремої категорії договорів виділяють так звані транспортні договори, єдиною відмінною рисою яких (і, одночасно, об'єднувальним критерієм для таких договорів) є участь в них транспортних організацій. Очевидно, що цим поняттям можна об'єднати договори, які застосовуються в транспортній діяльності. Наприклад, у діяльності морського і повітряного транспорту широко використовується договір фрахтування транспортного засобу; експедиційне обслуговування вантажів, здійснюване на всіх видах транспорту, охоплюється іншим самостійним договором – договором транспортної експедиції [1, с. 142].

Так, Т. О. Іванова крім цього, залежно від особливостей вантажу, що перевозиться виділяє міжнародні автомобільні перевезення: великогабаритного вантажу; великовагового вантажу; небезпечного вантажу. Залежно від того, чи здійснюється

транспортне сполучення на основі одного або декількох договорів про перевезення: перевезення прямого сполучення; непрямого сполучення; перевезення послідовними перевізниками; перевезення з перевідправленням [2, с. 30–31].

Слід зазначити, що перевезення вантажів декількома послідовними перевізниками у міжнародній практиці здійснюється доволі рідко. Але, іноді національне законодавство не дозволяє впускати іноземних автомобільних перевізників на територію країни далі, ніж від встановленої прикордонної зони. Трапляються випадки, коли договір перевезення укладає один перевізник, а виконує інший. Однак, не на правах субперевізника (фактичного перевізника), а як сторона договору [3, с. 196–197].

Перевезення вантажів у міжнародному сполученні може відбуватись одним видом транспорту, але кількома організаціями (пряме сполучення), а може відбуватись організаціями різних видів транспорту за єдиним транспортним документом (пряме змішане сполучення).

Крім перевезень у прямому і прямому змішаному сполученні, міжнародне приватне право виділяє перевезення у змішаному сполученні. Це також вид перевезення вантажів, яке здійснюється різними видами транспорту. Ці перевезення ще мають назву «модальні» чи «мультимодальні» перевезення.

Головна мета такого перевезення – доставка вантажів до пункту призначення у визначений термін у хорошому стані і, по можливості, за низькою ціною. Основна відмінність мультимодального перевезення – постійний контроль і відповідальність одного оператора за всі ланки процесу транспортування. Найважливіший аспект перевезення – дотримання умов перевезення конкретного вантажу (комерційних, організаційних, фізичних) – незалежно від виду транспорту [4, с. 325].

Порядок здійснення міжнародних змішаних перевезень врегульовується Конвенцією ООН «Про міжнародні змішані перевезення вантажів» від 24 травня 1980 року. За умовами цієї Конвенції, договір змішаного перевезення – це договір, на підставі якого оператор (як сторона договору) змішаного перевезення, за сплату провізних платежів, зобов'язується здійснити або забезпечити здійснення міжнародного змішаного перевезення.

Міжнародне змішане перевезення – означає перевезення вантажів, щонайменше, двома різними видами транспорту на підставі договору змішаного перевезення із місця в одній країні, де вантаж надходить у відання оператора змішаного перевезення, до обумовленого місця доставки у іншій країні [5].

1. Брагинский М. И. Договорное право. Книга четвертая: Договоры о перевозке, буксировке, транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2011. – 910 с.

2. Иванова Т. А. Правовое регулирование международных автомобильных перевозок грузов: дис. ... канд. юрид. наук. / Т. А. Иванова. – Саратов, 2004. – 181 с.

3. Столярський О. В. Правове регулювання міжнародних перевезень: навч. посібник / О. В. Столярський. – К.: Знання, 2012. – 318 с.

4. Кунда Н. Т. Організація міжнародних автомобільних перевезень: навч. посібник / Н. Т. Кунда. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 464 с.

5. Конвенція про міжнародні змішані перевезення вантажів від 24 травня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/995_189

Г. Б. Яновицька,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри

цивільно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [1]. Це Консти-

туційне положення ст. 42 саме відображає відношення держави до проблем охорони споживчих прав.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів є Держспоживінспекція України. Дана інституція, для виконання покладених на неї завдань, має право 1) перевіряти у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, якість продукції, додержання обов'язкових вимог щодо безпеки продукції, а також додержання правил торгівлі та надання послуг; проводити контрольні перевірки правильності здійснення розрахунків зі споживачами; 2) забороняти суб'єктам господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, реалізацію споживачам продукції в разі: відсутності документів, що засвідчують її відповідність вимогам нормативних документів, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим; відсутності сертифіката відповідності або свідоцтва про визнання відповідності такої продукції, якщо її внесено до переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації; ввезення такої продукції на територію України без документів, які підтверджують її належну якість, коли строк придатності продукції не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим, чи коли такий строк закінчився; коли продукція є фальсифікованою; 3) приймати рішення про: припинення суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, реалізації та виробництва продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим, до усунення виявлених недоліків; забороняти: передачу замовникові і застосування (під час виробництва) конструкторської, технологічної та проектної документації, яка не відповідає вимогам технічних регламентів, стандартів, норм і правил, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим, щодо якості продукції та технологічних процесів; виробництво, випуск (у тому числі із ремонту), зберігання, транспортування, використання

(експлуатацію), реалізацію продукції та її окремих партій з порушенням технічних регламентів, стандартів, норм і правил, додержання яких відповідно до законодавства є обов'язковим, крім випадків, коли відхилення від стандартів, норм і правил передбачено угодою про розподіл продукції; випуск і реалізацію продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, але не пройшла її в установлені строки, або яка підлягає іншій обов'язковій процедурі підтвердження відповідності, але щодо якої немає документа про відповідність, а також продукції, виробництво якої проводилося без ліцензії, якщо її одержання передбачено законодавством.

Широкий акцент на якості і безпеці продукції, свідчить про актуальність цієї проблеми. Важливими елементами механізму управління якістю продукції є стандартизація та сертифікація.

Стандартизація та сертифікація продукції є різнобічним та багатограним поняттям, яке потребує загального обґрунтування щодо сфери якості та безпеки товарів, робіт та послуг. Значну роль у підвищенні якості продукції відіграють стандарти, які є організаційно-технічною основою систем якості. Стандартизація як один із ефективних засобів підвищення якості і безпеки продукції має два значення: по-перше, встановлення єдиних норм і вимог на готову продукцію, напівфабрикати, сировину й матеріали; по-друге, позбавлення кого-, чого-небудь оригінальності. Суть її полягає в забезпеченні планомірної діяльності на усіх рівнях виробництва з установлення та використання у різних галузях господарства обов'язкових норм і правил, спрямованих на прискорення технічного прогресу і досягнення високої якості продукції [2, с. 237]. Сертифікація є основою державного регулювання безпеки товарів та послуг. Її основною функцією є захист людини, її майна і природного середовища від негативних наслідків сучасного науково-технічного розвитку, від несумлінних виробників і продавців, а також створення умов для чесної конкурентної боротьби.

Сертифікація має на меті: захисту споживачів; сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції; підтвердження показників якості продукції, які заявлені виготовлювачем; створення умов для участі суб'єктів господарювання в міжна-

родному, економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі; запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян, навколишнього середовища.

Сертифікат підтверджує безпечність й екологічну чистоту продукції для споживача, а виробництва – для навколишнього середовища. Він сприяє участі суб'єктів підприємницької діяльності в міжнародному економічному співробітництві.

У практиці застосовуються різні методи підтвердження відповідності того чи іншого виду продукту необхідним вимогам. Це можуть здійснювати виробники, замовники, продавці або незалежні органи й організації. Незалежним може бути державний нагляд за дотриманням обов'язкових вимог стандартів, технічний і санітарний нагляд за безпекою, а також відомчий контроль і приймання продукції для державних потреб.

Відповідні органи сертифікують продукцію, видають сертифікати відповідності та ліцензії, а також призупиняють або скасовують їхню дію.

Обов'язкова сертифікація здійснюється в межах державної системи управління суб'єктами господарювання з метою визначення відповідності продукції вимогам стандартів. Обов'язкова сертифікація продукції проводиться на її безпечність та екологічність з метою виходу на міжнародний ринок.

Добровільна сертифікація може проводитись з ініціативи самих суб'єктів господарювання на відповідність продукції вимогам, що не підлягають обов'язковій сертифікації. Без добровільної сертифікації продукція реалізується, зазвичай, за цінами, у кілька разів нижчими від світових. Тому вона підтверджує високу якість продукції, є необхідною умовою зміцнення ринкової позиції підприємств та нашої держави на сучасному етапі євроінтеграції.

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Загуменна О. В. Роль стандартизації у підвищенні якості продукції / О. В. Загуменна // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: збірка наукових праць. – Харків: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ. – 2006. – 244 с.

О. Г. Ярема,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА ГРОМАДЯН НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ

Право на інформацію в Україні знайшло своє нормативне закріплення насамперед у Конституції України, де зазначено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір. Здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Слід відзначити, що питання правової природи права громадян на інформацію досліджували такі вчені як І. В. Арістова, О. А. Баранов, І. Л. Бачило, Д. О. Гетьманцев, Т. А. Костецька, О. В. Кохановська, С. В. Лопатін, С. В. Шевчук, С. В. Ясечко та інші, однак вивчення окремих аспектів правової природи права на інформацію залишається актуальним та продовжують аналізуватись науковцями різних наукових шкіл.

А. І. Марущак при розгляді права на інформацію як універсального конституційного права, яке містить конкретні можливості, вважає, що його зміст становлять: право кожного вільно збирати, одержувати, зберігати, використовувати і поширювати будь-яку (масову, офіційну, правову, статистичну, науково-технічну інформацію, інформацію як результат творчості та інше) інформацію, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України, чинним законодавством; право особи давати згоду на збирання, зберігання, викорис-

тання та поширення інформації про неї для соціально-економічних, культурних та інших соціальних цілей; право громадянина мати доступ до відомостей про себе (крім тих, що становлять захищену законом таємницю) в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях, право кожного перевіряти достовірність інформації про себе і членів своєї сім'ї, право спростовувати недостовірні відомості у судовому порядку; право вимагати вилучення будь-якої інформації про себе; право кожного на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням недостовірної інформації про себе і членів своєї сім'ї; право на забезпечення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на вільний доступ і поширення інформації про стан навколишнього середовища (екологічна інформація), про якість харчових продуктів і предметів побуту; право на правову інформацію – право знати свої права і обов'язки, право на вільний доступ до нормативно-правових актів, що їх визначають; право на офіційну фінансову інформацію; право на інформацію як результат творчості; право власності на інформацію; право на заснування друкованих засобів масової інформації, на одержання через них масової інформації; право на заснування телерадіоорганізацій, на заснування інформаційних агентств; право на науково-технічну інформацію; право на захист від поширення відомостей, що не відповідають дійсності, право на їх спростування; право одержувати інформацію про діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднання громадян та деякі інші [2, с. 103]. У свою чергу, Т. А. Костецька до суб'єктивного конституційного права на інформацію відносить наступні права: право особи давати згоду на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про неї; право кожного громадянина на доступ до відомостей про себе в органах публічної адміністрації; право спростовувати недостовірні відомості в судовому порядку; право вимагати вилучення будь-якої інформації про себе; право кожного на відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої збиранням, зберіган-

ням, використанням та поширенням недостовірної інформації про себе і членів своєї сім'ї; право на вільний доступ до нормативно-правових актів тощо [3, с. 91].

Суспільні відносини, які виникають з приводу створення, обробки, збирання, одержання, зберігання, використання, накопичення, поширення, охорони, захисту інформації, які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з реалізацією громадянами України права на інформацію, можуть мати різну правову природу. Це пов'язано насамперед з тим, що учасниками інформаційних правовідносин є велике коло суб'єктів, кожен з яких володіє різним правовим статусом, що відповідно впливає і на методи правового регулювання. Внаслідок цього, на державному рівні розробляються та приймаються норми, які мають сприяти вільному одержанню, використанню, поширенню, зберіганню та захисту інформації, необхідної для реалізації громадянами своїх прав, свобод і законних інтересів, та одночасно з цим, надавати державі можливість здійснювати вплив на ці процеси з метою досягнення загально значущих (публічних) цілей.

Право на інформацію, визначене на конституційному рівні, може набувати різної правової природи, оскільки процес його реалізації регулюється нормами різних підгалузей права – інформаційного, адміністративного кримінального та цивільного. Виходячи з викладеного у межах кожної з названих підгалузей права мають бути передбачені власні механізми забезпечення реалізації права громадян на інформацію.

Особливу роль серед нормативно-правових актів, що регулюють реалізацію права на інформацію, відіграє Закон України «Про доступ до публічної інформації» [4]. Документ визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, та інформації, що становить суспільний інтерес.

Закріплення права на інформацію міститься також і в ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [5], відповідно до якої кожний громадянин має право вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [6] користувачі бібліотек мають право безоплатно користуватися інформацією про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат (крім комерційних баз даних); безоплатно отримувати у тимчасове користування документи із фондів бібліотеки, крім документів, придбаних за кошти, одержані від господарської діяльності бібліотеки; одержувати інформацію з інших бібліотек, користуючись каналами зв'язку, тощо.

Не можна оминати увагою і Цивільний кодекс України, у ст. 302 якого закріплено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [7].

Отже, право на інформацію, як у змістовному плані, так і в плані його реалізації, регулюється різними нормативно-правовими актами, насамперед законодавчого порядку. З урахуванням викладеного, а також враховуючи теорію поділу права на приватне та публічне, можна дійти висновку, що право кожного на збирання, зберігання, використання та поширення інформації регулюється як приватно-правовими, так і публічно-правовими нормами, зокрема щодо впорядкування суспільних відносин зі створення інформаційних електронних ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на ці ресурси, впровадження електронного документообігу, захисту інформації. Таким чином, на державному рівні виробляються та приймаються норми, які мають сприяти реалізації права на інформацію та відповідно розвитку інформаційного суспільства в Україні. Однак, стрімкі процеси інформатизації, розвитку електронних та комунікаційних мереж у сучасному суспільстві вимагають удосконалення процесу реалізації громадянами права на інформацію, здійснення певного контролю з боку державних органів за відповідними процесами, щоб запобігти зловживанням, та правопорушенням що можуть обмежувати права громадян на вільний доступ до інформації. Це безумовно,

крім створення нових контролюючих органів в інформаційній сфері вимагає ще й постійного удосконалення законодавства, яке призначене регулювати інформаційні процеси. Насамперед, на нашу думку, необхідно удосконалити механізм реалізації права громадян на інформацію, що стосується діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, Також, вбачається за необхідне, систематизувати законодавство України в інформаційній сфері та значно розширити перелік інформаційних прав громадян, що особливо актуально сьогодні на сучасному етапі розвитку інформаційно-комунікаційних процесів в державі. Всі ці фактори безумовно сприяють стимулюванню українських законодавців до активних дій щодо розробки необхідних в сьогоднішній час державі відповідних правових документів, які б регулювали процеси розповсюдження інформації, поширення її через електронні мережі а також встановлювали відповідальність за правопорушення у сфері реалізації громадянами права на інформацію, які вчиняються у сфері неконтрольованих державою інформаційних процесах.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Костецька Т. А. Право на інформацію в системі конституційних прав / Т. А. Костецька // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 3. – С. 90–95.

3. Марущак А. І. Інформаційне право: Доступ до інформації: навч. посіб. / А. І. Марущак. – К.: КНТ, 2011. – 532 с.

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України: від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

5. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

6. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

О. Г. Ярема,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6*

М. В. Бубенко,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність даної теми полягає у дослідженні суспільства нового типу, яке протягом останніх років все більше характеризує себе як інформаційне суспільство, оскільки розвиток інформаційних технологій та вдосконалення електронно-комунікаційних процесів здійснюють мають великий вплив на розвиток усіх сфер сучасного суспільства.

Першими дослідниками інформаційного суспільства вважають Д. Белла, К. Поппера, Е. Тоффлера, М. Кастельса, які, називаючи його «посткапіталістичним», «постіндустріальним», «мережевим суспільством», «інформаційним» [1, с. 6] , «цивілізацією Третьої хвилі» [2, с. 31–32]. Усі вони дійшли висновку, про те що інформаційне суспільство – це суспільство, ціннісними пріоритетами якого є можливість вільних комунікацій та використання інформаційно-комунікативних технологій.

Різноманітні аспекти інформаційного суспільства та його розвиток можна знайти у працях багатьох вчених, а саме: Т. Л. Тихонової, М. Фігеля, А. С. Гальчинського, О. Л. Вартанової, Л. Г. Мельника, В. А. Васильєва, М. В. Вершиніна, В. В. Пастухової та інших.

Цікаву думку щодо визначення поняття «інформаційне суспільство» висловив Е. Тоффлер, а саме: «світ поступово формується трьома хвилями технологічних інновацій, які, як високий приплив, не можна зупинити. Першою була сільськогосподарська революція, другою – промислова. Тепер на нас насува-

ється третя хвиля – інформаційна революція, яка провіщає новий спосіб життя».

Інформаційне суспільство – це якісно новий етап розвитку людства, в якому будь-яка людина за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій може отримувати, переробляти, розповсюджувати інформацію, а держава забезпечує високий рівень інформатизації всіх галузей [3, с. 131].

Основними ознаками інформаційного суспільства є:

- вільний доступ будь-якої людини до будь-якої інформації;
- високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;
- наявність розвиненої інформаційної інфраструктури суспільства [3, с. 131].

Інформаційне суспільство, на думку більшості вчених, зробило інформацію своїм базовим параметром. Інформація стає основою соціального й інформаційного розвитку, основним ресурсом соціальних і економічних відносин. Д. Робертсон, спираючись на ідею взаємозумовленості цивілізаційного й інформаційного процесів, висунув формулу «цивілізація – це інформація» [4, с. 10].

Згідно із Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» основними стратегічними цілями розвитку інформаційного суспільства в Україні є:

1) прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в усі сфери суспільного життя, зокрема в економіку України і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

2) забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості;

3) розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція зі світовою інфраструктурою;

4) державна підтримка нових «електронних» секторів економіки (торгівлі, фінансових і банківських послуг тощо);

5) створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля;

6) збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування; державна підтримка використання новітніх ІКТ засобами масової інформації;

7) використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами;

8) досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив;

9) захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику «інформаційної нерівності»;

10) удосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин; 11) покращення стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх ІКТ [5].

В Україні, як і у більшості країн, інформаційне суспільство сформувалось як інтегроване середовище, процес становлення якого диктувався технологічним, економічним та соціальним розвитком країни, розумінням нових можливостей, що відкривають сучасні інформаційні технології для бізнесу, населення, економіки та управління. Сьогодні в суспільстві побутує думка, що незабаром на зміну інформаційному суспільству прийде електронне, що зумовлено стрімким розвитком інформаційних технологій та удосконаленням електронно-комунікаційних процесів в Україні та світі. Виходячи з цього важливим завданням України є удосконалення інформаційного законодавства, приведення його у відповідність до сучасних процесів інформатизації та створення суспільства, в якому кожен міг би вільно створювати, накопичувати інформацію та мати вільний до неї доступ.

1. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен. – К., 2008. – 256 с.

2. Тоффлер Е. Третья волна; пер. с англ. / Е. Тоффлер. – М., 2004. – 781 с.

3. Ліпкан В. А. Інкорпорація інформаційного законодавства України: монографія / В. А. Ліпкан, К. П. Череповський / за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2014. – 408 с.

4. Додонов О. Г. Інформаційна політика органів державної влади: напрями удосконалення / О. Г. Додонов, О. В. Литвиненко, С. О. Янішевський // Стратегії розвитку України: теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – С. 343–351.

5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537–V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

К. В. Яровий,
*ад'юнкт кафедри
адміністративного права і процесу
Національної академії
внутрішніх справ*

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Взаємодія Національної поліції України (далі – НПУ) між різними суб'єктами публічної адміністрації завжди була важливою складовою частиною ефективної роботи під час проведення спільних заходів щодо забезпечення охорони публічного порядку та публічної безпеки, проведення оперативних нарад направлених на організацію проведення спільних профілактичних заходів щодо мінімізації адміністративних правопорушень, вжиття заходів щодо підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, протидії та боротьби з тероризмом та інше.

Незважаючи на те, що в Україні антитерористична операція (далі – АТО) проводиться вже на протязі декілька років існує багато проблем та протиріч. На сьогоднішній день така взаємодія переживає не найкращі часи, через недостатнє фінансування МВС України, а також через постійні кадрові зміни очільників НПУ, які проводять реформу старої системи органів внутрішніх справ. Усе це залишає свій негативний від-

биток у становленні нової правоохоронної системи європейського рівня [1, с. 124].

На законодавчому рівні боротьба з тероризмом передбачена однойменним Законом України «Про боротьбу з тероризмом» [2]. Однак, одного закону для координації усіх суб'єктів боротьби з тероризмом, а також вирішення серйозних проблем виявилось замало.

В свою чергу, НПУ у зоні проведення АТО взаємодіє з такими суб'єктами, як: Збройними силами України (далі – ЗСУ), Національною гвардією України (далі – НГУ), Державною прикордонною службою України (далі – ДПСУ), Службою безпеки України (далі – СБУ), Державною фіскальною службою України (далі – ДФСУ), Державною службою України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНСУ), Державною міграційною службою України (далі – ДМСУ), органами місцевого самоврядування. Але, нажаль, контроль за діяльністю державних органів влади у зоні проведення АТО проводиться поверхнево або не проводиться взагалі. Через наявне відчуття безкарності та знехтування нормативно-правовими актами України органами державної влади, становить взаємодію НПУ з суб'єктів публічного адміністрування у зоні проведення АТО під питання. Таким чином, суб'єкти державних органів влади у зоні проведення АТО не в змозі налагодити адміністративно-правові відносини та ефективно взаємодіяти для вирішення як окремих так і спільних завдань.

К. І. Беляков вважає органи, що здійснюють антитерористичну діяльність, є суб'єктами адміністративно-правових відносин, що виникають з питань здійснення державного управління антитерористичною діяльністю, визначення організаційної й функціональної структури зазначених суб'єктів, їх місця в системі органів державної влади, встановлення умов і порядку проходження служби співробітниками спеціальних підрозділів, установа правого режиму району проведення антитерористичної операції тощо [3, с. 119–120].

Крім цього, однією з гострих проблем щодо взаємодії НПУ з суб'єктами публічної адміністрації у зоні проведення АТО, на сьогоднішній день, залишається відсутність загального нормативно-правового акту, який би регламентував взаємодію суб'єктів публічної адміністрації та послідовність злагоджених

дій між собою під час виконання ними, як спільних так і окремих службових завдань у зоні проведення АТО.

В свою чергу, взаємодія НПУ з суб'єктами публічної адміністрації – це тісна співпраця державних органів влади щодо вирішення адміністративно-правових питань відповідності до своєї компетенції [4, с. 298].

Таким чином, на підставі зібраного матеріалу, треба зазначити, що питання адміністративно-правового регулювання взаємодії НПУ з суб'єктами публічної адміністрації у зоні проведення АТО необхідно врегулювати на законодавчому рівні.

Необхідно розробити алгоритм послідовності дій у разі виконання спільних та окремих службових завдань. Крім цього, необхідно розподілити повноваження між собою таким чином, щоб кожен суб'єкт публічної адміністрації знав свої обов'язки та допомагав НПУ вирішувати складні питання у найкоротший термін. Складовою частиною зазначеної пропозиції є впровадження більш суворих заходів адміністративного та дисциплінарного впливу за невиконання поставлених перед керівництвом держави обов'язків.

Ми вважаємо, що без впровадження зазначених пропозицій неможливо вирішити проблеми адміністративно-правового регулювання взаємодії НПУ з суб'єктами публічної адміністрації у зоні проведення АТО та збереження територіальної цілісності, захисту прав і свобод громадян, суверенітету і незалежності України.

1. Яровий К. В. Питання взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами публічної адміністрації в зоні проведення антитерористичної операції / К. В. Яровий // Підприємство, господарство і право. – 2017. – № 4. – С. 124–127.

2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

3. Беляков К. І. Антитерористичне законодавство України: новачі 2013 року / К. І. Беляков // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2. – С. 117–125.

4. Малик Я. Й. До питання про взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні / Я. Й. Малик // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 43. – С. 295–302.

Зміст

Благута Р. І. Конституційна реформа як шлях розвитку сучасного українського конституціоналізму	3
Балинська О. М. Конституційно-правові інститути	7
Басиста І. В. Вплив конституційних змін на окремі положення галузевого законодавства	11
Бондаренко В. А., Пустова Н. О. Особливості реалізації свободи слова в мережі Інтернет	14
Бортник Н. П. Правове регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства на муніципальному рівні у контексті європейської інтеграції	18
Бурак М. В. Неефективність інституту відповідальності органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою.....	22
Висоцький В. М. Електронне голосування як елемент електронної демократії.....	27
Гаврильців М. Т., Хіміч А. М. Захист прав і свобод людини як важливий принцип конституціоналізму.....	30
Гачак-Величко Л. А. Загальнотеоретичні дослідження конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні на сучасному етапі.....	34
Гетьманчук М. П. Право і мораль в сучасних міжнародних відносинах: особливості взаємодії.....	38
Годяк А. І., Галас І. Деякі аспекти законодавчого регулювання права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.....	43

Грищук В. К. Конституційно-правові засади кримінально-правового регулювання	47
Грищук А. Б. Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні.....	59
Грищук А. Б., Дзюбак А. І. Конституційна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності.....	64
Гула І. Л. Примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства як захід адміністративного примусу	68
Гула І. Л., Денисюк М. А. Принципи дотримання прав та свобод іноземців, осіб без громадянства при адміністративному видворенні з України	73
Гурковський М. П. Конституціоналізм як загальна теорія конституції.....	78
Данкович А. М. Право на аборт: правовий та моральний аспекти	81
Дідик Н. І., Завербний А. П. Особливості застосування деяких видів адміністративних стягнень	85
Дмитрик А. Б., Романчак Г. В. Окремі питання щодо юрисдикції (підсудності) справ адміністративним судам.....	89
Дроздова І. В., Бичай Н. Забезпечення конституційних прав особи в діяльності Національної поліції по застосуванню поліцейського піклування	94
Дубковецька Х. І. Дотримання права на мирні зібрання	98
Єсімов С. С. Деякі аспекти адміністративної відповідальності юридичних осіб у сфері оподаткування	101

Єсімов С. С., Котова Д. Деякі аспекти управління державним боргом	104
Люшик О. М., Клибус І. І. Конституційне право громадян вільно перетинати кордон України.....	108
Льків Н. В. Конституційні засади інтегрованої дозвільної системи.....	111
Льницький О. В. Конституційно-правові основи регулювання Державного бюджету України.....	114
Йосифович Д. І., Коцур А. О. Проблеми реалізації конституційних прав і свобод людини в Україні.....	119
Кісіль Р.-В. В. Природа і детермінанти корупціалізації публічного сектору управління в Україні	123
Кісіль Р.-В. В., Кісіль М. Р. Методика розмежування понять корупційне правопорушення через призму кримінального та адміністративного законодавства України.....	126
Ковалів М. В. Політичні та ідеологічні засади конституційного ладу України	129
Ковалів М. В., Бубенко М. Б. Дотримання, виконання, використання і застосування конституційних норм.....	132
Крамар Р. І. Проблеми реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина	136
Крижна В. В. Політичні аспекти розвитку конституціоналізму в Україні.....	139
Лепіш Н. Я., Ярміхін Р. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина	143
Лесько Н. В. Колізії застосування спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї	146

Лещух А. Р. Конституційно-правові передумови процесуальної відповідальності народного депутата України	150
Лозинський Ю. Р. Конституційно-правові засади прав громадян на об'єднання	156
Лозинський Ю. Р., Островка П. П. Соціальний захист в Україні як об'єкт конституційно-правового регулювання	159
Лук'янова Г. Ю., Сметана В. І. Реформування місцевої публічної влади як важливий напрям формування сучасного українського конституціоналізму	161
Мелех Л. В. Реалізація конституційного права на судовий захист	166
Назар Ю. С., Проць І. М. Правова характеристика суб'єктів бюджетних правопорушень	169
Наливайко Л. Р., Артюшенко А. С. Вплив євроінтеграційної політики України на систему юридичної освіти	174
Наливайко Л. Р., Василенко Ю. В. Інституційний підхід в розумінні поняття громадянського суспільства	176
Наливайко Л. Р., Романов М. Ю. Децентралізація влади в Україні: можливі ризики та позитивні аспекти	179
Наливайко О. І., Сердюкова Н. В. Проблемні аспекти подвійного громадянства в Україні	182
Нестерович В. Ф. Зарубіжний досвід проведення громадської експертизи діяльності органів публічної влади	186
Отчак Н. Я., Індиченко В. Г. Представництво прокуратурою інтересів держави в адміністративному судочинстві	191
Павлів-Самойл Н. П. Міжнародне та національне регулювання екологічних прав	195

Павлович-Сенета Я. П. Громади – основа для формування нового територіального устрою України	200
Павлович-Сенета Я. П., Волошин М. Конституційне право на участь громадськості у забезпеченні громадського порядку в Україні	204
Панкевич О. З., Ісанський В. В. Принцип поділу влади: досвід США	208
Панкевич О. З., Фурман А. А. Основні закони держави Ізраїль: короткий огляд	213
Панкевич О. З., Яцик Т. Р. Угода про партнерство і співробітництво у механізмі співпраці України та ЄС	218
Пастернак В. М. Процесуальний примус в адміністративному судочинстві	222
Пастернак В. М., Бурило М. І. Європейські стандарти здійснення адміністративного судочинства	226
Пастух І. Д. Імплементация принципів європейського адміністративного права в Україні	230
Перепелиця А. В. Реалізація Конституції України	235
Рибалкін А. О., Куркуріна В. Європейський суд з прав людини – один з ефективних засобів захисту прав людини громадян України	238
Сеник В. В. Щодо дотримання прав громадян на захист персональних даних під час обробки інформаційних ресурсів Національною поліцією України	241
Сеник С. В. Повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення	243
Сірант О. Р. Методологічні підходи до вивчення юридичної відповідальності	247

Смолин Г. В.	
Особливості господарсько-правової відповідальності.....	251
Собакарь А. О., Нестерцова-Собакарь О. В.	
Конституційні засади у сфері соціальних відносин.....	254
Стецюк Н. В.	
Стабільність Конституції і конституційні зміни: проблема співмірності	257
Тащишин І. Б.	
Правові аспекти функціонування соціальної держави.....	261
Тимчишин Т. М.	
Окремі аспекти правового аналізу реалізації місцевих референдумів в Україні.....	265
Тимчишин Т. М., Павлюк Л. В.	
Окремі аспекти імплементації міжнародно-правових стандартів діяльності органів місцевого самоврядування в Україні.....	268
Хитра О. Л., Донченко М. І.	
Шляхи вдосконалення конституційно-правового механізму взаємодії між органами публічної влади в Україні.....	271
Хитра О. Л., Олійник І. Р.	
Історичний аспект розвитку сучасного українського конституціоналізму	275
Хомко Л. В.	
Право на підприємництво – конституційне право громадян	279
Чистоклетов Л. Г., Стародубцева Т. Л.	
Конституційне оновлення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні	284
Шопіна І. М.	
Трансформація парадигми державного управління в Україні.....	288
Яновицька А. В.	
Види договорів міжнародного перевезення вантажів автомобільним транспортом	293
Яновицька Г. Б.	
Конституційно-правове регулювання прав споживачів в Україні.....	295

Ярема О. Г.

Правова природа права громадян на інформацію
в Україні..... 299

Ярема О. Г., Бубенко М. В.

Основні засади розвитку інформаційного суспільства 304

Яровий К. В.

Взаємодія Національної поліції України
з суб'єктами публічної адміністрації
у зоні проведення антитерористичної операції 307

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Матеріали наукового семінару

23 червня 2017 р.

Упорядник – **М. В. Ковалів**,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 6
Львівського державного університету внутрішніх справ

Опубліковано в авторській редакції.

Формат 60x84/16. Зам. № 78-17.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.